

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

для проведення занять з дисципліни «Соціальна політика»

Київ 2021

УДК 316477

Автор-укладач:
Чекаль Л.А., доцент Національного Університету
Біоресурсів і Природокористування України

Рецензенти –

Культенко В.П. – кандидат філософських наук, доцент, завідувач
кафедри філософії та міжнародної комунікації Національного Університету
Біоресурсів і Природокористування України

Решетник Н.І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту і маркетингу Київського Національного Лінгвістичного
Університету

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Гуманітарно-
педагогічного факультету Національного Університету Біоресурсів і
Природокористування України (протокол № від .11.2021 року).

Навчально-методичний посібник для проведення занять з дисципліни
«Соціальна політика» / автор-упорядник: Чекаль Л.А. – Київ: 2021. – 172 с.

Навчально-методичний посібник призначено для здобувачів
магістерського рівня вищої освіти галузі знань 231 «Соціальна робота».

Чекаль Л.А.
НУБіП України. 2021

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Соціальна політика» є ознайомити студентів з теоретичними, законодавчими й практичними особливостями соціальної політики та сформуванню в них навички роботи зі сприяння оптимальній адаптації індивіда до соціального середовища в процесі становлення його особистості.

Завданням курсу є оволодіння такими компетентностями:

1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів.
2. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
3. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.
4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
5. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
6. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
7. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
8. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
9. Здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел.
10. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.
11. Визначеність і наполегливість щодо вирішення поставлених завдань і взятих обов'язків.
12. Здатність прогнозувати перебіг різних соціальних процесів.
13. Знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення.
14. Здатність до аналізу соціально-психологічних явищ, процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості, розвитку соціальної групи і громади.
15. Знання і розуміння організації та функціонування системи соціального захисту і соціальних служб.
16. Здатність до співпраці у міжнародному середовищі та розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці.
17. Здатність застосовувати сучасні експериментальні методи роботи з соціальними об'єктами.

18. Здатність розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення.
19. Здатність до розробки та реалізації соціальних проектів і програм.
20. Здатність до застосування методів менеджменту для організації власної професійної діяльності.
21. Здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи.
22. Здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері.

Опис навчальної дисципліни

«Соціальна політика»

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень		
Освітній ступінь	ОС «Магістр»	
Спеціальність	231 – «Соціальна робота»	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Обов'язкова	
Загальна кількість годин	<u>150</u>	
Кількість кредитів ECTS	<u>4</u>	
Кількість змістових модулів	<u>2,0</u>	
Курсова робота	2	
Форма контролю	Іспит	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	1	2-3
Семестр	1,2	5-6
Лекційні заняття	30 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	30 год.	6 год.
Лабораторні заняття		
Самостійна робота	60 год.	44 год.
Індивідуальні завдання		

Кількість тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних самостійної роботи студента –	<u>4 год.</u> <u>6 год.</u>	
--	--------------------------------	--

»

Програма та структура навчальної дисципліни для повного терміну денної та заочної форм навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усьог о	у тому числі					усьог о	у тому числі				
		л	п	ла б	ін д	с.р .		л	п	ла б	ін д	с.р .
1	2	3	4	5	6	6	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Історичні детермінанти та соціально-економічні засади формування соціальної політики.												
Тема 1. Соціальна політика як феномен: визначення; сутність та основні напрямки. Мета і завдання соціальної політики.	16	3	3			6	8	2				6
Тема 2. Історичні передумови та соціально-економічні засади суспільної трансформації, спрямованої на формування	16	3	3			6	8					8

соціальної безпеки людини.												
Тема 3. Об'єкт та головні суб'єкти соціальної політики. Принципи реалізації соціальної політики у генезі та в сучасних умовах.	18	4	3			6	8					8
Тема 4. Соціальні верстви. Процеси соціальної мобільності, етнонаціональні та сімейно-шлюбні відносини в різних країнах й в Україні.	18	4	4			7	8		2			6
Тема 5. Соціальний захист та соціальна безпека: історія розвитку соціального захисту в різних країнах. Особливості соціального захисту в Україні.	17	3	4			7	8					8
Разом за змістовим модулем 1	85	17	17			32						
Змістовий модуль 2. Комплексність соціальної політики та шляхи її оптимізації												

Тема 6. Пріоритети здійснення соціальної політики в сучасних умовах. Гуманітарна сфера і гуманітарна політика (освіта, наука, культура).	17	4	3			7						
Тема 7. Єдність централізованих та децентралізован их засад реалізації соціальної політики у громадянському суспільстві.	16	3	4			7						
Тема 8. Соціальне страхування: контекст поняття та пов'язані з ним категорії. Аналіз ролі коштів і тарифів в системі соціального страхування. Види соціального страхування.	16	3	3			7						
Тема 9. Поняття держави загального добробуту. Класифікація держав соціального	16	3	3			7		2	2			36

добробуту, окремі моделі держави соціального добробуту (на прикладі Німеччини, США, Швеції).												
Разом за змістовим модулем 2	65	1 3	1 3			28	40	2	2			36
<i>Усього годин</i>	150	3 0	3 0			60	120	6	6			10 8

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Соціальна політика як феномен: визначення; сутність та основні напрямки. Мета і завдання соціальної політики.	3
2	Тема 2. Історичні передумови та соціально-економічні засади суспільної трансформації, спрямованої на формування соціальної безпеки людини.	3
3	Тема 3. Об'єкт та головні суб'єкти соціальної політики. Принципи реалізації соціальної політики у генезі та в сучасних умовах.	3
4	Тема 4. Соціальні верстви. Процеси соціальної мобільності, етнонаціональні та сімейно-шлюбні відносини в різних країнах й в Україні.	4
5	Тема 5. Соціальний захист та соціальна безпека: історія розвитку соціального захисту в різних країнах. Особливості соціального захисту в Україні.	4
6	Тема 6. Пріоритети здійснення соціальної політики в сучасних умовах. Гуманітарна сфера і гуманітарна політика (освіта, наука, культура).	3
7	Тема 7. Єдність централізованих та децентралізованих засад реалізації соціальної політики у громадянському суспільстві.	3
8	Тема 8. Соціальне страхування: контекст поняття та пов'язані з ним категорії. Аналіз ролі коштів і тарифів в	3

	системі соціального страхування. Види соціального страхування.	
9	Тема 9. Поняття держави загального добробуту. Класифікація держав соціального добробуту, окремі моделі держави соціального добробуту (на прикладі Німеччини, США, Швеції).	4
	Всього:	30

Методи навчання

Успіх навчання загалом залежить від внутрішньої активності студентів, від характеру їхньої діяльності, то саме характер діяльності, ступінь самостійності та творчості мають бути важливими критеріями у виборі методу.

Пояснювально-ілюстративний метод. Студенти здобувають знання, слухаючи розповідь, лекцію, з навчальної або методичної літератури, через екранний посібник у «готовому» вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, вони залишаються в межах репродуктивного (відтворювального) мислення. Такий метод якнайширше застосовують для передавання значного масиву інформації. Його можна використовувати для викладення й засвоєння фактів, підходів, оцінок, висновків.

Репродуктивний метод. Ідеться про застосування вивченого на основі зразка або правила. Діяльність тих, кого навчають, є алгоритмічною, тобто відповідає інструкціям, розпорядженням, правилам - в аналогічних до представленого зразка ситуаціях. Метод проблемного викладення. Використовуючи будь-які джерела й засоби, педагог, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доведень, порівнюючи погляди, різні підходи, показує спосіб розв'язання поставленого завдання. Студенти стають ніби свідками і співучасниками наукового пошуку.

Частково-пошуковий, або евристичний метод. Його суть - в організації активного пошуку розв'язання висунутих педагогом (чи самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але його поетапно скеровує й контролює педагог або самі студенти на основі роботи над програмами (зокрема й комп'ютерними) та з навчальними посібниками. Такий метод, один з різновидів якого є евристична бесіда, - перевірений спосіб активізації мислення, спонукання до пізнання.

Дослідницький метод. Після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань та короткого усного або письмового інструктажу ті, кого навчають, самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й виміри та виконують інші пошукові дії. Ініціатива, самостійність, творчий пошук виявляються в дослідницькій діяльності найповніше. Методи навчальної роботи безпосередньо переходять у методи, які імітують, а іноді й реалізують науковий пошук.

Отже, розглянуто шість підходів до класифікації методів навчання.

Форми контролю

Контроль знань і умінь студентів (поточний і підсумковий) з дисципліни здійснюють згідно з кредитно-модульною системою організації навчального процесу. Рейтинг студента із засвоєння дисципліни визначається за 100 бальною шкалою. Він складається з рейтингу з навчальної роботи, для оцінювання якої призначається 70 балів, і рейтингу з атестації (екзамену) – 30 балів.

Критерії оцінки рівня знань на лабораторних, семінарських та практичних заняттях. На лабораторних заняттях кожен студент з кожної теми виконує індивідуальні завдання. Рівень знань оцінюється: “відмінно” – студент дає вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично вірні відповіді не менш ніж на 90% запитань, рішення задач та лабораторні вправи вірні, демонструє знання підручників, посібників, інструкцій, проводить узагальнення і висновки, акуратно оформляє завдання, був присутній на лекціях, має конспект лекцій чи реферати з основних тем курсу; “добре” – коли студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій і розрахунків, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді, був присутній на лекціях, має конспект лекцій чи реферати з основних тем курсу; “задовільно” – коли студент дає правильну відповідь не менше ніж на 60% питань, або на всі запитання дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає грубі помилки, які виправляє за допомогою викладача. При цьому враховується наявність конспекту за темою завдань та самостійність; “незадовільно з можливістю повторного складання” – коли студент дає правильну відповідь не менше ніж на 35% питань, або на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає грубі помилки. Має неповний конспект лекцій.

Підсумкова (загальна оцінка) курсу навчальної дисципліни. Є сумою рейтингових оцінок (балів), одержаних за окремі оцінювані форми навчальної діяльності: поточне та підсумкове тестування рівня засвоєності теоретичного матеріалу під час аудиторних занять та самостійної роботи (модульний контроль); оцінка (бали) за виконання лабораторних досліджень. Підсумкова оцінка виставляється після повного вивчення навчальної дисципліни, яка виводиться як сума проміжних оцінок за змістовні модулі. Остаточна оцінка рівня знань складається з рейтингу з навчальної роботи, для оцінювання якої призначається 70 балів, і рейтингу з атестації (іспиту) – 30 балів.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль			Рейтинг з навчальної роботи $R_{НР}$	Рейтинг з додаткової роботи $R_{ДР}$	Рейтинг штрафний $R_{ШТР}$	Підсумкова атестація (екзамен чи залік)	Загальна кількість балів
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Змістовий модуль 3					
0-100	0-100	0-100	0-70	0-20	0-5	0-30	0-100

Примітки. 1. Відповідно до «Положення про кредитно-модульну систему навчання в НУБіП України», затвердженого ректором університету 03.04.2009 р., рейтинг студента з навчальної роботи $R_{НР}$ стосовно вивчення певної дисципліни визначається за формулою

$$R_{НР} = \frac{0,7 \cdot (R^{(1)}_{ЗМ} \cdot K^{(1)}_{ЗМ} + \dots + R^{(n)}_{ЗМ} \cdot K^{(n)}_{ЗМ})}{K_{Дис}} + R_{ДР} - R_{ШТР},$$

де $R^{(1)}_{ЗМ}, \dots, R^{(n)}_{ЗМ}$ – рейтингові оцінки змістових модулів за 100-бальною шкалою;

n – кількість змістових модулів;

$K^{(1)}_{ЗМ}, \dots, K^{(n)}_{ЗМ}$ – кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для відповідного змістового модуля;

$K_{Дис} = K^{(1)}_{ЗМ} + \dots + K^{(n)}_{ЗМ}$ – кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для дисципліни у поточному семестрі;

$R_{ДР}$ – рейтинг з додаткової роботи;

$R_{ШТР}$ – рейтинг штрафний.

Наведену формулу можна спростити, якщо прийняти $K^{(1)}_{ЗМ} = \dots = K^{(n)}_{ЗМ}$. Тоді вона буде мати вигляд

$$R_{НР} = \frac{0,7 \cdot (R^{(1)}_{ЗМ} + \dots + R^{(n)}_{ЗМ})}{n} + R_{ДР} - R_{ШТР} \cdot n$$

Рейтинг з додаткової роботи $R_{ДР}$ додається до $R_{НР}$ і не може перевищувати 20 балів. Він визначається лектором і надається студентам рішенням кафедри за виконання робіт, які не передбачені навчальним планом, але сприяють підвищенню рівня знань студентів з дисципліни.

Рейтинг штрафний $R_{ШТР}$ не перевищує 5 балів і віднімається від $R_{НР}$. Він визначається лектором і вводиться рішенням кафедри для студентів, які матеріал змістового модуля засвоїли невчасно, не дотримувалися графіка роботи, пропускали заняття тощо.

2. Згідно із зазначеним Положенням **підготовка і захист курсового проекту (роботи)** оцінюється за 100 бальною шкалою і далі переводиться в оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

**Контрольні питання, комплекти тестів для визначення рівня
засвоєння знань студентами**

1. Сутність і зміст соціальної політики.
2. Основна мета соціальної політики.
3. Головні завдання соціальної політики.
4. Історичні та соціально-економічні умови реалізації соціальної політики.
5. Головні причини кризових явищ у соціальній сфері та здійсненні соціальної політики.
6. Основні суб'єкти соціальної політики.
7. Особливості діяльності людини як суб'єкта соціальної політики.
8. Основні завдання держави як суб'єкта соціальної політики.
9. Якою має бути нова філософія діяльності держави щодо реалізації завдань соціальної політики?
10. Негативні наслідки перебільшення ролі держави як суб'єкта соціальної політики.
11. Місце і роль політичних партій у реалізації завдань соціальної політики.
12. Що сприяє оптимізації діяльності політичних партій як суб'єктів соціальної політики?
13. Особливості діяльності громадських організацій як суб'єктів соціальної політики.
14. Основні завдання профспілок щодо розв'язання проблем соціальної політики.
15. Головні напрямки діяльності профспілок як суб'єктів соціальної політики.
16. Як право на соціальний захист тлумачиться у Конституції України?
17. Охарактеризуйте комплекс заходів системи соціального захисту.
18. Мета соціального захисту. Чому вона має неоднозначне тлумачення?
19. Як співвідносяться соціальна політика і соціальна безпека?
20. Як співвідносяться соціальна політика і соціальний захист?
21. Наведіть приклади активної і пасивної спрямованості соціального захисту.
22. Чим соціальний захист відрізняється від соціального забезпечення?
23. Яку роль у розвитку соціального захисту відіграла церква?
24. Чому держава переслідувала жебраків?
25. Соціальний захист в Україні за часів козаччини.
26. За якими принципами ґрунтувалась система соціального захисту у XVIII—XIX ст.?
27. Причини формування сучасної системи соціального захисту.

28. Принципи, на яких ґрунтується нова система соціального захисту.
29. Мотиви створення МОП та її роль у глобалізації соціального захисту.
30. Основні складові системи соціального захисту.
31. Роль недержавних організацій у системі соціального захисту.
32. Головні сучасні проблеми соціального захисту в розвинених країнах світу.
33. Чому соціальний захист набуває глобального характеру?
34. В яких формах виявляється глобалізація соціального захисту?
35. Сутність процесів соціальної стратифікації та соціальної мобільності.
36. Що лежить в основі розвитку процесів соціальної мобільності?
37. Сутність соціальної нерівності як суспільного явища.
38. Охарактеризуйте багатовимірний характер соціальної нерівності та особливості її прояву в Україні.
39. Охарактеризуйте систему соціальних цінностей, що сформувалася в українському суспільстві.
40. Головні завдання соціальної політики щодо регулювання етнонаціональних відносин.
41. Складові процесу реформування економічних основ етнонаціональних відносин.
42. Особливості регулювання процесів формування та реалізації інтересів у сфері етнонаціонального буття.
43. Напрямки етнонаціональної політики, спрямованої на розвиток національної культури, задоволення духовних потреб людей.
44. Основні умови оптимізації мовної політики.
45. Шляхи зміцнення правових засад етнонаціонального буття.
46. Головні особливості та пріоритети соціальної політики, спрямованої на регулювання сімейно-шлюбних відносин.
47. Об'єкти і суб'єкти соціального страхування. Ризик у страхуванні.
48. Види соціального страхування. Особливості страхування на випадок безробіття.
49. Характерні риси солідарної та накопичувальної пенсійних систем.
50. Трирівнева пенсійна система.
51. В яких випадках призначається пенсія по інвалідності?
52. Тарифи на медичні послуги в системі медичного страхування.
53. Внески на страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворювань.

Методичне забезпечення

Науково-методичне забезпечення навчального процесу передбачає: державні стандарти освіти, навчальні плани, навчальні програми з усіх нормативних і вибіркових навчальних дисциплін; програми навчальної, виробничої та інших видів практик; підручники і навчальні посібники;

інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять; індивідуальні навчально-дослідні завдання; контрольні роботи; текстові та електронні варіанти тестів для поточного і підсумкового контролю, методичні матеріали для організації самостійної роботи студентів.

Рекомендована література Основна

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола; загальна редакція А.Й. Капської. – К., 2002. – 164 с.
2. Алексеєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості і ризики. Науково-методичний посібник / Алексеєнко Т.Ф. – К., 2007. – 152 с.
3. Батліна Л.В. Основи людинознавства: людина в цілому. Навчальний посібник / Батліна Л.В. – К., КНТ, 2008. – 329 с.
4. Березин М. Соціальний захист: не милостинею, а виробництвом / Віче. – 1996. – № 9.
5. Гудожник Г.С., Елисеєва В.С. Глобальные проблемы в истории человечества. – М., 1989.
6. Голубенко Т.О. Соціальна молодіжна політика (теоретичні аспекти). / В.М. Тименко, Т.О. Голубенко // К., 2010. – 124 с.
7. Гончаренко С.У. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі. – К., Вища школа, 2003. – 323 с.
8. Житинська М.О. Роль соціального партнерства щодо подолання проблем соціальної мобільності. / М.О. Житинська // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Сер.11. – Вип. 14. – Ч.1. – К., 2012. – С.39-47.
9. Іванченко А.В., Сбруєв А.А., Дідкова-Фаворська О.М. Соціалізація і соціальне виховання. Навчальний посібник / Іванченко А.В., Сбруєв А.А., Дідкова-Фаворська О.М. – Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна»; Житомирський економіко-гуманітарний ін-т. – Житомир: Полісся, 2006. – 216 с.
10. Карпенко О.Г. Роль соціально-педагогічного моніторингу при визначенні професійної готовності студентів до соціальної роботи / Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2007. - № 3. – С. 14 – 20.
11. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти. Монографія. (За ред. С.Я. Харченко) – Дрогобич, Коло, 2007. – 374 с.

12. Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. Монографія / Кравченко Т.В. – Інститут проблем виховання АПН України. – К., Фенікс, 2009. – 416 с.
13. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Лавриченко Н.М. – К., ВіраІнсайт, 2000. – 444 с.
14. Литва Л.А. Одна ідеологема сучасної соціальної політики... / Л.А. Литва // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць. Т. VII, - Вип. 32. – Житомир, 2013. – С. 108-118.
15. Мащенко Ж.М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання. - К., Освіта України, 2010. – 100 с.
16. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. – К., Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
17. Овчарова Р. В. Справочная книга школьного психолога / Р. В. Овчарова. – М.: Просвещение, 1996. – 352 с.
18. Омельченко Л.М. Практикум з основ соціальної особистості. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2008. – 97 с.
19. Отрешко Н.Б. Ідеологія соціальної політики сучасних держав // Соціологія: теорія, методологія та маркетинг. – 2013. - № 3. – С. 86-93.
20. Отрешко Н.Б. Социальная политика объединенной Европы: ответы на вызов глобализации // Вісник Одеського національного університету. Серія: соціологія і політичні науки. – Т.18. – Вип. 2. – Ч.1. 2013. – С 154-163.
21. Основні напрямки державної молодіжної політики. // Соціальна педагогіка. Навчальний посібник за ред. А.Й. Капської. – К., 2000. – С. 92-104.
22. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа-середовищі. Монографія. – Полтава, Укрпромторгсервіс, 2010. – 480 с.
23. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: підручник для студ. вищ. навч. закладів. – К.: Академія, 2009.-576с.
24. Приймак В. Пропозиція робочої сили на поточному ринку праці України та багатофакторний аналіз // Україна: аспекти праці. — 2001. №2.
25. Проблема бідності в контексті української стратегії реформ. Ефективність державного управління / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін.; За заг. ред. І. Розпутенка. — К., 2002.
26. Рамсей С. Система медичного страхування в Канаді і проекти її реформування // Пробл. теорії і практики управління. — 2000. — № 2.
27. Рассел Б. Мудрость Запада: Ист. исслед. зап. философии в связи с обществ. и полит. обстоятельствами / Ред. П. Фулкес; [Вступ. ст. В. А. Малинина]. М., Республика, 1998.

28. Рассел Б. Человеческое познание: его сфера и границы. – М.: Терра – Кн.кл. Республика, 2000. – 463 с.
29. Розказова О.В. Особливості соціалізації студентської молоді на сучасному етапі розвитку суспільства / Розказова О.В. Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. - № 2. – С. 23-26.
30. Розвиток науки та науково-технічного потенціалу в Україні та за кордоном: 36. наук-аналіт. матер. — К., 1993. — Вип. 2.
31. Роик В.Д. Социальное страхование: история, проблемы, пути совершенствования. — М., 1994.
32. Романюк О., Кравченко Н. Система соціального захисту пенсіонерів: необхідність та напрями реформування // Україна: аспекти праці. 2000. — № 6.
33. Ручка О., Танчер В. Курс історії теоретичної соціології. — К., 1995.
34. Рябов /. Сім'я і відтворення населення в Україні // Економіка України. — 1998. — № 4.
35. Саєнко М. До питання про розробку Державної програми розвитку трудового потенціалу в Україні // Україна: аспекти праці. — 2000. — № 3.
36. Сахань /. Працюючим — гідну зарплату, решті — допомогу // Уряд. кур'єр. — 2002. — № 145.
37. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні // Україна: аспекти праці. — 2002. — № 1.
38. Скрипнюк О. Соціальна, правова держава в Україні. Проблеми теорії і практики. — К., 2000.
39. Скуратівський В. Соціальні засади суспільної трансформації та становлення громадянського суспільства в Україні // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матер. наук-практ. конф. за міжнар. участю (30 травня 2001, Київ). — К., 2001. — Т. 2.
40. Сорочинська В.Є. Організація роботи соціального педагога. Навчальний посібник. – К., Кондор, 2010. – 198 с.
41. Суятінова Л. Вплив релігії на процес соціалізації особистості. / Соціальна психологія. – 2006. - № 1. – С. 84-93.
42. Філософія освіти» (за науковою редакцією проф. Л.А. Чекаля). – Київ, 2014р. – 263с.
43. Харченко С.Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика. Монографія. – Науково-дослідний центр проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи АПН України та Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – Луганськ, Альма-матер, 2006. – 320 с.

44. Чекаль Л.А. Роль гуманітарної освіти у формуванні особистісних рис молодого фахівця - К.: "Міленіум", 2007.
45. Чекаль Л.А. Поняття толерантності і любові до ближнього у віровченнях та історичній практиці релігійних систем / «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. – К., - 2012р. Випуск 67. С.44-53.
46. Чекаль Л.А. Проблема взаємозв'язку морального та соціального оновлення: духовний вимір. / «Політологічний вісник». Збірник наукових праць. - К.: ІНТАС, 2012р., Випуск 68. - С.471-475.

Допоміжна

1. Ананьев Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. / М., Директ-Медиа, 2008. – 134 с.
2. Андрущенко В.П. Соціальна робота / Андрущенко В.П., Бех В.П., Лукашевич М.П. Соціальна робота. Книга I. – К., УДЦССМ, 2001. – 344 с.
3. Безпалько О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи. Монографія. – К., Науковий світ, 2006. – 363 с.
4. Березин М. Соціальний захист: не милостинею, а виробництвом / Віче. – 1996. – № 9.
5. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти. Монографія. (За ред. С.Я. Харченко) – Дрогобич, Коло, 2007. – 374 с.
6. Вайнола Р.Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки. Монографія. (За ред. С.О. Сисоевої). – Запоріжжя, ХНРБЦ. – 2008. – 460 с.
7. Васянович Г.П. Методологія педагогіки й педагогічна інноватика. / Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних процесів. Збірник наукових праць. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, - 2007. - 332 с.
8. Галагузова М.А. Социальная педагогика: учебное пособие. – М., Владос, 2003. – 386 с.
9. Голубенко Т.О. Соціальна молодіжна політика (теоретичні аспекти). / В.М. Тименко, Т.О. Голубенко // К., 2010. – 124 с.
10. Гончаренко С.У. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі. – К., Вища школа, 2003. – 323 с.
11. Житинська М.О. Роль соціального партнерства щодо подолання проблем соціальної мобільності. / М.О. Житинська // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Сер.11. – Вип. 14. – Ч.1. – К., 2012. – С.39-47.
12. Карпенко О.Г. Роль соціально-педагогічного моніторингу при визначенні професійної готовності студентів до соціальної роботи / Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2007. - № 3. – С. 14 – 20.

13. Інформаційні ресурси

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 08.02.2011: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15> – Загол. з екрану. – Мова укр.;
2. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоді» від 21 червня 2001 року № 2558-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www search.ligazakon.ua](http://www.search.ligazakon.ua);
3. Соціальний супровід // Режим доступу: <http://zakon.licasoft.com.ua/component/lica/?href=0&view=text&base=24&id=22870&menu=22927>;
4. Склярєнко Э.О. Парадигмы воспитания [электронный ресурс] / uaua.info. –
Режим доступа: www/ URL: <http://www.uaua.info/razvitiye/article-9366-paradigmyi-vospitaniya/>. – [б.д.] – Загл. С экрана.

Тезисний конспект лекцій з дисципліни «Соціальна політика»

Змістовий модуль 1. Історичні детермінанти та соціально-економічні засади формування соціальної політики.

Тема лекційного заняття 1. . Соціальна політика як феномен: визначення; сутність та основні напрямки. Мета і завдання соціальної політики.

Соціальна політика — це суспільний феномен, що поєднує різноманітні багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінські регулятивні та саморегулятивні, глобальні, національні, державні, наддержавні, громадські, гуманістичні, аксіологічні (ціннісні), комунікативні та ін. Зазначене зумовлює багатоаспектність засад соціальної політики як суспільного явища. Роз- різняють вузьке та широке розуміння соціальної політики. У вузькому розумінні соціальна політика це цілеспрямована діяльність суб'єктів з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини. У такому аспекті соціальна політика передбачає комплекс за- ходів, спрямованих на створення системи соціальних амортизаторів суспільних, зокрема ринкових, ризиків і формування соціальних стандартів. У широкому розу- мінні соціальна політика — це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалася в суспільстві на певному етапі його розвитку і здійснюється на основі певних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин. Мета соціальної політики полягає у створенні умов для

формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил, а також для задоволення людиною соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей, підтримання в суспільстві соціальної злагоди, стабільності та соціальної цілісності, самовідтворюваного, самодостатнього рівня соціодинаміки, соціального прогресу.

Соціальна політика за умов трансформації суспільних відносин, формування соціальної держави й громадянського суспільства має на меті звужити, а в перспективі звести нанівець роль у соціальному житті чинників, що втрачають соціальне значення або гальмують процес суспільної соціодинаміки, і створити умови для посилення ролі чинників, детермінант, що сприяють соціальному поступу, посилюють соціальну безпеку людини. Що ж до завдань соціальної політики, то головними з них в українському суспільстві на етапі його трансформації є створення умов для реалізації соціального потенціалу людини; сприяння розвитку соціальних та соціально-ринкових відносин; перетворення соціальних чинників на одну з домінант економічного зростання; розвиток соціально-трудова відносин; реформування системи соціального захисту, соціального страхування і пенсійного забезпечення; посилення адресності підтримки соціально незахищених верств населення; реформування ринку праці та зайнятості населення; забезпечення випереджаючого зростання вартості робочої сили; реформування системи охорони здоров'я; здійснення активної демографічної політики.

Тема лекційного заняття 2. Історичні передумови та соціально-економічні засади суспільної трансформації, спрямованої на формування соціальної безпеки людини.

Важливою умовою ефективної реалізації соціальної політики є створення в суспільстві сукупності об'єктивних і суб'єктивних умов. До об'єктивних умов реалізації соціальної політики належать:

- трансформація суспільних відносин і насамперед формування соціально-ринкової економіки, повноцінного інституту власності (зокрема, приватної);
- утвердження процесів соціально-трудова мобільності, політичної структурованості суспільства, нової системи духовних, ціннісних орієнтацій.

Соціальна політика є важливою умовою формування в суспільстві соціальних відносин, нової якості соціального буття.

До суб'єктивних умов реалізації соціальної політики належать:

- використання в соціальній політиці адекватних принципів, способів і форм цілеспрямованої управлінської, регулятивної діяльності з освоєння й творення соціального буття, які відповідали б вимогам об'єктивних законів суспільного соціального розвитку;
- сприяння засобами регулятивної політики своєчасному розв'язанню

суперечностей у соціальній сфері;

- утвердження динамізму в механізмі управлінської регулятивної діяльності, спрямованої на розвиток соціального буття, соціальної сфери;
- викорінювання форм і методів командно-адміністративного впливу;
- децентралізація соціальної політики;
- розв'язання суперечностей між новими (соціально-ринковими) відносинами й проявами директивного управління, пасивного характеру соціальної політики.

Неодмінною умовою ефективної реалізації соціальної політики є соціальний моніторинг, що передбачає систематичний аналіз процесів соціальної сфери, соціального буття, що постійно змінюється і зумовлює зміст соціального регулювання, суб'єктивної діяльності суспільства, людини. Суттєвим у соціальній політиці є своєчасне внесення коректив у зміст і форми соціального регулювання процесів розвитку соціального буття, від яких безпосередньо чи опосередковано залежить задоволення соціальних потреб людини й суспільства, соціальна безпека особистості. Умовою оптимізації соціальної політики є глибоке знання її суб'єктами не лише закономірностей і тенденцій суспільного розвитку, що детермінують процес реалізації особистістю свого соціального потенціалу, а й інших процесів життєдіяльності суспільства, які впливають на соціальне становище, добробут, самопочуття людини. Отже, у реалізації соціальної політики необхідно максимально повно враховувати об'єктивні та суб'єктивні умови, які визначають стан розвитку соціальних відносин, а також активно впливати на ці відносини з метою ефективного й оптимального їх функціонування.

Важливими умовами ефективного здійснення соціальної політики є такі:

- утвердження динамічності механізму регулятивної діяльності, спрямованої на збагачення соціального потенціалу суспільства;
- пошук її ефективних способів і форм, усунення не виправданих і малоефективних, насамперед консервативних методів регулювання, що гальмують процес утвердження цінностей соціального буття;
- відмова від форм і методів управління, що породжують соціальне відчуження людини.

У сучасних умовах несприятливі тенденції й труднощі в соціальній сфері виникають через застосування форм і методів директивного управління, спробу наповнити нові форми соціальної політики старим змістом, абсолютизацію її малоефективних засобів, недооцінку гнучких та ефективних форм соціального регулювання, самореалізацію особистістю власного соціального потенціалу, недостатній розвиток активних складових соціальної політики, переважання в ній пасивних форм.

Тема лекційного заняття 3. Об'єкт та головні суб'єкти соціальної політики. Принципи реалізації соціальної політики у генезі та в сучасних умовах.

Об'єктом соціальної політики є суспільні, зокрема соціальні, відносини, процеси життєдіяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано

впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння і творення соціальних цінностей.

Соціальна політика має ґрунтуватись на пізнанні законів суспільного розвитку, зокрема соціальних відносин, виявляти глибинні тенденції розвитку в усіх сферах суспільного життя, що зумовлюють процес самореалізації людиною власного соціального потенціалу, її соціальної безпеки і здійснення цілеспрямованого впливу на них суб'єктів регулятивної діяльності. Така політика покликана виявляти й розв'язувати суперечності як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру в економіці, політиці, соціальних, духовних відносинах суспільства, у міжособистісних соціальних відносинах людей, тих чи інших складових цих відносин, аспектах і тенденціях розвитку та функціонування, що впливають на соціальне буття, соціальне самопочуття й безпеку людини. Соціальна політика спрямована на зміцнення й закріплення найпрогресивніших моментів, тенденцій у процесах та явищах матеріальної й духовної сфер життєдіяльності суспільства, що сприяють збагаченню його соціального розвитку, соціального буття, формуванню цінностей.

До суб'єктів соціальної політики належать людина, держава, суспільство, соціальні спільності та інститути, політичні партії, громадські організації, асоціації громадян, колективи, фонди, принципово нові для українського суспільства суб'єкти, зокрема соціального захисту (підприємці, роботодавці), і суб'єкти, що здійснюють діяльність у різноманітних формах як у межах інституціональних структур, так і на громадських самодіяльних засадах. Перелічені суб'єкти мають різний суспільний характер, здійснюють соціальну діяльність у багатьох галузях суспільного виробництва, мають різні можливості, масштаби, глибину, способи та засоби впливу на розвиток соціального буття, формування соціальної безпеки людини й суспільства. Розширення кількості суб'єктів соціальної політики, багато-суб'єктність її здійснення, розмаїття застосовуваних ними способів досягнення поставленої мети — істотні чинники, що створюють умови для різноманітних форм розвитку й збагачення соціального буття. Об'єктивною умовою багато-суб'єктності у здійсненні соціальної політики є розмаїття суспільних, соціальних відносин у суспільстві, що створюють об'єктивні умови для різноманітності способів реалізації соціального потенціалу людини та інших суб'єктів соціальної політики.

Тема лекційного заняття 4. Соціальні верстви. Процеси соціальної мобільності, етнонаціональні та сімейно-шлюбні відносини в різних країнах й в Україні.

Ця тема містить такі основні напрямки соціальної політики:

- формування і розвиток соціально-ринкових відносин, соціально

орієнтованого господарства, за яких економічна свобода ринку сприятиме посиленню соціальної безпеки людини й суспільства, соціальної захищеності особистості, її незалежності від держави;

- розвиток соціальних відносин різних верств на основі становлення різноманітних елементів нової соціально-класової структури суспільства і формування потужного середнього класу як чинника соціально-політичної та економічної стабільності суспільства, створення умов для функціонування динамічних процесів соціальної мобільності;

- розвиток етнонаціональних відносин на основі зваженої етнонаціональної політики, основна мета якої полягає в забезпеченні умов вільного розвитку народів України, дотриманні конституційних прав, свобод та рівності громадян України всіх національностей; розвиток потенціалу держави, упорядкування зовнішньої трудової міграції громадян України;

- здійснення захисту трудових прав громадян (що є важливою складовою соціально-трудова відносин) насамперед, на безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, законодавче врегулювання системи державного нагляду й контролю за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про працю;

- реалізація соціальної політики в галузі охорони праці як важливого елемента соціально-трудова відносин, головним завданням якої є створення безпечних умов праці на виробництві, зокрема, безпечних робочих місць, суттєве зниження рівня робочого травматизму та професійних захворювань, поліпшення стану гігієни праці та виробничого середовища, забезпечення працюючих засобами індивідуального захисту;

розвиток відносин соціального партнерства з метою утвердження в суспільстві соціальної злагоди, громадянського миру й демократії, збалансування інтересів різних соціальних груп, верств населення, врегулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин у сфері праці й зайнятості, вдосконалення співробітництва та взаємодії представницьких органів, сторін соціально-трудова відносин, підвищення ролі держави як гаранта соціального партнерства.

Засновниками теорії соціальної стратифікації є М. Вебер і П. Сорокін: їх ідеї активно розробляли Р. Дарендорф, К. Девіс, Р. Коллінз, У. Мур і Т. Парсонс. Представники теорії стратифікації вважають, що поняття “клас” у сучасних умовах уже не спрацьовує і має бути замінене на поняття “страта” (від лат. *stratum* — шар) чи “соціальна верства”, а концепція соціально-класових відносин — на теорію соціальної стратифікації. У сучасній західній соціології головні методологічні засади теорії соціальної стратифікації ґрунтуються на таких позиціях:

- Нижчий середній клас — наймані працівники: інженери, середні й дрібні чиновники, викладачі, наукові працівники, керівники підрозділів на підприємствах, висококваліфіковані робітники. Нині цей клас у

розвинених західних країнах найчисленніший.

- Вищий нижній клас — наймані робітники, які створюють додаткову вартість у суспільстві. Цей клас у багатьох відношеннях залежить від вищих класів щодо отримання засобів до існування, постійно бореться за поліпшення умов життя.

- Нижчий нижній клас — бідні, безробітні, бездомні, іноземні робітники та інші представники маргінальних груп населення.

- У такому вигляді модель У. Уотсона здебільшого може бути використана для вивчення соціальних класів у країнах Східної Європи, зокрема в Україні та Росії. Так, у дослідженнях Н. Римашевської, стратифікаційна модель якої нагадує модель У. Уотсона, соціально-класова структура українського суспільства має такий вигляд:

1. “Загально-українські елітні групи”, які мають власність у таких розмірах, що їх можна порівняти з найбільшими західними статками й засобами владного впливу на загальнонаціональному рівні.

2. “Регіональні і корпоративні еліти”, які мають великі, за українськими масштабами, статки і вплив на рівні регіонів і секторів економіки.

3. Український “верхній середній шар”, який має власність і доходи, що забезпечують західні стандарти споживання, домагається підвищення свого соціального статусу, орієнтується на практику і етичні норми господарських відносин, що склалися.

4. Український “динамічний середній клас”, який має доходи, що забезпечують задоволення середньо-українських і вищих стандартів споживання, значні соціальні домагання та мотивацію, характеризується соціальною активністю і орієнтується на легальні способи її прояву.

5. “Аутсайтери”, для яких характерні низька адаптація і соціальна активність, вони мають невеликі доходи і орієнтуються на легальні способи їх отримання.

6. “Маргінали”, для яких характерні низька адаптація і асоціальні та антисоціальні установки соціально-економічної діяльності.

7. “Криміналітет”, для представників якого характерні висока соціальна активність і адаптація, але при цьому вони діють цілком раціонально, всупереч легальним нормам господарської діяльності.

8. Отже, страта — це соціальна верства людей, які мають схожі об’єктивні показники за чотирма основними шкалами (вимірами) стратифікації: дохід, влада, освіта і престиж.

Неодмінною умовою оптимізації процесу регулювання етнонаціональних відносин є його законодавче забезпечення, зміцнення правових засад розвитку етнонаціонального буття; максимально повне відображення в новому (зокрема, кримінальному) законодавстві принципу рівності представників усіх національностей перед законом; недопущення в судовій практиці випадків, коли з метою спрощення судової процедури ігнорується такий важливий конституційний принцип, як ведення судочинства з урахуванням національної мови; удосконалення законодавства з метою

підвищення політичного, соціального, виховного значення закону, посилення його ролі як важливого фактора зміцнення міжетнічної єдності суспільства.

Розвиток суспільства, його гендерних процесів, соціодинаміки змінюють сутнісний зміст основних соціальних функцій сім'ї, додає до них багато нового, що детерміновано новими соціально-економічними, духовними реаліями в суспільній життєдіяльності. У сучасних умовах радикальних соціально-економічних, духовних перетворень суспільства відбувається процес трансформації основних функцій сім'ї, особливо взаємовідносин сім'ї та держави. Зазначені зміни мають просуватись у напрямку посилення суверенітету й незалежності сім'ї, змісту та форм вибору нею способів свого життєздійснення, свободи реалізації свого потенціалу. Соціальна політика, спрямована на розвиток сімейно-шлюбних відносин, має ґрунтуватися на законодавчому забезпеченні створення сприятливих умов для ефективного виконання сім'єю репродуктивної, виховної, економічної, господарсько-побутової функцій, функцій проведення дозвілля та інших, дотримання на практиці конституційного принципу рівності жінки й чоловіка.

Тема лекційного заняття 5. Соціальний захист та соціальна безпека: історія розвитку соціального захисту в різних країнах. Особливості соціального захисту в Україні.

Пріоритет у створенні систем соціального захисту належить Німеччині, де, з одного боку, найбільше розвинулись ідеї соціал-демократії, а з іншого боку, згідно з політикою канцлера Бісмарка — певні соціальні амортизатори на протигагу робітничому рухові. Саме за часів Бісмарка було запроваджено систему соціального страхування для працівників промисловості. До неї входили допомога по хворобі (1883 р.), у зв'язку з нещасним випадком на виробництві (1884 р.), по інвалідності та старості (1889 р.).

Напочатку ХХ ст. уряди інших європейських країн так само зіткнулися з глобальними соціальними проблемами і дедалі більшими вимогами з боку робітничого класу, що змусило їх застосувати досвід Німеччини. Згодом уряди деяких країн Європи майже повністю перебрали на себе відповідальність за певні види соціального забезпечення. Зокрема, з 1919 р. в англосаксонських і скандинавських країнах за підтримки держави було запроваджено соціальні (тобто без попередньої сплати внесків) пенсії за віком, сліпим і в окремих випадках інвалідам інших категорій. Пенсії призначалися після суворой перевірки стану нужденності особи, яка претендувала на соціальну пенсію.

В Україні поняття “соціальний захист” почали широко вживати лише на етапі переходу до ринку і як його атрибут, хоча в тій чи іншій формі соціальний захист завжди був притаманний українському суспільству. Формуванню сучасних систем соціального захисту у світі сприяло усвідомлення необхідності створення соціальних амортизаторів ринкових ризиків. Багато людей ще й нині не сприймають термін “соціальний захист” щодо населення загалом, вважаючи, що він стосується лише найнужденніших,

або, як часто нині висловлюються, незахищених верств населення. Дедалі частіше соціальний захист передбачав комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини.

Зокрема, у ст. 46 Конституції України проголошується, що *громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.*

У найширшому трактуванні соціального захисту до нього включають також заходи з охорони здоров'я, соціальну роботу тощо.

Отже, соціальний захист передбачав певний рівень матеріальної забезпеченості, тобто підтримку доходів, захист добробуту. Соціальний захист — це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного громадянина у конкретних економічних умовах. Організаційно-правові заходи передбачають створення інститутів соціального захисту і законів, які повинні керувати їх діяльністю, економічні формування механізмів перерозподілу доходів, тобто стягнення податків та інших платежів і трансфертів. Отже, з позицій економіки соціальний захист — це правила перерозподілу суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства: від багатих до бідних, від здорових до хворих, від молодих до літніх.

Результатом цих заходів є стан захищеності (або безпека) людини, особи. Зазвичай розглядають соціальну безпеку не лише окремої особи, а й суспільства загалом. Вона є складовою національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також від загрози соціальним інтересам.

Розглядаючи добробут як мету соціального захисту, слід зазначити, що в людському суспільстві поняття добробуту є відносним. У сфері соціального захисту під добробутом розуміють відсутність хвороб і можливість задовольнити основні потреби людей, а ці потреби змінюються в часі й просторі. Навіть двадцять—тридцять років тому потреби пересічного українця дещо відрізнялись від теперішніх. Різняться також потреби жителів міста й села, пенсіонерів і дітей, людей з різним рівнем освіти й соціальним статусом.

Змістовий модуль 2. Комплексність соціальної політики та шляхи її оптимізації

Тема лекційного заняття 6. Пріоритети здійснення соціальної політики в сучасних умовах. Гуманітарна сфера і гуманітарна політика (освіта, наука, культура).

У сучасній Україні існують такі напрямки гуманітарної політики:

- гуманітарна політика у сфері розвитку освіти, основною метою якої є забезпечення доступності освіти, створення засобами державної політики умов для всебічного розвитку всіх галузей освіти як основи соціально-економічного, духовного, культурного та інтелектуального розвитку суспільства, збереження найпрогресивнішого в українському освітньому потенціалі, впровадження зарубіжного досвіду розвитку освіти, збагачення єдиного освітнього простору України;
- гуманітарна політика у сфері розвитку науки, пріоритетами якої є визначення потреб держави у сфері науки та формування інтелектуального потенціалу суспільства з метою забезпечення її пріоритетного розвитку, формування нової системи національної та науково-технологічної політики і органічне входження її у світовий науковий простір, підвищення стану науки в суспільстві, посилення взаємної затребуваності науки й економіки;
- гуманітарна політика у сфері розвитку культури, яка має бути спрямована на створення умов для всебічного розвитку духовного потенціалу особистості й суспільства, соціодинаміки духовного життя, плюралістичного вибору людиною способів і форм державної самореалізації, формування й закріплення в суспільстві нової системи духовних, ідейно-світоглядних орієнтацій, забезпечення доступності користування послугами закладів та установ культури, гарантії свободи творчості;
- здійснення державної політики у сфері релігійного життя, основними завданнями якої є забезпечення прав та свобод світогляду і віросповідання, релігійної діяльності, рівності релігійних організацій, пошукання інтересів держави, суспільства й церкви у процесі формування моралі та духовного розвитку, створення умов для релігійного середовища;
- реалізація державної політики у сфері фізичної культури і спорту, відпочинку і туризму, основними пріоритетами якої є створення умов для задоволення потреб громадян у зміцненні здоров'я, у фізичному та духовному розвитку, розвиток фізкультурно-спортивного руху, державне стимулювання внутрішнього та іноземного туризму, формування конкурентно-спроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту.

Тема лекційного заняття 7. Єдність централізованих та децентралізованих засад реалізації соціальної політики у громадянському суспільстві.

Реалізація цього принципу означає децентралізацію і “роздержавлення” соціальної політики, перерозподіл повноважень в її здійсненні між центром і регіонами на користь останніх з метою забезпечення ефективного й оптимального функціонування такої політики. Неодмінним чинником оптимізації централізованих засад у соціальній політиці, що здійснюється центральними органами, має стати остаточне подолання командно-адміністративних елементів у реалізації її завдань, створення умов повноцінного функціонування саморегуляційних процесів розвитку соціального буття. Центральні органи державного управління мають виходити зі всебічного аналізу різноманітних тенденцій, що впливають на розвиток регіону, передбачати як позитивні, так і негативні чинники, що впливають на його соціальний розвиток.

Здійснення соціальної політики має виходити з потреби розглядати регіон не лише як об’єкт, а як активний суб’єкт соціальної діяльності з високим рівнем саморегулювання місцевого соціального, економічного потенціалу. Це передбачає високу гнучкість у процесі здійснення такої централізації, самостійність суб’єктів регіональної політики в розв’язанні поставлених завдань у сфері соціального буття, їх постійну готовність до соціальних новацій. Головне завдання централізованого управління в досліджуваному аспекті має полягати передусім у забезпеченні умов для повноцінної вільної соціальної діяльності різноманітних суб’єктів соціальної політики, насамперед особистості, у налагодженні механізму вільного вияву й реалізації волі людей, які живуть у цих регіонах, у сфері економічних, соціальних відносин, їхньої творчої самодіяльності. Така централізація має передбачати створення умов для утвердження зростаючої різноманітності варіантів життєпроявів у суспільстві, що виключали б будь-які форми адміністративного регулювання, регламентації поведінки та діяльності.

Держава як координуючий суб’єкт соціальної політики, зосереджуючись на ключових, найбільш глобальних і кардинальних проблемах регулювання процесів соціального буття, зокрема на реалізації (і фінансовому забезпеченні) загально-національних соціальних програм, забезпеченні встановлених законом соціальних гарантій, основні функції, що пов’язані з виконанням багатогранних, конкретних завдань соціальної політики, має передати місцевим і регіональним органам. Це зумовлено тим, що саме на місцевому, регіональному рівні має розв’язуватися більшість проблем соціального розвитку, а тому реалізація основних, повсякденних завдань соціальної політики повинна зосереджуватися на цьому рівні.

Водночас процес децентралізації соціальної політики має закріпити адекватна фінансово-економічна база, зокрема податково-бюджетна політика, яка б дозволила місцевим органам забезпечити виконання соціальних програм відповідним обсягом фінансових ресурсів. При цьому

фінансову самостійність місцевих органів влади щодо забезпечення розвитку соціальної сфери має контролювати держава.

Тема лекційного заняття 8. Соціальне страхування: контекст поняття та пов'язані з ним категорії. Аналіз ролі коштів і тарифів в системі соціального страхування. Види соціального страхування.

Вважається, що первинні форми страхування виникли ще в давнину. Зокрема, у Вавілонії передбачалося укладення угоди між учасниками торгового каравану про спільну відповідальність за збитки, яких зазнавав будь-хто з його членів через розбійний напад, пограбування тощо.

Специфічна форма страхування існувала в Україні між чумаками. Зміст її полягав у тому, щоб спільно відшкодовувати збитки потерпілому в дорозі. Створенню сучасних систем соціального захисту передували об'єднання трудящих на засадах взаємодопомоги. Профспілки організовували фонди допомоги безробітним, каси взаємодопомоги, медичні каси. У такий спосіб здійснювався захист безробітних, хворих, перестарілих, удів і сиріт. Слід розрізняти два види взаємодопомоги: без попереднього накопичення коштів і з попереднім їх накопиченням. Другий вид має більше спільного із сучасним страхуванням. Спільним у взаємодопомозі та страхуванні є основоположний принцип: "збитки і втрати однієї особи в результаті настання страхового випадку розподіляються між багатьма особами, для кожної з яких матеріальні витрати майже не відчутні, а становище потерпілого відновлюється швидко і повною мірою. Цей принцип дістав назву страхової солідарності.

З'ясуємо, як встановлюється страховий тариф на прикладі. Припустимо, група зі 100 осіб вирішила полетіти до Франкфурта на футбольний матч. Кожна особа має валізу, вміст якої коштує в середньому 1000 дол. Кожен з досвіду знає, що приблизно 2 % валіз губиться. За таких обставин можна зібрати 2 % 1000 = 20 дол. з кожної зі 100 осіб. Коли група прилетіла до Франкфурта, виявилось, що дві валізи загублено; кожному з постраждалих було виплачено 1000 дол. Це й є приклад загальної схеми приватного страхування.

Страховий тариф розраховують за формулою

$$\Pi = pL + T,$$

де p — імовірність настання страхового випадку; L — середній розмір завданої шкоди; T — адміністративні кошти, вартість профілактичних заходів і прибуток страхової компанії. Отже, збільшуючи T за рахунок профілактичних заходів, можна зменшити ймовірність настання страхового випадку і розмір завданої шкоди.

Соціальне страхування — це система правових, економічних і організаційних заходів, покликаних компенсувати окремі види соціальних ризиків. На відміну від звичайного страхування страховий тариф (іноді його називають страховою премією) у соціальному страхуванні свнеском,

розмір якого визначається в певній пропорції до заробітної плати. Тарифи різняться за соціальними ризиками. Цілком зрозуміло, що тимчасова непрацездатність настає частіше, ніж інвалідність чи втрата годувальника, однак і розмір завданої шкоди набагато менший. Перерозподіл коштів у межах соціального страхування відбувається принаймні у двох вимірах. По-перше, це горизонтальний перерозподіл — від осіб, з якими не відбулася страхова подія протягом певного часу, до тих, з ким вона відбулася. Різновидом горизонтального перерозподілу є перерозподіл від молодих працівників до літніх людей, який ще називають віковим. По-друге, це вертикальний перерозподіл — від осіб з вищим рівнем доходу до осіб з нижчим його рівнем. До основних видів (галузей) соціального страхування, що забезпечують прийнятний рівень соціального захисту, належать:

- страхування пенсій (за віком і по інвалідності через загальні захворювання, нещасні випадки в побуті й на транспорті);
- страхування від нещасних випадків навиробництві (виробничий травматизм і професійні захворювання), що передбачає страхування на випадок тимчасової та постійної втрати працездатності;
- страхування на випадок тимчасової втрати працездатності;
- страхування на випадок безробіття;
- медичне страхування.

Такі види соціального захисту, як допомога малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, сім'ям з неповнолітніми дітьми, не пов'язані з трудовою діяльністю, не є страховими за природою і забезпечуються, як правило, через систему державної соціальної допомоги та інші державні соціальні програми.

Тема лекційного заняття 9. Поняття держави загального добробуту. Класифікація держав соціального добробуту, окремі моделі держави соціального добробуту (на прикладі Німеччини, США, Швеції).

Система соціальної безпеки на Заході дістала назву держави загального (або соціального) добробуту. Для неї характерне суцільне охоплення соціальним забезпеченням усіх громадян незалежно від їхнього трудового внеску, хоча цей фактор відіграє й тепер помітну роль при визначенні розміру окремих соціальних виплат, що перевищують соціальний мінімум. Доктрина держави загального добробуту й відповідні їй механізми соціального захисту ґрунтуються на принципах соціальної справедливості, а матеріальна підтримка поширюється на всіх осіб, які її потребують, а не лише на тих, хто заробив право на соціальні виплати трудовою діяльністю.

Існує твердження, що підґрунтям ідеології держави загального добробуту значною мірою стала теза Дж. Кейнса про те, що соціальні видатки здатні стимулювати сукупний попит. На заміну класовій боротьбі й конфронтації приходять громадянська згода, система тристоронніх угод, або трипартизму — участь у розробці та запровадженні програм соціального захисту представників роботодавців, працівників і держави.

Є класифікація держав загального добробуту, яку розробив Г. Еспін-Андерсен за ознаками доступності, охоплення населення і ступенем перерозподілу доходів у системах соціального забезпечення й впливу певних політичних сил на цей процес. Досліджуючи країни, які входять до ОЕСР, він розрахував коефіцієнт заміщення заробітної плати гарантованими державою соціальними виплатами, коли працівник з якоїсь причини втрачає працездатність або вибуває з числа зайнятих (похилий вік, тимчасова непрацездатність, безробіття). За допомогою цього коефіцієнта країни ОЕСР було поділено на три групи з екстремальними показниками в англосаксонських і скандинавських країнах і середніми — у західноєвропейських. Найактивніші прибічники держави загального добробуту розглядають Швецію як таку, що найближче підійшла до цього ідеалу. Справді, у повоєнний період Швеція демонструвала здорове економічне зростання, повну зайнятність, один з найвищих рівнів життя у світі в поєднанні з всеосяжною, високовитратною і найбільш егалітарною державною системою добробуту в західному світі. Обмеження, накладені на закони вільного ринку в цій країні, були зроблені коштом свободи індивідуума, сім'ї та підприємця. Швеція фінансувала свою систему соціального захисту переважно з центрального та місцевих бюджетів і відрахувань від заробітної плати. Соціальні виплати становили надзвичайно високу частку в сукупному доході шведських сімей (у 1980 р. — 29,2 % порівняно з 16,5 % у ФРН і лише 8,0 % у США). Порівняно із США і ФРН, зазначає Г. Еспін-Андерсен, Швеція найбільш сегрегована за ознакою статі. Понад половини жінок працюють за типово жіночими професіями, і дуже небагато з них наважилися порушити чоловічу монополію. У Німеччині дюссельдорфські принципи 1949 р. християнських демократів включають “природне право на роботу”, “соціальне страхування як основу соціальної безпеки” та “соціальне забезпечення згідно з доведеною нуждою із суспільних фондів поза соціальним страхуванням”. Однак основний наголос було зроблено на індивідуальному та сімейному самозабезпеченні через соціальне страхування. Держава відповідала за соціальне забезпечення лише у виняткових випадках. Це - ідеологія соціально орієнтованої ринкової економіки.

Очевидно, німецька система запобігання зубожінню працює так само добре, як і шведська, і набагато краще, ніж американська. Якщо за межу бідності взяти 50 % середнього подушного сімейного доходу, то виявиться, що лише 7,4 % сімей, або 8,5 % населення, бідні. Це один з найкращих показників у країнах ОЕСР. У ФРН немає загальнодержавної системи охорони здоров'я. По суті, організаційно і фінансово вона базується на принципах, закладених Бісмарком у 80-ті роки ХХ ст. і модернізованих на засадах соціально орієнтованої ринкової економіки. Отже, фонди медичного страхування, лікарі та методи лікування певною мірою не залежать від держави. Нині понад 90 відсотків населення охоплено медичним страхуванням. Сучасна держава добробуту у США розвинулася

двома великими стрибками. Першим був переворот у політиці, зумовлений глибокою економічною кризою й заворушеннями серед багатьох її жертв фермерів, підприємців, безробітних, а особливо старих. У ті часи за державної підтримки розвинулися соціальне страхування та соціальна допомога, підтримка підприємництва, фермерів і домовласників. Найбільше від цього виграли середній клас, фермери та організовані, переважно білі, представники міського робітничого класу. Нововведення 60-х років значно розширили сферу дії соціальних програм. Вони були інспіровані усвідомленням існування бідності та соціальної незахищеності в багатому суспільстві, розвивалися під тиском руху за громадянські права чорного населення, жіночого руху та руху за ширші соціальні гарантії. Протягом 80-х років адміністрації Р. Рейгана вдалося досягти успіху в багатьох програмах подолання бідності й забезпечити добробут більшості, особливо літніх людей. З початку ХХ ст. у країні вже була наявна гегемонія промислових і фінансових корпорацій, які сформували загальні риси американської держави добробуту.

Схеми та ключовий допоміжний теоретичний матеріал

• Принципи соціальної політики

- Принцип єдності об'єктивного і суб'єктивного в реалізації соціальної політики
- Принцип взаємозв'язку об'єктивної соціальної саморегуляції і цілеспрямованої діяльності у здійсненні соціальної політики
- Активний характер соціальної політики
- Комплексність соціальної політики
- Принцип пріоритету соціальних інтересів людини, особистості
- Принцип єдності організаційних і самоорганізаційних засад реалізації соціальної політики

• Об'єкти соціальної політики

- Ринок праці та зайнятість
- Трудові відносини
- Оплата праці та доходи
- Система соціального забезпечення населення
- Громадяни як споживачі
- Елементи соціальної інфраструктури

- **Принципи соціальної держави**
 - Раціональність
 - Досягнення оптимального співвідношення мети соціальної політики та засобів її реалізації
 - Соціальна справедливість
 - Визнання однакових можливостей для всіх членів суспільства
 - Соціальна безпека
 - Передбачуваність певних життєвих подій

- **Політична організація суспільства**
 - Громадські організації
 - Профспілки
 - Молодіжні організації
 - Організації ветеранів, інвалідів тощо
 - Спортивні товариства
 - Творчі спілки
 - Селянські союзи
 - Політичні партії

- **ПОЛІТИКА – це:**
 - **Політична свідомість** (усвідомлене ставлення людей до своїх політичних інтересів)
 - **Політична діяльність** (активність суб'єктів політики, спрямована на реалізацію політичних інтересів)
 - **Політичні відносини** (взаємозв'язки суб'єктів політики, суб'єктів та об'єктів політики)
 - **Політична організація** (спосіб і характер побудови центрів управління політичною сферою суспільства)
 - **Політичний інтерес** (внутрішнє, мотиваційне джерело політичної поведінки)

- У період реформування соціальної сфери державна соціальна політика України спрямована на створення умов для підвищення якості соціальних послуг населенню відповідно до його потреб. З прийняттям Закону «Про соціальні послуги» помітно активізувалася робота щодо регулювання надання соціальних послуг державними та неурядовими організаціями. У зв'язку з цим виникла необхідність у створенні механізму встановлення та гарантування якості соціальних послуг, дотримання її на державному і місцевому рівнях.
- Одним із головних стратегічних напрямів реформування системи соціальних послуг є розроблення та впровадження у практику методик та методів оцінки індивідуальних потреб користувачів соціальних послуг. При цьому важливо науково обґрунтувати підхід до оцінки потреб клієнта, єдині переконання щодо факторів, які створюють сприятливе середовище для його розвитку, єдині погляди щодо значення вивчення потреб людини як її «персональної концепції».
- Оцінка потреб дітей та сімей з дітьми є надзвичайно важливою умовою якості соціальних послуг вразливим категоріям населення. Здійснюючи цей процес, соціальні працівники повинні керуватися переконаннями: забезпечення прав дітей — пріоритет у соціальній роботі; найкращим середовищем для виховання і розвитку дитини є сім'я.
- Негативне батьківське ставлення, неадекватна організація спілкування з дитиною, прояви авторитаризму, гіперопіки чи байдужості сприяють порушенню задоволення потреб дитини. Так, гіперопіка породжує нездатність дитини до самостійності, надмірна вимогливість — невпевненість у собі, емоційна холодність — підвищену тривожність, депресію і агресію
- Проблема формування та збереження прив'язаностей дитини з урахуванням особливостей її вікового розвитку є на сьогодні пріоритетною у сфері захисту прав підростаючого покоління. Зокрема, прив'язаність як потреба дитини знайшла своє відображення у Декларації прав дитини, а базовий міжнародний документ — Конвенція ООН про права дитини — закріпив право дитини задовольняти потребу у прив'язаності у сприятливих для цього умовах (у сімейному середовищі; під супроводом фахівців; здійснення профілактичної роботи з метою формування навичок усвідомленого батьківства тощо).
- Соціальні працівники, які здійснюють оцінку потреб дитини і її сім'ї, мають розуміти закономірності розвитку дитини, виявляти ознаки порушення її прив'язаностей, усвідомлювати наслідки їх втрати для подальшого становлення особистості дитини. Саме раннє

діагностування слабких прив'язаностей чи їх відсутності, зосередження на емоційному розвитку дитини та здатності батьків оточити дитину емоційним теплом, пошук значущих для дитини людей, з якими збереглися прив'язаності тощо, може стати відправною точкою у соціальній роботі, спрямованої на зміну ситуації клієнта на краще, подолання складних життєвих обставин сім'ї. З іншого боку, залучення батьків/опікунів* , інших значущих для дитини людей до оцінки потреб дитини надає їм можливість самостійно вибудовувати стратегії забезпечення стабільного розвитку дитини у належних для цього умовах.

- Однією із ключових теорій, яка лежить в основі здійснення оцінки потреб дитини та її сім'ї, є теорія відновлення. Базою цієї теорії є положення про те, що діти захищені не лише природою розвитку, але й діями дорослих і своїми власними діями, розвитком своїх сильних сторін, можливостями досягнення успіху і успішним досвідом. Йдеться про здатність дитини до відновлення внутрішніх ресурсів після кризи, стресу тощо за допомогою самооблізації, підтримки найближчого оточення та середовища.
 - Факторами, що сприяють швидшому відновленню дитини (індивідуальний рівень), можна вважати: відсутність функціональних обмежень;
 - «м'який/легкий» характер;
 - жіноча стать у віці статевої зрілості і чоловіча у більш старшому віці;
 - відсутність втрат, сформованість прив'язаностей у ранньому віці;
 - відсутність посттравматичного синдрому внаслідок насильства.
 - Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначає оцінку потреб як процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг з метою визначення видів та обсягів послуг, їх впливу на процес подолання складних життєвих обставин. Залежно від категорії клієнтів, оцінка потреб яких здійснюється, вирізняють зокрема оцінку потреб дитини та її сім'ї
- Оцінка потреб проводиться з метою отримання вичерпної інформації для визначення оптимальної стратегії втручання та необхідних послуг дитині та сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах. Виділяють два рівні оцінки потреб:
- первинний рівень — початкова оцінка;
 - вторинний рівень — комплексна оцінка.
 - Таким чином, оцінка потреб дитини і сім'ї — це дії зі збору, обробки, систематизації, аналізу, узагальнення та порівняння даних розвитку

дитини, батьківського потенціалу щодо задоволення її потреб, стану соціального середовища сім'ї з певними стандартами з метою визначення оптимальної стратегії втручання та необхідних послуг дитині та сім'ї для подолання складних життєвих обставин. При цьому потреби клієнта є предметом оцінки, а сам клієнт — її об'єктом.

- Оцінка потреб і стану клієнта має проходити у відповідно створених умовах. Зокрема, людина, яка звернулася за допомогою, потребує, щоб співбесіда з нею для забезпечення конфіденційності відбувалася в окремій кімнаті віч-навч. Кімната має бути облаштованою зручними меблями, необхідними засобами для оцінки, містити інформаційні стенди, рекламні буклети, інші інформаційні матеріали, що можуть надаватися клієнту у разі потреби.

Соціальна держава:

- Піклується про трудове влаштування населення, права людини, створює системи охорони здоров'я, соціального забезпечення, підтримувати всі прошарки населення, боротися зі злочинністю та конфліктами тощо.
- Соціальна держава - від нім. Sozialstaat , було введено в обіг в середині XIX ст. німецьким юристом, державознавцем і економістом

Лоренц фон Штайном

Соціальна держава існує у різних проявах:

- 1) Як ідея та її розвиток у соціально-політичних концепціях
- 2) Як конституційний принцип, закріплений в основних законах більшості країн
- 3) Як реальна практика державних інститутів у напрямі вирішення соціальних проблем суспільства

Соціальна держава – це:

- Тип організації державного і суспільного життя, що базується на пріоритеті соціальних цінностей і, маючи за економічну основу соціально орієнтоване ринкове господарство, створює всі можливі умови, для реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини для самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї родини, гарантує кожному прожитковий мінімум задля гідного існування людини, сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві;
- Держава, яка прагне забезпечити соціальну захищеність, а в ідеалі – приблизно однакові стартові можливості для реалізації життєвих цілей і розвитку особистості

Ідейна основа концепції про соціальну державу:

- Вчення про християнську общину, з настановами про захист усіх членів общини
- Нормативні цінності римського права
- Гуманістичні ідеали епохи Відродження і Просвітництва
- Ідеї античного і Нового часів про демократію, суспільний договір, громадський мир

Атрибути соціальної держави:

- Велика Хартія вольностей (1215)
- Декларація прав людини і громадянина (1789)
- Документи Паризької Комуни (1871)
- Веймарська конституція (1919)

Моделі соціальної держави:

- патерналістська, корпоративістська та етатистська моделі соціальної держави.
- **Етатистська модель** орієнтована на централізовану, дорожку систему соціального забезпечення, значну державну участь у соціальному обслуговуванні. Контроль за реалізацією державної соціальної політики здійснюється місцевими органами влади, підзвітними центральному уряду.
- **Патерналістській** моделі характерне намагання досягти ефективності, використовуючи фонди на забезпечення тих членів суспільств, які найбільше потребують допомоги. Вона відрізняється низьким рівнем участі держави у вирішенні соціальних проблем
- **Корпоративістській** моделі притаманна законодавчо закріплена співучасть державних і громадських структур у вирішенні проблем індивіда, групи, общини.

Типи соціальної держави

- **Мегалітарний** — усі члени суспільства отримують рівні блага, а отже, в економічному (матеріальному) сенсі всі є рівними. максимізацію його загальної корисності для всіх членів суспільства. Інакше кажучи, більшу частину суспільного багатства повинен отримувати той, хто є більшою мірою здатний приносити (і реально приносить) користь.
- **Роулсіанський тип**, при якому справедливою є така диференціація доходів, яка допускає відносну економічну нерівність лише тоді, коли вона сприяє досягненню вищого рівня життя незаможних членів суспільства. Це тип соціальної держави, зорієнтованої на максимальне забезпечення корисності для найменш забезпечених осіб.
- **Утилітарний** тип передбачає максимізацію його загальної користі для всіх членів суспільств. Інакше кажучи, більшу частину суспільного багатства повинен отримувати той, хто є більшою мірою здатний приносити користь.
- тип соціальної держави, орієнтованої на класичну модель ринку.
- **Т. Тілтон, Н. Ферніс у 1977 р. виділили три моделі соціальної держави:**
- **«Позитивна держава соціального захисту»** (англо-американська й англо-саксонська моделі) — орієнтована на зрівняння шансів на добробут усіх громадян, забезпечення та гарантування «рівних можливостей». Соціальне забезпечення базується на індивідуалізмі та захисті корпоративних інтересів. Соціальна

політика тут є лише засобом контролю, «амортизатором» соціальних конфліктів, а на соціальні потреби припадає доволі незначна частка держбюджету. Розвинута система соціального законодавства відсутня. Тобто це класична неоліберальна, «залишкова» модель.

- «Держава соціальної безпеки» («держава соціальної захищеності», «держава соціального захисту») — на додаток до забезпечення рівних шансів громадян створює умови повної зайнятості та гарантує всім громадянам без винятку отримання доходів не нижче прожиткового мінімуму. Вона досягає мети ліквідації бідності та знедоленості шляхом соціального страхування. Це гуманізований тип ліберальної держави
- «Соціальна держава загального добробуту» («держава загального добробуту», «соціальна держава загального благоденства») — забезпечує повну зайнятість, згладжує різницю в доходах усього населення, створює численні постійні державні та громадські соціальні служби. Соціальна політика спрямована на створення рівних життєвих умов для всіх членів суспільства
- **Ознаки соціальної держави**
- - соціальна держава є закономірним продуктом еволюції громадянського суспільства в напрямку до соціальної демократії;
 - вона завжди визнається якісною характеристикою правової держави;
 - проголошення держави соціальною є важливою конституційною гарантією забезпечення і захисту соціальних прав людини;
 - оскільки як мета діяльності соціальної держави, так і сама ця діяльність (соціальна політика) визначаються правовими рішеннями, то

її функціонування передбачає наявність розвинутого соціального законодавства;

- соціальна держава слугує забезпеченню громадянського миру і злагоди в суспільстві;
- утвердження соціальної державності сприяє трансформації ринкової економіки на соціальну ринкову, служінню власності інтересам як власника, так і суспільства.

- **Основні принципи соціальної держави**

- Принцип загального добробуту
- Принцип соціальної справедливості
- Принцип солідарності
- Принцип субсидіарності
- Принцип соціальної безпеки

- **Україна як соціальна держава**

- Україна, відповідно до Конституції 1996 р., проголосила себе соціальною державою, тобто такою, в якій створюються належні умови для досягнення високого матеріального добробуту громадян, запровадження дієвої системи соціального захисту всіх без винятку членів суспільства, для вільного та всебічного розвитку, а також максимально можливих шансів для самореалізації, зберігаючи тим самим стабільність у суспільстві

- **Суб'єкти соціальної держави**

- Український народ - громадяни України всіх національностей об'єднання громадян;
- Президент України, як глава держави визначений Конституцією України;
- Верховна Рада України, як єдиний орган законодавчої влади;
- Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Конституційний суд України, як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні;
- Верховний суд України, суди загальної юрисдикції;
- Прокуратура України, як єдина система, на яку покладається підтримання державного обвинувачення, представництво інтересів громадянина або держави в суді та нагляд за додержанням законів;
- Національний банк України, як розпорядник фінансових ресурсів;

- Національна служба соціального партнерства, як орган забезпечення ефективної взаємодії сторін соціального партнерства, забезпечення соціальної злагоди у суспільстві;
- Національна служба посередництва та примирення, як орган попередження виникнення соціально-трудова конфліктів та їх розв'язання;
- органи місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування; суб'єкти господарювання різних форм власності.

Отже, щоб поліпшити соціальну ситуацію, прискорити побудову соціальної держави в Україні, необхідно:

- істотно підвищити платоспроможний попит населення;
- здійснити формування нових механізмів, здатних забезпечити оптимальні пропорції між розвитком матеріального та нематеріального виробництва;
- надати соціальній сфері, зокрема освіті, статус сфери діяльності пріоритетного розвитку;
- збільшити інвестиції в основний капітал соціальної сфери.
- бюджетне фінансування соціальної сфери зосередити на пріоритетних напрямках, а саме: впровадженні новітніх технологій, поліпшенні якості та ефективності діяльності закладів освіти, охорони здоров'я, науки; вдосконаленні принципів управління якістю послуг;
- посилити соціальну спрямованість кожної сфери діяльності, сформувавши в них соціальну місію.

Реалізація цих та багатьох інших заходів сприятиме не лише підвищенню якості життя населення, а й збільшенню кількості робочих місць за рахунок невиробничої зайнятості, поліпшенню використання людських ресурсів та реальному економічному зростанню.

- **Соціальна адаптація** – процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища.
- Процес соціальної адаптації безперервний зважаючи на те, що в навколишньому середовищі постійно відбуваються зміни соціальної дійсності, як, безперечно, потребують нових способів пристосування індивіда. зовнішньої – матеріально-духовної
 - яка спрямована переважно на зміну умов зовнішнього середовища
- внутрішньої – суб'єктивно-психічної

- спрямованої перш за все на перетворення внутрішнього світу суб'єкта
- Соціальний захист, соціальна безпека, з одного боку, і соціальний розвиток, соціальні відносини — з іншого органічно поєднані: без розвинених соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку
- **Об'єктом соціальної політики** є суспільні, зокрема соціальні, відносини, процеси життєдіяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на формування соціальної безпеки людини, задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів, освоєння і творення соціальних цінностей.
- Соціальна політика спрямована на зміцнення й закріплення найпрогресивніших моментів, тенденцій у процесах та явищах матеріальної й духовної сфер життєдіяльності суспільства, що сприяють збагаченню його соціального розвитку, соціального буття, формуванню цінностей.
- Політика виявляється в управлінні, регулюванні соціальних процесів. Соціальне управління та регулювання є основним механізмом, інструментом реалізації соціальної політики.
- **Мета соціальної політики** полягає у створенні умов для формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття, самореалізації творчого соціального потенціалу людини, особистості, її сутнісних сил.
- А також для задоволення людиною соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей, підтримання в суспільстві соціальної злагоди, стабільності та соціальної цілісності, самовідтворюваного, самодостатнього рівня соціодинаміки, соціального прогресу.
- **Завдання соціальної політики** — забезпечити чітке функціонування системи соціально-політичних інститутів, які є суб'єктами соціальної політики, здійснення координації, узгоджувальної діяльності елементів системи, усвідомленої спрямованості їх зусиль, формування оптимального співвідношення й підтримання необхідних пропорцій між цими елементами, приведення до стрункої системи різноманітних дій усіх її учасників, спрямування різних форм.
- **Конкретні завдання соціальної політики** в українському суспільстві на етапі його трансформації є:

- створення умов для реалізації соціального потенціалу людини;
- сприяння розвитку соціальних та соціально-ринкових відносин;
- перетворення соціальних чинників на одну з домінант економічного зростання;
- розвиток соціально-трудова відносин;
- реформування системи соціального захисту, соціального страхування і пенсійного забезпечення;
- посилення адресності підтримки соціально незахищених верств населення;
- реформування ринку праці та зайнятості населення;
- забезпечення випереджаючого зростання вартості робочої сили;
- реформування системи охорони здоров'я;
- здійснення активної демографічної політики.
- **Умови реалізації соціальної політики**
- Важливою умовою ефективного реалізації соціальної політики є створення в суспільстві сукупності об'єктивних і суб'єктивних умов
- **До об'єктивних умов реалізації соціальної політики належать:**
- трансформація суспільних відносин і насамперед формування соціально-ринкової економіки, повноцінного інституту власності (зокрема, приватної);
- утвердження процесів соціально-трудова мобільності, політичної структурованості суспільства, нової системи духовних, ціннісних орієнтацій.
- **До суб'єктивних умов реалізації соціальної політики належать:**
- використання в соціальній політиці адекватних принципів, способів і форм цілеспрямованої управлінської, регулятивної діяльності з освоєння й творення соціального буття, які відповідали б вимогам об'єктивних законів суспільного соціального розвитку;
- сприяння засобами регулятивної політики своєчасному розв'язанню суперечностей у соціальній сфері;
- утвердження динамізму в механізмі власне управлінської регулятивної діяльності, спрямованої на розвиток соціального буття, соціальної сфери;

- викорінювання форм і методів командно-адміністративного, директивного управління;
- децентралізація соціальної політики;
- розв'язання суперечностей між новими (значною мірою соціально-ринковими) відносинами й проявами директивного управління, пасивного характеру соціальної політики.
- **Важливими умовами ефективної реалізації соціальної політики є такі:**
 - утвердження динамічності механізму регулятивної діяльності, спрямованої на збагачення соціального потенціалу суспільства;
 - пошук її ефективних способів і форм, усунення невинуватих і малоефективних, насамперед консервативних методів регулювання,
 - що гальмують процес утвердження цінностей соціального буття;
 - відмова від форм і методів управління, що породжують соціальне відчуження людини.
- **Держава загального добробуту**, держава суспільного добробуту (англ. welfare state) — це термін, яким узагальнено характеризують політику держави, що має на меті забезпечення надання низки таких основних послуг, як охорона здоров'я, належний рівень освіти завдяки державному фінансуванню.
- **Метою** утворення держави загального добробуту є забезпечення для людей таких умов, котрі стали б для них стимулом у сприйнятті існуючого суспільного та економічного устрою, а також створення прийнятних умов повсякденного життя.
- Провідні дослідники держави добробуту Т. Маршалл, К. Еспін-Андерсен, Т. Тілтон, Н. Ферніс у 70-ті роки ХХ ст. зробили спробу уточнити зміст цього поняття, зробити його історичну класифікацію. Зокрема, вони виокремили три його різновиди:
- **«Позитивна держава соціального захисту»** — це держава, яка орієнтується на зрівнювання шансів щодо благополуччя всіх громадян, на забезпечення та гарантування «рівних можливостей» всім і кожному. Прикладом такої держави є США.
- **«Держава соціальної безпеки»** — держава, яка на додаток до забезпечення рівних шансів громадян, створює умови повної зайнятості та гарантує без винятку усім громадянам отримання доходів не нижче від рівня прожиткового мінімуму. Прикладом такої держави є Велика Британія.
- **«Соціальна держава загального добробуту»** — держава, що забезпечує повну зайнятість, згладжує диференціацію доходів

усього населення, створює численні постійно діючі державні та суспільні соціальні служби. Прикладом такої держави є Швеція.

- К. Еспін-Андерсен, провівши складний емпіричний аналіз, розробив схему, що диференціює види держави загального добробуту на основі ступеню розширення соціальних прав і суспільно-приватної організації соціального забезпечення. Відповідно до його схеми існує:
- **Ліберальна держава загального добробуту (США, Канада й Австралія)** — держава, що обмежує універсальні соціальні права, протиставляє клас одержувачів соціальної допомоги й інших громадян та надає переваги приватному сектору, як суб'єкту добробуту.
- **Корпоратистська держава загального добробуту (Франція, Німеччина, Італія)** — держава, у якій соціальні права є невід'ємною частиною визначених статусів
- **Соціально-демократична держава загального добробуту (Швеція, Данія, Норвегія)** — держава, яка передбачає розширення соціальних прав і прагне до ліквідації соціальної нерівності.

Гене́за соціальної політики

- ▶ На рубежі другого тисячоліття (X ст.) ідеологія СП європейських держав формувалася під впливом двох основних типів соціальних організацій, а саме церкви та держави [3]. В результаті поступового становлення внутрішньополітичного суспільного порядку зростала роль влади в реалізації соціальних завдань. Отже, сімейна та общинна форми соціальної діяльності доповнювалися суспільною (державною), суб'єктом якої переважно були правителі (монархи, князі). СП правителів реалізовувалася переважно у формі «батьківської» турботи про населення, що втілювалася в роздачі милостині, вжитті різних соціальних заходів (роздача продуктів харчування в період голоду і війн, надання притулку і медичної допомоги тощо), іноді мала місце демонстрація «ідеального» правосуддя. Активною участю у соціальному захисті окремих верств населення з X ст. відзначились релігійні рухи і общини, зокрема християнство. Саме в ці часи зародилась християнська концепція допомоги, засадничими основами якої була філософія любові до ближнього. Діяльність соціального захисту з боку релігійних

установ поширювалася на монастирі . Разом з ідеологічною складовою церкви та монастирі активно долучалися до будівництва лікарень, освітніх закладів, матеріально підтримували непрацевдатних, виступали своєрідними посередниками між багатими «благодійниками» та біднотою. Варто зазначити, що соціальна діяльність правителів як представників суспільної влади часто набувала форми благодійної діяльності на базі церковних інституцій. Таким чином, у X – XV ст. розвиток СП характеризувався широким залученням церкви до соціальних та благодійних проектів. Значимість суспільної влади у соціальній сфері поступово формалізувалася, хоча чіткого розмежування між суспільною та церковною формами соціальної діяльності не було. Фактично церква була благодійницькою організацією та своєрідною виконавчою інституцією держави . СП того часу фактично зводилася до благодійної діяльності як своєрідного виявлення ще не остаточно сформованої СП. Соціальний вектор діяльності характеризувався незначним обсягом втручання держави в соціальну сферу та, відповідно, відсутністю розуміння держави як провідного суб'єкта СП. Подальший розвиток СП характеризується виникненням двох полюсів, що мають антагоністичний характер. На одному полюсі відбуваються подальший розвиток громадської благодійності, її структурування, збільшення сфери поширення, створення спеціалізованих інститутів, а на іншому полюсі держава починає розглядати злидні і соціальну ущербність як пороки та боротися з ними адміністративними методами. З XVI ст. в Європі з'являються закони проти окремих бідних соціальних груп, а саме бродяг, жебраків, сиріт і хворих, створюються спеціалізовані пенітенціарні установи, а саме «усмиряючі» і прядильні будинки, робочі будинки, карантини, в які відправляють насильно. Так, в Англії з 1531 р. дозволяється просити милостиню тільки калікам і людям похилого віку, а з 1536 р. жебраки підпадають під відповідальність судів. Аналогічні закони приймають Франція і Німеччина. Показово, що в цей період соціальна діяльність держав здійснюється міністерствами внутрішніх справ і поліцією . Підвищення рівня соціальної участі держави виявляється в підтримці традиційних і сприянні розвитку

нових форм соціальної діяльності в суспільстві. Показово, що держава в цей період не бере на себе соціальних функцій, але всіляко сприяє їх розвитку в суспільстві. Перш за все це виявляється в ініціюванні створення богаділень, лікарень, лепрозоріїв, інвалідних будинків . При цьому в низці держав центром соціальної діяльності залишалися церкви та монастирі за підтримки держави. Варто підкреслити, що держава не брала на себе чітко визначених та гарантованих зобов'язань щодо фінансування соціальної допомоги, яка здійснювалась переважно за рахунок пожертвувань та милостині. Водночас соціальні заходи, які самостійно ініціювалися та реалізовувалися державою, були одиничними та негарантованими. Одним з важливих соціальних досягнень того часу є запровадження пенсійного забезпечення (запроваджене міністром Франції Кольбером у 1681 р.), що поширювалося на моряків та було так званим фундаментом для подальшого розвитку пенсійних систем . Таким чином, період XVI – XVII ст. увійшов в історію як час активного становлення держави як суб'єкта СП. Проте чіткого розмежування соціальної діяльності суспільної влади та церкви не відбулося. У зазначений історичний період держава виконує патерналістську функцію в соціальній сфері лише епізодично та вибірково, що є скоріше виявом поблажливості або ж милості, а не виконанням гарантованих соціальних прав. Соціальна діяльність держави була не обов'язком, а актом особистої добродійності правителя, тому здійснювалась у формі благодійної його діяльності. Отже, говорити про цілісну та чітко окреслену державну СП на цьому етапі не можна. З XVII ст. поступово формується та поширюється уявлення про те, що держава створиться головним чином для захисту та задоволення потреб людей.

Англійський мислитель цієї доби Томас Гоббс у своїй концепції суспільного договору піднімає питання про благодійну діяльність держави як необхідну умову справедливого державного управління, доводить неможливість забезпечення належного соціального захисту нужденних верств населення на основі приватної благодійності, обстоює ідеї справедливого оподаткування. А французький просвітник Ж-Ж. Руссо обґрунтовував ідеї так званої держави загального добробуту і

суспільного договору, невід'ємною складовою яких є закріплення та виконання соціальних прав людей. Тобто велика заслуга Ж.-Ж. Руссо встановлення соціально-політичної думки полягає у відстоюванні ним демократичних прав і свобод.

Отже, поступово держава починає розглядатись як один із соціальних інститутів. Поширення відповідних ідей знаменувало наступний етап розвитку та становлення СП, який для європейських держав тривав з другої половини XVIII ст. по 70-ті рр. XIX ст. Характерною особливістю цього етапу є зростаюча відповідальність держави за задоволення соціальних потреб усіх суспільних груп, фактично можна говорити про початок виникнення у держави власне соціальних функцій. Розуміння необхідності державної підтримки соціально незахищених верств населення було піднесене на новий рівень, фактично закладено підвалини сучасної СП. З кінця XVIII ст. починає формуватися державно-адміністративна система суспільної опіки (інституційне становлення системи допомоги, формування правової бази, адміністративне управління, що включає територіальні структури, часткове фінансування державою соціальної допомоги). Як вважає Т. Сидорина, вже в XVIII ст. виразно виявляються передумови СП майбутнього, що поєднує свободу індивіда у вирішенні соціальних проблем за участю державних інститутів. Необхідно відзначити, що на цьому етапі протиставлення милосердя та благодійності поліцейському державному підходу до бідності та злиденності нівелюється. Держава вже не переслідує за злидні, однак ще не ставить за мету їх усунення. До цього ж часу належить виникнення ідей соціального страхування (в термінології того часу воно називалось «взаємною соціальною виплатою»), що пізніше стане основним інструментом солідарної соціальної відповідальності. У найбільш розвинутих капіталістичних країнах Європи – в Англії і Франції – добровільне страхування набуло помітного поширення вже в середині XVIII ст. В Англії, зокрема, виникли так звані дружні товариства, основним завданням яких була взаємодопомога в разі різноманітних нещасних випадків через хвороби і смерть. Наприкінці XVIII ст. і протягом першої половини XIX ст. професійні робочі союзи з'являються в усіх капіталістичних

країнах Європи та Америки. Розпочався процес страхування не лише робочих, але й їх родин; подекуди організовується страхування від безробіття. Наступний етап розвитку СП починається у другій половині ХІХ ст. і характеризується переходом соціальних функцій суспільства до держави. Цей етап становлення СП розпочався в 1863 р. з утворенням у Швейцарії товариства Червоного Хреста як спеціальної інституції, яка створювала шпиталі, пункти харчування, проводила санітарну освіту населення, надавала допомогу пораненим у боях, інвалідам, сиротам. Попри те, що така соціальна діяльність була досить обмеженою та мала благодійний характер, все ж таки вона стала фактором трансформації суспільної думки про необхідність організації державної системи соціальної підтримки. На цьому етапі розвитку СП можна говорити про суттєві зміни у соціальній відповідальності різних суб'єктів на користь держави. Фактично держава визнала себе відповідальною за умови життя людей, соціальна функція стала функцією держави. Формальною ознакою фіксації нової якості держави в соціальній сфері стало введення у 1850 р. в науковий обіг поняття «соціальна держава». З індустріальним розвитком держав при гільдіях та ремісницьких цехах започаткована взаємодопомога в разі каліцтва, нещасних випадків на виробництві. Набула подальшого розвитку така форма соціальної підтримки, як пенсійне забезпечення, яке поширювалося на державних службовців (1790 р.), військових (1831 р.), а згодом і на службовців місцевих органів влади, банків, залізниці. Варто зазначити, що важливою складовою СП того часу виступало соціальне страхування (законодавчо обов'язкове державне соціальне страхування було закріплено в Німеччині у 1883 р.). За Німеччиною відповідні закони були прийняті в інших країнах Європи: в Англії в 1911–1913 рр. введено страхування у зв'язку з безробіттям, хворобою та інвалідністю; у Франції у 1911 р. прийнято закон про страхування, у 1929 р. – закон про страхування через хворобу; у Швеції у 1913–1915 рр. прийнято закон про обов'язкове державне соціальне страхування через настання старості та інвалідності. Для другої половини ХІХ ст. та початку ХХ ст. однією з найгостріших політичних та економічних проблем

було «робітниче питання», породжене індустріальною технологічною революцією. Головними соціальними проблемами стали масове вивільнення найманих робітників, безробіття, міграція. Масштабна економічна криза 1929–1933 рр. спонукала законодавче закріплення на державному рівні соціальних прав та гарантій, імплементацію в національні законодавчі акти інституту соціального страхування та соціального забезпечення. У ХХ ст. системи соціального забезпечення запроваджені майже в усіх державах світу. Держава перебирає на себе функцію управління охороною здоров'я та освіти. Таке різке зростання рівня соціальної відповідальності держави зумовило суттєве підвищення домагань суспільства до неї як суб'єкта СП, що в подальшому призвело до виникнення дефіциту бюджету низки держав, а отже, неможливості держави виконати соціальні зобов'язання на фоні зростаючих патерналістських настроїв населення (так звана криза держав загального добробуту). Все це стало основою для переосмислення ролі держави в соціальній сфері. Із середини 90-х рр. ХХ ст. формуються нові уявлення про соціальну роль держави як механізм зняття протиріч між законами ринку та соціальними цілями. На відміну від держави загального добробуту, сучасна держава прагне відмовитися від патерналістської ролі, утриманства. Пріоритетами її діяльності у соціальній сфері є гарантування соціальних прав та створення умов для їх реалізації через соціально орієнтоване ринкове господарство, підвищення ефективності соціальних програм. Держава як суб'єкт СП всебічно сприяє розширенню суб'єктів соціальної діяльності (щодо різних благодійних, професійних, громадських та їх некомерційних організацій соціальної спрямованості, які виступають як колективні представники громадянського суспільства). Крім того, все більший вияв соціальної відповідальності виявляють роботодавці та бізнес-структури, розширюються масштаби діяльності міжнародних організацій у соціальній сфері. Тобто сучасний етап розвитку СП характеризується зміною рівня та вектору соціальної відповідальності на користь особи (сім'ї), всебічним сприянням держави в реалізації соціальних прав, державним гарантуванням базового рівня соціального забезпечення

найбільш нужденних верств населення, розширенням суб'єктів СП (зокрема, на міжнародному рівні). Варто зазначити, що наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. СП розглядалася дослідниками як різновид або вектор економічної політики. Водночас сучасна державно-політична думка формується на основі усвідомлення нової ролі СП в забезпеченні економічної та соціальної динаміки, а саме в державі соціального типу, в суспільстві, в якому людина розглядається не тільки як фактор, але й як головна цінність; метою соціально-економічного розвитку є те, що економічна політика має розглядатися виключно як складова СП, а не навпаки. Таким чином, становлення та розвиток СП відбувався протягом всієї історії цивілізаційного поступу. Дослідження еволюції соціальної діяльності в історичному розрізі дали змогу запропонувати умовну періодизацію етапів генезису СП. Концептуальні основи СП осмислювались протягом багатьох століть, що відбилось у комплексі доктрин, теорій, концепцій щодо суспільного устрою, соціальної взаємодії, формування відносин між громадянами і державою. Аналіз теоретичних концепцій дає змогу виокремити декілька методологічно значимих підходів до дослідження СП. Одним з перших мислителів, які розглядали соціальну проблематику в організації держави, були античні філософи Сократ, Платон, Аристотель. Сократ першим в історії європейської політичної думки сформулював концепцію договірних відносин між державою та її громадянами для задоволення потреб людей через прийняття справедливих за своєю природою законів. Ці ідеї знайшли продовження у вченні Платона, який, спостерігаючи недосконалість державного устрою, висуває власний зразок державної досконалості («ідеальна держава Платона»), яка фактично є філософським прообразом соціальної держави. Аристотель звертав увагу на соціальні аспекти життя, виходячи з необхідності забезпечення гідного рівня життя громадян справедливої держави. До головних проблем соціального характеру, за Аристотелем, відносяться освіта, медицина, виховання. Саме у державі як суспільній інституції Аристотель вбачав умову та джерело закону і соціальної гармонії. В епоху Середньовіччя соціальні ідеї

формулювалися в руслі релігійних течій, зокрема християнських. Цей етап в історії соціальнофілософських учень пов'язаний з творчістю «батьків церкви» (Іоанн Златоуст, святий Павло, Григорій Ниський, Августин Блаженний та ін.). В епоху Відродження соціально-політичними проблемами переймався Н. Макіавеллі. Суспільство, за його поданням, процвітатиме лише тоді, коли між його соціальними станами буде досягнуто згоди. Особлива роль у досягненні соціальної злагоди, за Макіавеллі, належить правителям, які здатні залагодити розбіжності між станами на основі знання соціальної природи та потреб людей. Складний характер епохи Відродження вплинув на формування соціального вектору філософської думки утопістів (Т. Мор, Т. Кампанелла), які переймались проблемою побудови та функціонування суспільства на засадах рівності, справедливості. Т. Мор аналізував окремі напрями СП держави, зокрема вирішення проблем зайнятості та безробіття, медичного обслуговування, освіти, забезпечення старості. За Т. Мором, саме держава є суб'єктом здійснення СП, а реалізація нею соціальних

- Представники Основні соціально-політичні та соціальні вчення Значимість в теорії СП Античність (IX – VIII ст. до н. е. – IV – V ст. н. е.) Сократ Сформулював концепцію договірних відносин між державою та її членами (громадянами) для задоволення потреб людей через прийняття справедливих за своєю природою законів. Розуміння та утвердження соціальних проблем суспільства. Гіперболізація ролі держави як ідеального інституту їх Платон розв'язання. Провідними суспільними цінностями проголошує справедливість і рівність. Висуває власний зразок державної досконалості («ідеальна держава Платона»), що фактично є філософським прообразом соціальної держави. Аристотель Головними соціальними проблемами визнавав освіту, медицину, виховання. Основну умову та джерело закону і соціальної гармонії вбачав у державі. Середньовіччя (V – XIV ст.) І. Златоуст, Г. Ниський, А. Блаженний Соціальна діяльність розглядалася в руслі релігійного вчення та християнських заповідей про допомогу бідним та нужденним. Залучення церкви до реалізації соціальних функцій.

Відродження (XIV – XVII) Н. Макіавеллі Фактором суспільного розвитку розглядається соціальна згода між соціальними станами. Особлива роль у досягненні соціальної злагоди відводиться правителям, які здатні залагодити розбіжності між станами на основі знання соціальної природи та потреб людей. Максимізація значимості та відповідальності правителів щодо реалізації соціальних функцій. Т. Мор, Т. Кампанелла Зосередження на таких напрямках СП, як, зокрема, вирішення проблем зайнятості та безробіття, медичного обслуговування, освіти, забезпечення старості. Розгляд держави як суб'єкта СП. Реалізація державою соціальних функцій здійснюється шляхом опіки громадян в усіх сферах. Утвердження пріоритету держави щодо розв'язання соціальних проблем. Просвітництво / Новий час (XVIII ст. – середина XIX ст.) Т. Гоббс Піднімає питання благодійної діяльності держави як необхідної умови справедливого управління. Доводить неможливість забезпечення належного соціального захисту нужденних верств населення на основі приватної благодійності, обстоює ідеї справедливого оподаткування. Формалізація соціальних прав людей. Утвердження держави як суб'єкта СП. Ж.-Ж. Руссо Обстоював ідеї так званої держави загального добробуту і суспільного договору, невід'ємними складовими яких є закріплення та виконання соціальних прав людей. XIX – XX ст. Дж.С. Мілль Обстоював ідеали загального людського блага. Підтримував реформи в інтересах широких верств населення, захищав пригноблені маси. Передумови для формування активного вектору СП. Г. Спенсер, У. Самнер, Ф. Гіддінгс Визнавали природним існування соціальної нерівності та бідності. Чинником подолання бідності є індивідуальний розвиток і вдосконалення. Покладення відповідальності за власний добробут перш за все на особу. Е. Реклю Підтримував ідею про можливість подолання бідності через введення рівного розподілу виробленого продукту між усіма членами суспільства. Передумови для формування пасивного вектору СП.

Розвиток теорії соціології в XIX – XX ст. також не оминув проблем СП. Дж.С. Мілль виступав як прогресивний для свого часу діяч, який обстоював ідеали загального людського блага.

Він підтримував реформи в інтересах широких верств населення, захищав пригноблені маси. Показово, що значна увага в соціологічній думці XIX – XX ст. приділялась проблемі бідності, що відіграло значну роль у формуванні сучасної СП. У баченні феномена бідності як важливої соціальної проблеми прийнято виділяти два протилежні напрями, а саме соціал-дарвінізм та егалітаризм. Соціал-дарвінізм як концепція бідності заснована на принципах боротьби за існування, природного відбору. Представники цього напрямку, а саме Г. Спенсер, У. Самнер, Ф. Гіддінгс, визнавали природним існування соціальної нерівності. Г. Спенсер вважав, що в ідеальному суспільстві фактором бідності є слабка пристосованість до суспільного життя, а чинник її подолання лежить в площині індивідуального вдосконалення. Тобто визнання бідності як природного соціального явища в рамках цієї концепції заклало фундамент формування так званого активного вектору СП. Протилежний напрям соціологічної думки, пов'язаний з аналізом бідності, розглядав бідність як соціальне зло. Е. Реклю говорив про можливість подолання бідності через введення рівного розподілу виробленого продукту між усіма членами суспільства, що відповідає більшою мірою так званому пасивному вектору СП. Загально визнано, що теоретична розробка проблем СП на межі XIX – XX ст. пов'язана з діяльністю організації «Союз соціальної політики» в Ейзенах (Німеччина). Дослідження акцентували увагу на необхідності державної СП, спрямованої на поліпшення умов життя людей та запобігання революційним потрясінням. Загалом філософські та соціально-політичні ідеї, які сприяли становленню та розвитку теорії СП, змінювалися протягом всієї історії розвитку людства. Зародившись в історії соціально-політичної думки та філософії, соціальна проблематика паралельно структурувалась у сферу інтересів економічних досліджень. Відомий представник меркантилізму А. Монкретьєн, вважав, що королівська влада у своїх діях має керуватися інтересами підлеглих, засуджував розкіш, яка спричиняє «фатальне розорення» держави. Відомий французький економіст Ф. Кене значну увагу приділяв такому соціально значимому процесу, як розподіл сукупного суспільного продукту, що, на думку вченого, визначає можливості задоволення життєвих потреб основних суспільних класів.

Засновник англійської школи класичної економії В. Петті детально охарактеризував механізм визначення заробітної плати, який би забезпечив працівникам дохід та життя на рівні задоволення мінімальних потреб; доводив необхідність соціального захисту нужденних верств населення. На підставі розрахунків витрат В. Петті довів економічну доцільність державних капіталовкладень у будівництво лікарень, притулків, санітарних споруд. А. Сміт розглядав такі важливі соціальні питання, як взаємовідносини роботодавців і працівників, проблема зарплати та її оподаткування. А. Сміт негативно ставився до зубожіння працюючого населення, бідності та соціальної несправедливості. Регулювання соціально-економічних відносин, згідно з теорією А. Сміта, має здійснюватися через механізм вільного ринку шляхом благодійних пожертвувань, які вносяться людьми на добровільних засадах. У розвідках видатного економіста-класика Д. Рікардо особлива роль належить такій важливій соціально-економічній категорії, як заробітна плата. За Д. Рікардо, природну ціну праці необхідно прирівнювати до суми життєвих благ, які мають не лише забезпечувати існування робітників та їхніх сімей, але й певним чином сприяти їхньому розвитку. Велику увагу вчений приділяв проблемам доцільності встановлення прожиткового мінімуму як прототипу сучасного базового соціального стандарту. Соціально-економічні вчення К. Маркса будувалися передусім з позицій теорії класів. Поліпшення добробуту, перш за все найманих працівників, К. Маркс вбачав у знищенні економічної системи капіталізму на основі соціальної революції. Попри політизацію та радикалізм теоретичних положень марксистської доктрини, все ж таки вони відіграли значну роль в розгортанні економічної та політичної боротьби найманих працівників за відстоювання своїх інтересів, підвищенні добробуту широких верств населення. А. Маршал як представник неокласичного напрямку економічної думки сформував основні соціальні права (на мінімальну соціально-економічну забезпеченість і захищеність; життя згідно з прийнятими суспільними стандартами; користування усіма соціальними благами). Крім того, вчений обґрунтував спрощений перелік базових життєвих благ, які склали основу гарантованої мінімальної зарплати. Відомий економіст А. Пігу в

рамках неокласичного вектору розробив концепцію економіки добробуту, в рамках якої соціальний добробут розглядався як сума добробуту окремих індивідів, розвинув принцип «найбільшого блага для найбільшої кількості людей». Вчений дотримувався постулату, згідно з яким найвищого рівня добробуту можна досягти через рівномірний розподіл доходів на основі активної фіскальної політики. Значний вплив на розвиток соціальної проблематики здійснила кейнсіанська школа. У вченні Дж. Кейнса проблема соціального захисту та підтримки населення перебуває в площині соціально орієнтованого маневрування доходами. За Дж. Кейнсом, держава є активним суб'єктом регулювання як економічних, так і соціальних явищ та процесів. Її втручання у соціальну сферу є необхідним з огляду на наявність безробіття, бідності. Саме держава є гарантом соціальної допомоги, пенсійного забезпечення. Соціальна діяльність держави, відповідно до кейнсіанської концепції, передбачає значні бюджетні видатки. Фактично кейнсіанське бачення соціальної проблематики заклало фундамент формування концепції «держави загального добробуту», яка передбачала розвинену систему соціального забезпечення, концентрацію соціальної відповідальності та діяльності у держави. На думку інституціоналістів (Е. Долан, Т. Лоуї, Т. Веблен), пріоритетом СП держави має бути активізація економічної та трудової діяльності на основі фахової підготовки, стимулювання зайнятості. Водночас соціальні програми мають бути адресно орієнтованими, поширюватися на непрацевдатних та осіб з обмеженою працевдатністю. Соціальні вчення інституціоналістів ознаменували появу концепції «соціального ринкового господарства», що передбачала здійснення активної СП з метою коригування результатів економічної конкуренції на основі принципу субсидарності та адресної соціальної допомоги.

Історичні шляхи підходів до соціальної політики

Період Середньовіччя дуже бідний на факти, пов'язані із вивченням та аналізом суспільного життя, загальмовується розвиток наукового знання, панує християнське богослов'я. Один з представників даного напрямку - Августин Блаженний (IV-V ст.) - богослов, "батько" церкви. У своїй основній праці "Про град Божий" він робить спробу в християнській

літературі створити загальнолюдську концепцію філософії історії, спираючись на релігійні уявлення.

- Культура Відродження, хоч і стала надбанням відносно нечисленної соціальної спільності освічених людей різних країн Європи, проте зробила вагомий внесок, дала новий поштовх у розвитку світогляду. Особливий інтерес становили ідеї та концепції утопічного соціалізму, комунітарних принципів організації суспільства, які справили великий вплив на суспільну думку, хід історії.
- Принципово новим у розвитку теорії соціального знання була поява і спроба обґрунтування ідей комунітарних принципів організації суспільства. Це було, свого роду, реакцією на соціальну несправедливість, приватну власність, індивідуалізм. На протигагу цьому соціальні утопії висували принципи суспільної власності та колективістські засади у соціальному житті. Основоположниками даного напрямку були Томас Мор та Томмазо Кампанелла, які хоч жили і творили у різні часи, проте їхні ідеї були близькими.
- Можливо, спільна біографічна доля сприяла генерації спільних комунітарних ідей. Обидва вони були мрійниками, противниками приватної власності, гуманістами, прихильниками усупільненого виробництва і поборниками створення щасливого людського життя.
- І Томас Мор, і Томмазо Кампанелла висували (хоча і по-різному) ідеї справедливого розподілу, "праці як потреби", розумного достатку і не надмірних потреб. Однак в їхніх працях містяться глибокі суперечності.
-

Історія соціального захисту в різних країнах

Соціальний захист (соціальне забезпечення) — система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо).

Історія

В Середньовіччі соціальним забезпеченням німечних, хворих і старих займались члени сім'ї, а також корпорація, до якої належав індивід (церква, цех, селянська громада, чернечий орден тощо). З бурхливим розвитком промисловості у другій пол. 19 ст. соціальне забезпечення (соц. політика) переходить поступово до рук держави, яка заходами соціального

законодавства втручається в економічні відносини й вимагає соціальної охорони робітників і службовців на випадок хвороби, інвалідності, на старість тощо.

Велика Британія

В 1942 році британський економіст лорд Вільям Беверідж представив у парламенті Доповідь про соціальне страхування та інші послуги. Він запропонував зобов'язати всіх громадян працездатного віку щотижнево сплачувати внесок у систему національного страхування, яка видаватиме фінансову допомогу в разі хвороби, втрати роботи, виходу на пенсію та втрати годувальника.

Крім того, лорд Беверідж запропонував створити Національну службу охорони здоров'я (National Health Service[en], NHS) — державний орган, який забезпечує всім громадянам безкоштовні медичні послуги. NHS користується такою популярністю серед британців, що колишній канцлер казначейства Найджел Лоусон назвав її «національною релігією». Навіть Маргарет Тетчер, проводячи приватизацію багатьох галузей економіки, не наважилась здійснювати значні зміни в галузі охорони здоров'я. Вся діяльність NHS фінансується повністю з податків.

Ще однією пропозицією Беверіджа була видача грошей молодим батькам за народження дитини. Завдяки цьому післявоєнна демографічна криза в Британії швидко була подолана, натомість почався бекі-бум.

Значний вплив на доповідь Беверіджа справили ідеї Кейнса про те, що динаміка суспільного виробництва й зайнятості визначаються факторами платоспроможного попиту, а отже, перерозподіл прибутків в інтересах соціальних груп, що отримують нижчі прибутки, здатне підвищити грошовий попит масових покупців.

Особливості британської системи соціального захисту:

- відсутність спеціальних, організаційно оформлених інститутів, що займаються страхуванням конкретних видів соціальних ризиків — страхування по старості, по хворобі, від безробіття, від нещасних випадків на виробництві тощо. Всі програми соціального захисту об'єднані в рамках єдиної системи соціального захисту.
- велика роль державних установ у забезпеченні соціальними послугами та виплатами, а також їх тісний зв'язок із приватними страховими програмами.

Британська система не передбачає існування цільових страхових внесків, призначених для утримання конкретних страхових програм: пенсійного, медичного страхування, пенсій за інвалідністю тощо.

Структура фінансування системи соціального захисту в Великій Британії визначається поділом цієї системи на дві частини: національну охорону здоров'я та національне соціальне страхування. Перша фінансується на 90 % з

державного бюджету, а друга — за рахунок страхових внесків найманих працівників і підприємців. Окрім охорони здоров'я, податкове фінансування характерне для забезпечення від нещасних випадків на виробництві, а також сімейних виплат.

Німеччина

Засновником системи державного соціального забезпечення вважається німецький канцлер Отто фон Бісмарк. Намагаючись відволікти пролетаріат від соціалістичних ідей, він уперше запровадив закони про медичне страхування, страхування на випадок інвалідності, страхування на випадок нещасного випадку та пенсію на старість. Свою соціальну програму Бісмарк назвав «прикладним християнством». Метою цих новацій було не лише повернути політичні симпатії робітників до юнкерського уряду, а й збільшити продуктивність їх праці.

В законі про пенсійне забезпечення Бісмарк встановив пенсійний вік на рівні 70 років, тоді як середня тривалість життя робітника в Німеччині на той час становила близько 45 років.

Елементи соціального забезпечення поступово почали впроваджувати в себе й інші європейські держави, особливо після Російської революції. Європейські уряди впроваджували соціальне законодавство, прагнучи заспокоїти пролетаріат і уникнути революційних катаклізмів. На уряди чинили тиск також профспілки.

Центральне місце в німецькій системі соціального захисту займає соціальне страхування. Згідно з принципом самоуправління, установи соціального страхування наділені правовою, фінансовою й організаційною незалежністю від інститутів державного управління. Проте, держава створює правову основу і здійснює правовий нагляд і перевірки діяльності органів соціального захисту.

Установи, що здійснюють страхування, діють розрізнено: незалежно одне від одного діють організації з пенсійного забезпечення, медичні страхові організації тощо.

Поряд із соціальним страхуванням передбачені механізми соціальної допомоги, яка надається в разі, якщо всі види страхових соціальних виплат вичерпано.

Фінансування системи соціального захисту в Німеччині здійснюється з внесків застрахованих осіб найманої праці та роботодавців, за рахунок державного бюджету, а також за рахунок комбінації обох видів фінансування. Гарантом виконання соціальних зобов'язань виступає держава, перерозподіляючи частину коштів на покриття видатків у вигляді державних дотацій.

Швеція

Соціал-демократи, які прийшли до влади у Швеції внаслідок дефіциту продуктів харчування під час Першої світової війни, в 1932–1976 роках безперервно керували країною. Вони відмовились від концепції класової боротьби, розробивши натомість концепцію «Folkhemmet» («народного дому»). Введені елементи планової економіки дозволили ефективно перерозподіляти багатства за допомогою соціального забезпечення.

Швеція стала однією з перших країн у світі, які ввели безкоштовну освіту на всіх рівнях, включно з університетами. Всім громадянам було гарантовано безкоштовне медичне обслуговування.

В 1940-х роках було розгорнуто масштабне житлове будівництво, яке змінило обличчя Швеції: лише з 1965 до 1974 роки було побудовано більше мільйона дешевих сучасних помешкань.

Рівень бідності в Швеції — один із найнижчих (6,5 %).

Останнім часом шведська модель соціального забезпечення перебуває під загрозою через демографічну кризу: питома вага пенсіонерів зростає, тоді як кількість економічно активного населення зменшується. Однак високий рівень фіскальної дисципліни шведів рятує ситуацію: ніхто не ухиляється від сплати високих податків.

Основним принципом шведської системи соціального захисту є її універсальність, тобто охоплення всіх прошарків населення. Наступним за важливістю принципом, характерним для багатьох європейських «соціальних економік», є принцип соціальної солідарності, який полягає в тому, що всі громадяни рівним чином і незалежно від соціального статусу беруть участь у фінансуванні системи соціального захисту, докладаючи співмірний своїм прибуткам внесок.

Необхідним елементом у такій системі виступає держава, яка бере на себе функції перерозподілу соціальних благ від забезпечених до найуразливіших категорій населення. Якщо брати до уваги лише прибуток у формі зарплатні (в середньому, близько 2500 доларів у місяць), то 36 % населення країни можна було б віднести до розряду бідних (найвищий показник у групі промислово розвинених країн світу). Однак після перерозподілу сукупного суспільного доходу через систему податків і соціальних виплат (1/3 держбюджету йде на соціальні потреби), а також враховуючи соціальні видатки муніципальних бюджетів і виплати з пенсійних та інших страхових фондів, до категорії бідних потрапляє всього лиш 5,6 % населення. Для порівняння: аналогічні показники в США складають відповідно 27 % і 17 %.

Рівень оподаткування в Швеції є одним із найвищих у світі, але така дорожняча системи соціального захисту вповні компенсується високим ступенем соціальної захищеності населення, відсутністю приголомшливого

контрасту між багатством і бідністю, і — відповідно — високою політичною й соціальною стабільністю.

Франція

Особливість французької системи соціального захисту — дуже складна організаційна структура та висока частка видатків на соціальні програми, яка перевищує середній рівень по ЄС. З 1970 по 2003 роки видатки на соціальний захист у Франції зросли з 17,5 % до 30,9 %.

Особливості французької системи:

- розгалужена система професійно-галузевих схем соціального страхування;
- розвинена система сімейних виплат, яка стала результатом тривалої еволюції;
- велика роль додаткових систем соціального захисту, особливо в галузі пенсійного й медичного страхування.

Розподільний принцип фінансування лежить в основі функціонування не лише державних схем соціального страхування, а й обов'язкових додаткових професійних систем страхування.

Управління соціальним захистом у Франції організовано ієрархічно в вигляді діючих на національному й регіональному рівнях страхових кас, відповідальних за той чи інший вид соціального захисту. Регіональні й місцеві каси соціального страхування є самоврядними організаціями, кожна з яких має власне правління, що складається з представників застрахованих і роботодавців.

Основним джерелом фінансування системи соціального захисту у Франції слугують страхові внески працівників і роботодавців. Виняток складає страхування від безробіття й сімейні виплати, частка державних дотацій у яких істотно вища, ніж в інших галузях соціального забезпечення, а також страхування від нещасних випадків, яке фінансується виключно за рахунок коштів роботодавця.

Італія

Одна з основних проблем соціальної політики Італії — історична відмінність у прибутках населення в північних і південних регіонах, що відбивається у статистиці по безробіттю. Відносно загального рівня безробіття в Італії (11,3 %) рівень безробіття на півночі країни становив близько 7,5 % (що наближається до середньоевропейських величин), а для півдня — понад 20 %. Така ситуація впливає на ролі, яку відіграє соціальний захист: пенсія по інвалідності в економічно слабких регіонах, окрім свого основного призначення, виконує роль допомоги по безробіттю й соціальної допомоги.

Істотною проблемою є співіснування секторів економіки з низьким рівнем соціальних гарантій та секторів, де гарантованість соціальних послуг вища, зокрема, внаслідок широкого розвитку профспілкового руху на півночі країни.

Особливістю італійської системи соціального захисту є незадовільний захист від ризиків людей, які за різних причин опинилися без жодних прибутків. Через цю та інші обставини італійська соціальна політика часто характеризувалася як «рудиментарна».

Наступною проблемою є асиметрична структура соціальних видатків. Найбільшу частину соціальних видатків складає пенсійне забезпечення — 15,4 % від ВВП, тоді як на підтримку сім'ї, материнства, освіти й політику зайнятості витрачаються порівняно незначні кошти (близько 0,8 %). Пенсійну проблему ускладнює також несприятливий демографічний розвиток: середній показник народжуваності в Італії — один із найнижчих в Європі (1,26 дитини на сім'ю). Крім того, внаслідок збільшення тривалості життя, зростає частка людей похилого віку.

Хронічною проблемою є високий рівень державної заборгованості, яка обмежує фінансову свободу держави в соціальній сфері. До проблем можна віднести й недостатню відповідальність як соціальних органів, так і отримувачів соціальних послуг і виплат щодо основних принципів системи соціального страхування.

Україна

Перші закони для захисту промислових робітників були застосовані на українських землях під Австрією в 1854 році, але тільки в гірничій промисловості (її на українських землях майже не було); в 1902 році подібний захист введено для залізничників. Окремі закони передбачали заходи для захисту жінок і дітей. Для цього були створені т. зв. промислові інспекторати (1883). Перші закони для організації посередництва у влаштуванні на працю були ухвалені в 1907 році; в 1867 році була вперше створена «організація для представництва професійних інтересів робітників і службовців» (профспілки). Законом від 1887 року введено обов'язкове страхування робітників від нещасних випадків при праці (внески сплачували працедавці); з 1888 року — на випадкові хвороби, а з 1906 обов'язкове страхування службовців (пенсійне й інвалідне). Сільське населення й сільські робітники ніяким страхуванням не користувалися.

Російська Імперія у справі соціального забезпечення була відсталою країною. Лише в 1912 році створено фабричні каси хворих для обов'язкового страхування на випадок хвороби. В Україні ці каси були створені тільки на Донбасі і в деяких великих містах.

Під Польщею законом 1924 року поширено австрійське страхування від нещасних випадків і на ті українські землі під Польщею, що до 1914 належали до Російської Імперії. 1927 року видано закон про пенсійне і інвалідне

страхування службовців (також у разі безробіття); 1933 року уніфіковано закон про соціальне страхування як робітників, так і службовців.

На українських землях під Румунією було чинне румунське соціальне законодавство з 1912 року. Лише 1933 року було видано уніфікаційний закон про соціальне забезпечення.

Найпрогресивнішим було соціальне законодавство в Чехословаччині. На Закарпатті до 1924 був чинний угорський закон 1907 року про обов'язкове страхування робітників від хвороби, інвалідності й на старість. В 1924 році введено уніфікаційний закон для всієї Чехословаччини, який пізніше кілька разів змінювано й доповнювано. В 1929 році введено закон про пенсійне забезпечення для службовців.

В усіх цих державах, крім обов'язкового соціального забезпечення, існувало також необов'язкове забезпечення різних родів порядком угод з приватними товариствами. Обов'язкове соціальне забезпечення ґрунтувалося на співдії застрахованих робітників і службовців у вигляді сплачування внесків визначеного законом розміру. У деяких випадках ці внески сплачували роботодавці (при страхуванні від хвороби і від нещасних випадків на роботі). У створенні фондів безробіття брала участь також держава бюджетними дотаціями.

В СРСР було відкинуто концепцію співдії застрахованих, а на її місце введено т. зв. державне соціальне забезпечення. Фонд забезпечення твориться з відрахувань із прибутків підприємств і організацій у встановленому законом розмірі і з дотацій з державного бюджету. Державне соціальне забезпечення складається з соціального забезпечення у вужчому розумінні і з соціального страхування робітників і службовців. З фонду соціального забезпечення виплачуються допомоги для тимчасово непрацездатних робітників і службовців, вагітним жінкам, а також пенсії. Існують пенсії на старість, інвалідність і в разі втрати годувальника (їх отримують непрацездатні члени родини, що були на утриманні померлого робітника, службовця, військового). Крім цього, існують ще пенсії за вислугу років; їх отримують учителі, лікарі, ветеринари, агрономи, військові, робітники культури та ін. держ. службовці, які відслужили передбачену законом кількість років.

Пенсійне забезпечення декларативно введено в СРСР одразу ж після Революції, насправді ж поступово в окремих галузях нар. господарства: лише з 1937 року всі робітники і службовці були охоплені пенсійним забезпеченням. Найнижчий розмір пенсії становив 30 карб., найвищий — 120. Існували ще т. зв. персональні пенсії, які встановлюються для осіб, які мають особливі заслуги перед державою, що є своєрідним привілеєм і тому не належать до соціального забезпечення. Найвищий розмір персональної пенсії становив 200 карб. на місяць.

Соціальне забезпечення колгоспників до 1964 року не існувало. Передбачені колгоспними статутами допомогіві каси колгоспів, як правило, не існували. Лише законом 1964 року введено державну систему матеріального

забезпечення колгоспників: створено т. зв. централізований союзний фонд соціального забезпечення колгоспників з відрахувань з прибутків колгоспів, з якого виплачують пенсії на старість, інвалідність і т. д. Ці пенсії були значно нижчими, ніж пенсії робітників і службовців.

Соціальний захист в Україні має такі основні цілі:

- забезпечення рівня життя непрацездатного населення не нижче прожиткового мінімуму встановленого державою;
- протидія соціальному напруженню в суспільстві, що може бути зумовлене майновою, етнічною, релігійною чи іншою нерівністю.

Основними функціями соціального захисту в Україні є такі:

- реабілітаційна, покликана пом'якшувати наслідки бідності та інших негативних соціальних явищ;
- превентивна, яка полягає в запобіганні виникненню негативних соціальних явищ.

Соціальний захист в Україні має такі складові частини:

1. Соціальне страхування — захист громадян від соціальних ризиків, що впливають на їх працездатність: хвороба, каліцтво, старість, та інші випадки, передбачені законом;
2. Соціальна допомога — різні види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій, що надаються особам, які потребують соціального захисту.
3. Соціальна справедливість (соціальна солідарність) — компенсація впливу непередбачуваних негативних явищ, таких як техногенні катастрофи чи природні стихійні лиха.

В Україні призначаються такі види державної допомоги: — при вагітності та пологах; — одноразова допомога при народженні дитини (подати клопотання про призначення допомоги можна, скориставшись послугами офіційного сайту Кабінету Міністрів України; — із догляду за дитиною; — грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років (з 22.08.2005 документ, яким встановлювалися виплати даного виду державної соціальної допомоги втратив чинність); — із догляду за дитиною-інвалідом; — із тимчасової непрацездатності у зв'язку з доглядом за хворою дитиною; — на дітей віком до 16 років (учнів — до 18 років); — на дітей одиноким матерям; — на дітей військовослужбовців строкової служби; — на дітей, які перебувають під опікою, піклуванням; — тимчасова допомога на неповнолітніх дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, або коли стягнення аліментів неможливе.

Зразки білетів для іспиту
СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА
ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

1. Розробка теоретичних підходів до соціальної політики почалася:

- А. У кінці XIX ст., в дослідженнях «Гуртка з вивчення соціальної політики» в Німеччині.
- Б. На початку XX ст., після Жовтневого перевороту 1917 р. в Україні.
- В. Наприкінці XVIII ст. після Великої Французької буржуазної революції.
- Г. За доби Нового часу XVI-XVII ст. (Україна, Британія)

2. У чому полягає лібералізація соціальної політики:

- А. В державній допомозі найбільш нужденним групам населення.
- Б. В державній допомозі усім групам населення.
- В. В розвитку механізмів взаємодопомоги і самопомоги громадян.

3. Під інтеграційною соціальною політикою слід розуміти:

- А. Державну підтримку особливих (соціально-уразливих, малозабезпечених) груп населення.

Б. Діяльність держави по регулюванню і розвитку соціальної інфраструктури (сфери).

В. Диференційовану соціальну підтримку усіх груп населення та узгодження їх інтересів.

4. Якими мають бути стосунки між державою і громадянами, на думку мислителів XVIII ст.:

А. Відношення контролю, нагляду і покарання для забезпечення порядку.

Б. Відношення заступництва, підтримки і патерналізму.

В. Договірні стосунки у рамках соціального контракту.

5. Теоретичні основи концепції соціальної держави були закладені:

А. К. Марксом і Ф. Енгельсом.

Б. А. Гумбольдтом і Л. Штайном.

В. Л. Эрхардтом і В. Бевериджем.

6. Перший в історії запис про те, що ця держава є соціальною, з'явився в Конституції:

А. України в 1921 році.

Б. Німеччини в 1949 році.

В. Швеції в 1972 році.

7. Ліберальна модель соціальної політики припускає, що відповідальність за рівень і якість життя громадян покладена, в першу чергу, на:

А. Підприємства, корпорації, системи страхування.

Б. Кожного індивіда, що докладає власних зусиль для цього.

В. Державу.

Г. Інститути громадянського суспільства.

8. Яка доба в історії людства називається «добою ідеологів буржуазних революцій»?

А. Доба Відродження 14-16 століть.

Б. Новий час 17 ст.

В. Доба французького Просвітництва

9. Під яким проводом, на Вашу думку, найефективніше діють громадські організації

А. Органи державної влади

Б. Органи муніципальної влади

В. Політичні партії

Г. Власні, демократично обрані лідери

10. ЗАВДАННЯ. Відмітьте вірно: Соціальна держава в Україні:

.. вже реально функціонує;

.. неможлива в принципі;

.. нікому не потрібна;

.. уряд ставить під сумнів сам принцип соціальної держави;

.. позначена в Конституції як тип, властивий сучасній Україні;

.. почала поступово утворюватись;

.. інша відповідь:

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 2

1. Засновником концепції природних прав людини є:

- A. Френсіс Бекон
- Б. Джон Дьюї
- В. Юрій-Саніслав Оріховський

2. Корпоративна модель соціальної політики припускає, що відповідальність за рівень і якість життя громадян лежить, в першу чергу, на:

- A. Підприємствах, корпораціях, системі страхування.
- Б. Кожному індивідові, що робить особисті зусилля для цього.
- В. Державі.
- Г. Інститутах громадянського суспільства

3. Інституціональна модель соціальної політики припускає, що відповідальність за рівень і якість життя громадян лежить, в першу чергу, на:

- A. Підприємствах, корпораціях, системі страхування.
- Б. Кожному індивідові, що докладляє власних зусиль для цього.
- В. Державі.
- Г. Інститутах громадянського суспільства.

4. Католицька модель соціальної політики припускає, що відповідальність за рівень і якість життя громадян лежить, в першу чергу, на:

- A. Підприємствах, корпораціях, системі страхування.

- Б. Кожному індивідові, що робить особисті зусилля для цього.
- В. Державі.
- Г. Інститутах громадянського суспільства.

5. Реалізація якої моделі соціальної політики максимальною мірою сприяє вирівнюванню прибутків?

- А. Інституціональної.
- Б. Корпоративної.
- В. Ліберальної.
- Г. Католицької.

6. Які механізми сприяють зменшенню соціальної диференціації?

- А. Високий рівень податків з фізичних осіб.
- Б. Ефективний перерозподіл прибутків через бюджети різних рівнів.
- В. Розвиток системи обов'язкового соціального страхування.
- Г. Розвиток системи добровільного соціального страхування.

7. Адресна соціальна допомога - це:

- А. Допомога сім'ї, що проживає за певною адресою.
- Б. Допомога малозабезпеченим та неповним сім'ям
- В. Допомога малозабезпеченим сім'ям, які не можуть самостійно підвищити свої прибутки або вирішити інші проблеми.

8. Державні мінімальні соціальні стандарти призначені:

- А. Для ліцензування діяльності організацій, установ і фізичних осіб, що надають соціальні послуги, та для контролю за якістю послуг.

Б. Для визначення обов'язкового мінімуму бюджетних коштів (бюджетній забезпеченості) на соціальні цілі.

В. Для формалізації системи соціальної допомоги.

9. Які механізми реалізації соціального захисту найбільшою мірою сприяють приведенню її рівня у відповідність з трудовим внеском?

А. Соціальна допомога малозабезпеченим громадянам.

Б. Соціальне страхування.

В. Соціальне обслуговування.

10. Завдання. Доповніть контекст, використовуючи запропоновані підказки:

В період шоківих реформ в Україні політика держави...

.. була сильною соціальною політикою;

.. була дуже застережливою щодо населення;

.. фактично була відсутньою, була помилковою і увесь час переглядалася;

.. була послідовною і успішно досягала поставлених перед нею цілей;

.. була політикою економічного геноциду щодо населення;

.. заклала основи відродження і процвітання Україні.

Пояснить свій вибір.

1. Скільки суб'єктів соціальної політики діє в сучасних соціальних державах?

А. Один - держава.

Б. Три - держава, економічні структури і організації третього сектора.

В. Множина, оскільки держава, ринок і третій сектор складаються з множини

відносно самостійних суб'єктів діяльності.

2. Реалізація принципу субсидіарності в соціальній політиці означає:

А. Надання субсидій що має потребу.

Б. Рішення проблем клієнтів на найближчому до них рівні управління.

В. Перевага при фінансуванні громадських і приватних соціальних ініціатив державним структурам і програмам.

3. Гендерний аспект соціальної політики пов'язаний

А. З урахуванням відмінностей в соціальному положенні чоловіків і жінок.

Б. З вибором пріоритетних напрямів в соціальній політиці.

В. З розвитком генної інженерії для вирішення соціальних проблем.

4. Участь населення в соціальній політиці пов'язана з

А. отриманням населенням допомоги від держави

Б. розвитком механізмів самопомоги і взаємодопомоги для вирішення ряду проблем

В. з участю у виборчих компаніях на різних рівнях

5. Ефективність соціальних програм вимірюється

- А. Об'ємом витрачених ресурсів.
- Б. Рівнем досягнення намічених результатів.
- В. Відсутністю негативних наслідків в недалекому або віддаленому майбутньому.

6. Які з наведених чинників якнайкраще сприяють соціально-економічному прогресу суспільства?

- А. Широка просвітницька діяльність серед усіх верств населення
- Б. Активне зростання громадянської самосвідомості та громадських рухів у суспільстві
- В. Максимальна кількість успішних і ефективно діючих підприємців різного рівня

7. Який із зазначених мислителів вважав, що в соціальній політиці мета виправдовує засоби правителів для її досягнення?

- А. Цицерон
- Б. Бенедикт Спіноза
- В. Артур Шопенгауер
- Г. Ніколо Макіавеллі

8. До рівнів реалізації соціальної політики не має відношення такий:

- А. Загальнодержавний (врахування інтересів всього суспільства);
- Б. Регіональний (інтереси адміністративної одиниці);

В. Місцевий (інтереси міста, району, підприємства тощо);

Г. Міжнародний (допомога і підтримка громадян, перебуваючих за межами країни)

9. Яке відношення до соціальної політики має поняття «клерикалізм»?

А. Це - певні привілеї з боку держави, надані місцевим громадам

Б. Це - заходи місцевої влади із залагодження конфліктів між громадами

В. Це – втручання церкви в політику держави

10. Завдання. Допишіть текст, використовуючи для цього бракуючі правильні слова, вибравши їх з переліку.

Недержавні суб'єкти-інститути соціальної політики - один з типів організаційних структур.

- тоталітарного суспільства;
- демократичного і перехідного до нього суспільства;
- будь-якого суспільства.

Це організації, органи, рухи, які є реально значущими соціальними силами, що представляють інтереси соціальних груп і соціальних спільностей, що займають в суспільстві.

- підпорядковане положення;
- пануюче положення.

Це організації, органи і рухи, які діють .

- активно;
- під контролем держави;
- у рамках законів;
- незалежно від структур, що представляють інтереси пануючих в суспільстві соціальних груп.

Це організації, органи і рухи, що зберігають .

- самостійність;
- внутрішню структуру;
- чисельність;
- назва

і тоді в особі своїх представників беруть участь .

- у діяльності інших організацій і рухів;
- у владно-управлінських структурах;
- у державних органах; - в органах місцевого самоврядування;
- у державних і недержавних владно-управлінських структурах.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 4

1. Соціальна політика має ґрунтуватись на:

- А. Дослідженні наявних науково-літературних джерел з історії соціуму
- Б. Аналізі глобальних проблем сучасності
- В. Пізнанні законів суспільного розвитку та соціальних відносин
- Г. Порівняльному аналізі соціально-політичних концепцій

2. Яка з нижчезазначених позицій не є суб'єктом соціальної політики:

- А. Політичні партії
- Б. Громадські організації
- В. Соціальні державні й недержавні фонди

Г. Міжнародні наукові спільноти

3. Хто є засновниками теорії соціальної стратифікації:

А. О. Конт та Дж.-Ст. Мілль

Б. Ч. Пірс та Дж. Дьюї

В. М. Вебер та П. Сорокін

4. Якими мають бути стосунки між державою і громадянами, на думку мислителів XVII ст.:

А. Відношення контролю, нагляду і покарання для забезпечення порядку.

Б. Відношення заступництва, підтримки і патерналізму.

В. Договірні стосунки у межах суспільної угоди.

5. У якій статті Конституції України проголошується право на соціальний захист?:

А. Стаття 35

Б. Стаття 46

В. Стаття 17

6. Перший в історії запис про те, що ця держава є соціальною, з'явився в Конституції:

А. України в 1921 році.

Б. Німеччини в 1949 році.

В. Швеції в 1972 році.

7. Що означає конституційоване Право свободи совісті громадянина?

- A. Свободу на участь у соціально-політичних рухах
- Б. Свободу будь-яким соціально-прийнятним чином висловлювати власні думки
- В. Свободу та ідеологічну незаангажованість ЗМІ
- Г. Свободу віросповідання

8. Яка доба в історії людства називається «добою ідеологів буржуазних революцій»?

- A. Доба Відродження 14-16 століть.
- Б. Новий час 17 ст.
- В. Доба французького Просвітництва

9. Під яким проводом, на Вашу думку, найефективніше діють громадські організації

- A. Органи державної влади
- Б. Органи муніципальної влади
- В. Політичні партії
- Г. Власні, демократично обрані лідери

10. ЗАВДАННЯ. Відмітьте вірно: Соціальна держава в Україні:

- .. вже реально функціонує;
- .. неможлива в принципі;
- .. уряд ставить під сумнів сам принцип соціальної держави;
- .. позначена в Конституції як тип, властивий сучасній Україні;
- .. почала поступово утворюватись;
- .. інша відповідь:

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА
ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 5

1. У чому полягає лібералізація соціальної політики:

- А. В державній допомозі найбільш нужденним групам населення.
- Б. В державній допомозі усім групам населення.
- В. В розвитку механізмів взаємодопомоги і самодопомоги громадян.

2. Інституціональна модель соціальної політики припускає, що відповідальність за рівень і якість життя громадян лежить, в першу чергу, на:

- А. Підприємствах, корпораціях, системі страхування.
- Б. Кожному індивідові, що докладляє власних зусиль для цього.
- В. Державі.
- Г. Інститутах громадянського суспільства.

3. Участь населення в соціальній політиці пов'язана з

- А. отриманням населенням допомоги від держави
- Б. розвитком механізмів самодопомоги і взаємодопомоги для вирішення ряду проблем
- В. з участю у виборчих компаніях на різних рівнях

4. У якій статті Конституції України проголошується право на соціальний захист?:

- А. Стаття 35
- Б. Стаття 46

В. Стаття 17

5. Якими мають бути стосунки між державою і громадянами, на думку мислителів XVIII ст.:

А. Відношення контролю, нагляду і покарання для забезпечення порядку.

Б. Відношення заступництва, підтримки і патерналізму.

В. Договірні стосунки у рамках соціального контракту.

6. Які механізми сприяють зменшенню соціальної диференціації?

А. Високий рівень податків з фізичних осіб.

Б. Ефективний перерозподіл прибутків через бюджети різних рівнів.

В. Розвиток системи обов'язкового соціального страхування.

Г. Розвиток системи добровільного соціального страхування.

7. Який із зазначених мислителів вважав, що в соціальній політиці мета виправдовує засоби правителів для її досягнення?

А. Цицерон

Б. Бенедикт Спіноза

В. Артур Шопенгауер

Г. Ніколо Макіавеллі

8. Яка доба в історії людства називається «добою ідеологів буржуазних революцій»?

А. Доба Відродження 14-16 століть.

Б. Новий час 17 ст.

В. Доба французького Просвітництва

9. Під яким проводом, на Вашу думку, найефективніше діють громадські організації

А. Органи державної влади

- Б. Органи муніципальної влади
- В. Політичні партії
- Г. Власні, демократично обрані лідери

10. Завдання. Доповніть контекст, використовуючи запропоновані підказки:

В період шоківих реформ в Україні політика держави...

- .. була сильною соціальною політикою;
- .. була дуже застережливою щодо населення;
- .. фактично була відсутньою, була помилковою і увесь час переглядалася;
- .. була послідовною і успішно досягала поставлених перед нею цілей;
- .. була політикою економічного геноциду щодо населення;
- .. заклала основи відродження і процвітання України.

Пояснить свій вибір.

**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА
ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 6**

1. Перший в історії запис про те, що ця держава є соціальною, з'явився в Конституції:

- А. України в 1921 році.
- Б. Німеччини в 1949 році.
- В. Швеції в 1972 році.

2. Корпоративна модель соціальної політики припускає, що відповідальність за рівень і якість життя громадян лежить, в першу чергу, на:

- А. Підприємствах, корпораціях, системі страхування.
- Б. Кожному індивідові, що робить особисті зусилля для цього.

В. Державі.

Г. Інститутах громадянського суспільства

3. Гендерний аспект соціальної політики пов'язаний

А. З урахуванням відмінностей в соціальному положенні чоловіків і жінок.

Б. З вибором пріоритетних напрямів в соціальній політиці.

В. З розвитком генної інженерії для вирішення соціальних проблем.

4. Яка з нижчезазначених позицій не є суб'єктом соціальної політики:

А. Політичні партії

Б. Громадські організації

В. Соціальні державні й недержавні фонди

Г. Міжнародні наукові спільноти

5. Що означає конституйоване Право свободи совісті громадянина?

А. Свободу на участь у соціально-політичних рухах

Б. Свободу будь-яким соціально-прийнятним чином висловлювати власні думки

В. Свободу та ідеологічну незаангажованість ЗМІ

Г. Свободу віросповідання

6. Ліберальна модель соціальної політики припускає, що відповідальність за рівень і якість життя громадян покладена, в першу чергу, на:

А. Підприємства, корпорації, системи страхування.

Б. Кожного індивіда, що докладає власних зусиль для цього.

В. Державу.

Г. Інститути громадянського суспільства.

7. Які з наведених чинників якнайкраще сприяють соціально-економічному прогресу суспільства?

- A. Широка просвітницька діяльність серед усіх верств населення
- Б. Активне зростання громадянської самосвідомості та громадських рухів у суспільстві
- В. Максимальна кількість успішних і ефективно діючих підприємців різного рівня

8. Якими мають бути стосунки між державою і громадянами, на думку мислителів XVII ст.:

- A. Відношення контролю, нагляду і покарання для забезпечення порядку.
- Б. Відношення заступництва, підтримки і патерналізму.
- В. Договірні стосунки у межах суспільної угоди

9. Яке відношення до соціальної політики має поняття «клерикалізм»?

- A. Це - певні привілеї з боку держави, надані місцевим громадам
- Б. Це - заходи місцевої влади із залагодження конфліктів між громадами
- В. Це – втручання церкви в політику держави

10. ЗАВДАННЯ. Відмітьте вірно: Соціальна держава в Україні:

- .. вже реально функціонує;
- .. неможлива в принципі;
- .. уряд ставить під сумнів сам принцип соціальної держави;
- .. позначена в Конституції як тип, властивий сучасній Україні;
- .. почала поступово утворюватись;
- .. інша відповідь:

Соціальна політика та роль громадських організацій

Соціальна політика— це один із головних напрямів внутрішньої політики держави, що має забезпечити відтворення тих соціальних ресурсів, із яких вона дістає собі підтримку, створює передумови для розширеного відтворення своєї діяльності та стабільності соціальної системи.

До суб'єктів соціальної політики відносяться люди, держава, суспільство, соціальні спільноти та інститути, політичні партії, громадські організації, колективи, різноманітні фонди і т.ін.

Громадська організація — об'єднання громадян, яке створюється для реалізації спільних інтересів (культурних, економічних, вікових, гендерних, регіональних, релігійних, професійних, соціальних тощо). Інтереси можуть бути реалізовані шляхом здійснення мітингів, зборів, різноманітних ініціатив організації проєктів, форумів тощо.

Особливість діяльності громадських організацій як суб'єктів соціальної політики полягає в тому, що кожна з них здатна оптимізувати процес реалізації своїх функцій за умови, що якнайповніше використовуватиме способи, форми впливу на соціальне буття, що характерні лише для цієї організації, відбивають її специфіку, неповторність, відмінність від інших.

Кожна громадська організація задовольняє свої специфічні соціальні інтереси й потреби, які може реалізовувати людина, громадянин як її член лише в її межах.

Реалізація профспілками своїх функцій як суб'єкта соціальної політики має здійснюватися за такими основними напрямками:

- реалізація функції захисту прав та інтересів працівників, насамперед у соціальній сфері, який би однаковою мірою поширювався на представників усіх класів (і передусім нижчого класу), соціальних груп, верств суспільства;
- політика, спрямована на регулювання соціально-трудових відносин, зокрема формування в суспільстві соціальної злагоди та миру на основі проведення між органами державної виконавчої влади та іншими суб'єктами соціальної політики діалогу і соціального партнерства;
- подолання у психології трудящих стереотипу минулих років, відповідно до якого суб'єктами соціального страхування мають бути виключно держава та профспілки;

- створення умов для поліпшення соціально-побутового обслуговування населення, умов праці та відпочинку людей.

Шляхи оптимізації діяльності суб'єктів соціальної політики:

- Діяльність має бути зміщена у сферу прогнозування, координації, визначення глобальних стратегічних завдань у соціальному розвитку
- надання органам, що становлять структуру її суб'єктів, самостійності, свободи вибору напрямків і форм діяльності
- систематичне оновлення їх організаційних форм, повна заміна жорстких командно-адміністративних форм, що залишилися, на систему координуючих, консультативних і контролюючих (у новому розумінні) органів
- формування умов для розширення альтернативності поведінки та діяльності людини, індивідуальності, засобів особистішої самореалізації, різноманітних форм самоутвердження та самовираження.

Соціальна нерівність

Перші пояснення природи нерівності з релігійних, філософських позицій припадають на епоху так званого «духовного вибуху» у розвитку світової цивілізації (VIII — V ст. до н.е.), коли виникли перші релігійні та філософські вчення. Проречення Заратустри, яке збереглося, прямо стосується розуміння філософії нерівності.

Усі речі цього світу, за Заратустрою, поділяються на 25 частин:

- 5 — дістаються за волею долі
- 5 — визначають добрі або злі справи,
- 5 — від природи
- 5 — згідно з характером
- 5 — передаються спадково

Неоціненним є внесок філософів античності у розуміння природи та наслідків нерівності. У філософських трактатах Платона й Арістотеля знаходимо неодноразові звернення до природи, сутнісних характеристик нерівності, таїнства цього феномену.

Якщо звернутися до художнього полотна Рафаеля у соборі Святого Петра у Ватикані, на якому містяться портрети двох давньогрецьких філософів. На ньому Платон підніс вказівний палець наверх, тим самим наполягаючи на тому, що усе визначено зверху. Водночас Арістотель зображений у іншій, притаманній його вченню позі, він протягає руку вперед, вказуючи на значущість навколишнього світу.

Платон, зокрема, зазначав що держава являє собою одночасно дві держави. Одну становлять бідні, а другу — багаті, і усі вони живуть разом, учиняючи одне одному різноманітні неприємності.

Платон був першим політичним ідеологом, який мислив у термінах класів.

Платон наголошував на тому, що у суспільстві зі значним розшаруванням людей неминуче переслідують страх і невпевненість. У своїй знаменитій праці «Республіка». Платон стверджував, що досконалу державу можна науково обґрунтувати, а не шукати навпомацки, боячись, віруючи та імпровізуючи.

У своїй праці «Політика» Арістотель (384–322 рр. до н. е.) першочергову увагу приділив суспільним проблемам соціальної нерівності та її наслідків для суспільного буття. Арістотель наголошував на тому, що у всіх існуючих державах є три класи: один — дуже багатий; другий — дуже бідний і третій — середній. Останній, на думку Арістотеля, є найкращим, оскільки його члени за умовами життя найбільш схильні слідувати раціональним, суспільним принципам.

Н. Макіавеллі виступав з ідеєю контролю та рівноваги, можливість брати участь в управлінні державою надавалося одночасно монарху, знаті та народу. Тоді ще три сили будуть взаємно контролювати одна одну.

Соціальна нерівність має цілий спектр проявів:

- нерівність у статках;
- нерівність у доходах;
- нерівність у володінні власністю;
- нерівність у суспільному статусі;
- нерівність у доступі до соціальних благ;
- нерівність у споживанні;
- нерівність у трудовому потенціалі

Одним з парадоксів сучасності, що має сумні суспільні наслідки, є асиметрія цінностей, які більшість людей сповідує, з одного боку, і цінностей, якими вони керуються у повсякденному житті, — з другого.

Щороку американський журнал «Forbes» оприлюднює список (100 і більше) найбільш заможних людей планети, і статки цих людей розглядаються як індикатори чи критерії успішної самореалізації. Такі самі списки намагаються друкувати або передруковувати й інші масові видання. Проте ми не зустрічали прикладів відібрати й оприлюднити список «золотої сотні» або хоча б «золотої десятки» духовних, моральних авторитетів сучасної доби. У недалекому майбутньому глобальний світ очікують чергові масштабні зміни у царині розподілу доходів під впливом феномену

«динамічної Азії» і передусім економічного зростання в Китаї, Індії, країнах південно-східної Азії.

Як на те вказують соціологічні дослідження Інституту соціології НАН України, переважна більшість українського населення відводить собі місце на нижніх щаблях «статусної драбини»

Нерівність - це не тільки характеристика суспільства, а й важливе джерело його розвитку. Зрівнялівка в доходах, відношенні до влади, власності позбавляє індивіда внутрішнього стимулу до дій, самовдосконалення, а отже, забирає в суспільства важливу рушійну силу. Проблематика соціальної нерівності належить до числа так званих вічних проблем, які за всіх часів і народів хвилювали людство, і наполегливий інтерес до феномену нерівності не знижується, а навпаки, посилюється. І таке твердження не є перебільшенням. За нашим трактуванням, соціальна нерівність — це свого роду «родова травма» людських спільнот починаючи з найдавніших. Із покоління в покоління відтворюються природні і суспільні причини, які обумовлюють розвиток феномену нерівності, і так триває нескінченно. При цьому надважливого значення у сучасному соціумі набуває необхідність толерантності для взаємопорозуміння між людьми. Проте толерантність (терпимість) – це водночас сучасний правовий імператив, принцип, який має власні генетичні витоки і джерела. Уявити собі існування сучасної правової системи без цієї вимоги неможливо. Право – це завжди позначення міри вільної дії в державі, суспільстві і колективі, тому свободу в соціумі, який не допускає терпимості, важко собі навіть уявити. Зрозуміло, що в різних галузях права принцип (вимога, імператив) толерантності проявляє себе по-різному. Наприклад, у порівняно молодому конституційному праві терпимість є тісно пов'язаною з економічною і політичною свободою, правами опозиції, ідеологічним плюралізмом, культурним різноманіттям загалом.

Толерантність визначає рівень багатовимірності середовища і різноманітних поглядів; забезпечує гармонійне мирне співіснування представників, відмінних за різними ознаками; виступає громадським гарантом недоторканості і не насилля по відношенню до різних меншин і легалізує їхнє становище за допомогою закону; дозволяє стримувати ворожість, пропонує конструктивний вихід із конфліктної ситуації; сприяє нормалізації психологічної атмосфери в групі, у колективі, суспільстві; підтримує і розвиває самооцінку особистості і колективу; є досконалим взірцем організації життєдіяльності в соціумі; забезпечує успішну соціалізацію.

Поява поняття "толерантність" пов'язано з епохою релігійних війн. За своїм первісним змістом воно висловлює компроміс, на який змушені були погодитися католики і протестанти. Пізніше толерантність, як принцип

згоди, проникає в ліберальну свідомість епохи Просвітництва. У цілому толерантність була встановлена як в Англії, так і в Америці не стільки як ідеальний принцип, скільки за потребою - коли було зруйновано монолітну єдність суспільства. Толерантність щодо людей, які відрізняються від нас своїми переконаннями і звичками, вимагає розуміння того, що істина не може бути простою, що вона багатоліка, і що існують інші погляди, здатні пролити світло на ту чи іншу її сторону. Здатність осягати різноманітні аспекти істини або усвідомлювати обмеженість істин, в які ми сьогодні віримо, з'являється завдяки раціональному і терплячому аналізу труднощів, з якими стикається будь-яке пізнання, а також духу релігійної покірності.

Толерантність є найважливішою умовою знаходження компромісів, подолання конфліктів. Нетерпимість веде людство до братської могили, тому проблема толерантності сьогодні досягла міжнародного сенсу. Не випадково Генеральна Асамблея ООН у грудні 1992 року прийняла резолюцію провести рік Організації Об'єднаних Націй присвячений терпимості. 1995 рік було об'явлено як всесвітній рік толерантності. Наявність різних типів ментальності і відповідно різних форм толерантності - це та проблема, адекватне рішення якої створює передумови встановлення таких соціальних і політичних відносин у суспільстві, які забезпечують стабільність демократії.

Толерантність має свій механізм самореалізації. Член суспільства як цивільний суб'єкт засвідчує свою гідність через визнання гідності іншого і знаходить в цьому підтвердження своєї власної політичної культури. Політична культура знаходить характер загального розуму, звужену сферу дії дискримінації у міру того як все більше число громадян засвоюють універсальні принципи і визнають їх своїми, що засвідчується конкретними формами їх конструктивної взаємодії.

Згідно з визначенням, що дається в Декларації принципів толерантності (підписана 16 листопада 1995 у Парижі 185 державами-членами ЮНЕСКО), толерантність визначається як "повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності". Це найбільш змістовне визначення передбачає терпиме ставлення до інших національностей, рас, кольору шкіри, статі, сексуальної орієнтації, віку, інвалідності, мови, релігії, політичних або інших думок, національного або соціального походжень, власності та ін.

Сама ідея толерантності сходить до історії філософської думки. Про толерантність в умовах сильної церковної цензури писав Дж. Локк у "Нарисах про терпимість" і "Листах про терпимість", П. Бейль в декількох своїх філософських творах. Як філософська категорія толерантність виникла у зв'язку з проблемою нетерпимості і спочатку була сприйнята як осмислення

35 підсумків Тридцятирічної війни, в ході якої представники ворогуючих релігійних конфесій майже поголовно винищили один одного.

Правила толерантного спілкування:

- Поважай співрозмовника.
- Намагайся зрозуміти те, про що говорять інші.
- Обстоюй свою думку тактовно.
- Шукай кращі аргументи.
- Будь справедливим, готовим визнати правоту іншого.
- Намагайся враховувати інтереси інших.
- Стримуй свої емоції, намагайся ними керувати, або вони будуть керувати тобою.

Нині, коли ми навчилися літати у повітрі як птахи, плавати під водою наче риби, нам не вистачає лише одного: навчитися жити на Землі як люди (Б. Шоу).

Суспільна стабільність

Головний чинник суспільної безпеки є молодь. Незадоволення молоді існуючим станом речей у країні може призвести до значних суспільних змін.

Суспільна стабільність залежить від :

- 1) Ефективної соціальної державної політики ;
- 2) Переважання в суспільстві середнього класу ;
- 3) Міжнаціональної толерантності ;
- 4) Міжконфесійної толерантності ;
- 5) подолання бідності ;
- 6) Створення нових робочих місць , скорочення безробіття ;
- 7) Залучення молоді до конструктивної діяльності .

Суспільну безпеку характеризують рівень безробіття , відсоток осіб , які опинилися за межею бідності , співвідношення середньої заробітної плати і вартості споживчого кошика , індекс розвитку людського потенціалу. Важливим показником є якість життя та середній клас . Середній клас зумовлює стабільність , добробут та відкритість суспільства . Він є основним творцем інститутів і норм громадського суспільства. Головний фактор суспільної безпеки є молодь. Незадоволення молоді існуючим станом речей у країні може призвести до значних суспільних змін.

Соціальні небезпеки діляться на дві групи :

Перша група – пов'язана із взаєминами всередині людського співтовариства. До неї належать зростання тероризму і злочинності , військові конфлікти , наркоманія , відсталість економічного розвитку окремих регіонів та країн.

Друга група – відображення кризи у відносинах між суспільством і природою. До неї належать демографічні , продовольчі , енергетичні кризові явища.

Бідність — соціальні відносини, що характеризуються відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб провадити «нормальне» (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя, наприклад, неможливість прогодувати свою родину, дати освіту дітям чи забезпечити сім'ю якісним медичним обслуговуванням.

Причини бідності:

- *Низький рівень домагань* (соціологи констатують , що рівень домагань українців – нижче нікуди , а якщо людина не може стати багатого навіть в мріях,в реальності зробити це буде ще важче) .
- *Відсутність перспектив* (наприклад молода людина, здобувши гідну вищу освіту , вийшла на ринок праці . Ознайомившись з рівнем своєї зарплати , і наприклад , цінами на ринок житла , зрозуміла , що квартира їй недоступна) .
- *Консервативне мислення* (бідним людям властиво прибідняватися , тоді як багаті завжди готові йти вперед і справедливо оцінюють свої можливості).
- *Жалість до себе* (жалість по відношенню до себе – вірний спосіб отримати низькооплачувальну роботу)
- *Неправильне відношення до грошей*
- *Створення міфів* (бідні люди у всіх проблемах звинувачують , тих , що оточують , а частіше -обставини. Вони вигадують для себе численні міфи).

Поширення бідності обумовлює негативні демографічні тенденції , низький рівень народжуваності , погіршення здоров'я , неможливість отримання якісної освіти, масову еміграцію.

Старіння населення – зсув розподілу населення за віком у бік більшого віку. Старіння населення в сучасному світі – масове явище. Кожен день близько 200 тис. чоловік на планеті долають 60- річний рубіж . Суспільство , порушене процесом старіння , подається змінам не тільки демографічного , але й соціального , економічного и психологічного характеру.

У доповіді ООН зазначено , що через десять років кількість жителів планети старше 60 років перевищить мільярд осіб. До 2050 року людей за “ шістдесят ” в світі буде більш , ніж 15 – річних підлітків. Японія на сьогодні

є єдиною країною , де вік 30 % жителів перевищує 60 років. Однак , до 2050 року в аналогічній демографічній ситуації опиняться ще не менш 50 країн , втому числі Албанія , Канада і Китай.

Війна – складне суспільно - політичне явище , пов'язане з розв'язанням протиріч між державами , народами , національними та соціальними групами з переходом до застосування засобів збройної боротьби , що відбувається у формі бойових дій між їх збройними силами .

Війни становлять потенційну загрозу соціальній безпеці. Війни спричиняють величезні втрати серед мирного населення , значні фінансові витрати , знищення культурних та природних ресурсів.

Тероризм – насильницькі дії проти мирного населення , здебільшого з політичною метою. Він є частиною підпільної боротьби , має насильницькі цілеспрямовані мотиви, може бути керованим на ідеологічному ґрунті.

Сьогодні жертвами вчинків терористів стають не лише ті , на кого спрямовано саму дію , а й ті , хто випадково опинився поруч . Тероризм становить загрозу для всього людства , навіть коли терористичні акти відбуваються у віддалених куточках планети.

Отже, соціальна безпека держави відіграє велике значення у питанні забезпечення національної безпеки. Від соціальної безпеки залежить розвиток суспільних процесів. Оскільки основною метою гарантування національної безпеки є створення й підтримка такого соціального, економічного, політичного, міжнародного і військово-стратегічного становища країни, яке б створювало сприятливі умови для розвитку особистості, суспільства і держави, а соціальної безпеки – здатність держави забезпечити стабільне економічне становище населення та вільний розвиток особистості, то соціальну безпеку можна вважати однією з найважливіших складових національної безпеки.

Права людини.

Природні права надаються людині від народження, вони є необмеженими з боку жодних чинників. Вони є першочерговими, а всі інші - похідними від них. Дані права в жодному разі не залежать від держави або ступеня її демократичності. Це права надані природою і супроводжують особу до самої смерті.

Ідея природних прав людини спирається на такі фундаційні твердження:

- невід'ємність людської особистості від природи;
- права випливають з людської сутності (природи), а тому належать усім людям рівною мірою;

- заперечення цих прав людиною неможливе, оскільки воно було б запереченням її власної сутності;
- усі люди визнаються вільними та рівними вже від самого народження і впродовж усього життя;
- права людини є загальними незаперечними та самоочевидними правами людської природи.

При цьому, на думку багатьох мислителів:

- Закони суперечать людській свободі, адже їх дотримання передбачає рабське виконання зовнішніх наказів
- Закони односторонні і не справедливі, вони не роблять людей кращими, а тільки породжують злочини
- Свобода людини досягається через пізнання істини.

Так, в основі збірника «Правда руська» покладені ідеали природного права. Важливе місце відводиться нормам, що стосуються прав і свобод людини. Людське життя проголошується найвищою цінністю, а забрати у людини право на життя – найбільшим злочином.

«Правдою» не передбачались смертна кара, катування, мученицькі покарання. Обмежувалась кровна помста (яка згодом й зовсім була замінена на грошову компенсацію).

Честь і гідність особи визнавалися недоторканими, і посягання на них каралось дуже суворо.

Не зважаючи на те, що «Руська правда» підтримувала феодальну нерівність і передусім захищала інтереси феодалів, слід зауважити однак, що права нижчих верств населення також були захищені.

Український релігійний діяч та мислитель доби Відродження Юрій-Станіслав Оріховський-Роксолан природне право ставив вище за закони, які за певних умов можна змінювати. Природне право для філософа – це право божественне, і воно є єдиним для усіх: для королів і підданих, для багатих і бідних. Людина народжена для свободи, вважав гуманіст. Свобода – у підкоренні праву, саме ж право не підвласне нікому. Найвищим законом держави є благо народу. Король повинен турбуватись про благо народу і діяти у відповідності із принципами природного права. Усі рівні перед законами природи, немає ні рабів, ні вільних, становище одного не є кращим, ані гіршим за іншого, і «при однакових правах у всіх однакова сила.

Ідеї природно-правових витоків прав людини пронизували творчість українських гуманістів Г. Смотрицького, І. Вишенського, М. Смотрицького, К. Саковича. В «Апокрисисі» Філарета знаходимо обґрунтування рівних прав людини на основі їх природного та божественного походження. Здобутки української філософсько-правової думки доби Ренесансу стали підґрунтям зародження та ствердження ідей прав людини.

Надалі ідеї природних прав були розвинуті представниками Києво-Могилянської академії: Л. Барановичем, І. Гілятовським, І. Гізелем, С. Яворським. М.Козачинський у

Підсумовуючи все, сказане вище, можна наголосити, що ідея невід'ємності природних прав людини пронизує всю історію розвитку філософсько-правової думки України. Міцна юснатуралістична традиція нашої правової культури повинна стати підґрунтям, на якому відродиться демократичне і правове суспільство, із споконвічно притаманними йому ідеалами справедливості, свободи і природної рівності людей. На жаль, нинішня Україна – це держава, яка все ще бореться з негативними наслідками радянського легізму, який глибоко вкорінився у сферу державної правової політики. Реалії життя вимагають заміни легістського праворозуміння юридичним, адже тільки переорієнтація сутності права на гуманістичний аспект є запорукою захисту прав і свобод людини.

Географічний детермінізм у соціальній політиці.

Деякі мислителі пов'язували виникнення певної форми правління на певній території з такими факторами, як: звичаї, релігія, філософський підхід, зосередження влади в однієї чи декількох осіб, правонаступництво і т. п. Головними чинниками вони вважали географічні та кліматичні. Вони намагалися знайти зв'язок між географічним положенням території певної держави та формою її правління.

Географічний детермінізм — форма натуралістичних вчень, які приписували провідну роль у розвитку суспільства і народів їхньому географічному положенню; один з різновидів детермінізму. Так, Жан Боден стверджував, що і закони, і політику слід досліджувати не лише у світлі історії, а й у світлі матеріального середовища: клімату, топографії. Він розглянув виникнення різних форм держави залежно від географічного середовища, природних умов, які впливають на специфіку життя людей, їхні психологічні та інтелектуальні якості. Ж. Боден дійшов висновку, що клімат суттєво впливає на властивості народів і вважав, що демократію або виборні монархії створюють мешканці півночі, гірських регіонів, а мешканці півдня і рівнини – монархії.

Шарль Луї де Монтеск'є з метою розв'язання дилеми «право» і «закон» залучив до своєї теорії категорію «дух законів». Право розглядав як загальнолюдську цінність, метою якого була свобода, рівність, безпека і щастя всіх людей. Позитивний закон передбачав об'єктивний характер справедливих відносин. Вірець абсолютної справедливості, який передував позитивному закону, створила природа. Важливу роль у виявленні духу законів різних держав, на думку Монтеск'є, відігравали фізичні властивості країни: її клімат, ґрунти, розміри, ландшафт.

Головні протилежності, які брав до уваги мислитель у характеристиках держави, права, закону, він встановлював між Європою та Сходом, півднем та північчю. Одних він наділяв пристрасністю, прагненням діяти, а інших – холодністю, лінощами. Холод і тепло впливають на формування анатомічного типу, а також на характеристики характеру. На форми правління впливають фактори географічного середовища, зокрема клімат.

У країнах із гарячим кліматом організм людини слабкий, тіло втрачає силу, організм людини байдужий, усі нахили набувають пасивного характеру. У гарячих країнах клімат сприяє встановленню деспотичних форм правління. Спека призводить до втрати мужності народу, і він не може успішно протидіяти свавіллю та зловживанню владою з боку правителів. Рабство таким людям здається легшим, ніж зусилля розуму, необхідні для того, щоб управляти собою. Серед факторів, які впливають на форми держави та дух законів, Монтеск'є назвав і ландшафт. У гірській країні частіше виникає республіканське правління, рівнини в країнах сприяють появі правління одного. Велике значення для визначення форми правління має розмір території країни. Велика територія держави веде до виникнення в країні деспотичних законів, тоді як середні й малі розміри держави передбачають республіканські й монархічні закони.

Соціальна політика є визначальним елементом внутрішньої політики держави – це складова загальної політики, втілена в соціальні програми та різноманітні заходи соціально-економічного розвитку. Вона базується на відповідному рівні економічного розвитку і має бути адекватною стану економіки, а ігнорування соціальних проблем може призвести до значних економічних втрат. Реалізація соціальної політики базується на задоволенні матеріальних, культурних і духовних потреб, формування всебічно й гармонійно розвинених членів суспільства будь-якої держави. Стратегічною метою соціальної політики держави є забезпечення стабільної життєдіяльності суспільства, належного рівня добробуту людей. Моделі соціальної політики для різних країн відрізняються ступенем втручання держави в соціально-економічну сферу суспільства та ступенем соціальної захищеності громадян, забезпеченості свободи соціального вибору в різних верств населення та впливу соціальних процесів на економічний розвиток країни. Для України, в сучасних

трансформаційних умовах соціально-економічного життя, одним із головних напрямків соціальної політики є забезпечення рівня життя населення відповідно до стандартів Європейського Союзу. Тривала економічна нестабільність обумовила появу соціальних проблем у суспільстві, які приховують реальну небезпеку для стабільності соціальних відносин, загрозу граничної майнової поляризації громадян, поширення бідності. Якщо не запобігати цим негативним процесам, спостерігатимемо посилення таких явищ, як розпад сімей, депопуляція населення, що зрештою створить непереборну перешкоду економічним реформам і соціальному прогресу. На вирішення цих проблем повинна бути спрямована соціальна політика України на сучасному етапі формування ринкової економіки. Сучасні економічні ринкові трансформації актуалізують необхідність удосконалення існуючих та напрацювання нових теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад формування та реалізації соціальної політики в Україні. Проблеми формування соціальної політики на національному рівні постійно перебувають у полі зору вітчизняних та зарубіжних учених. Теоретичні та практичні аспекти формування та удосконалення соціальної політики відображені у працях А. Аверина, В. Баумоля, М. Вдовиченка, О. Грішнєвої, А. Гриненко, Б. Данилишина, М. Долішного, Т. Заяць, Л. Качан, А. Колота, О. Кочерги, В. Куценко, Е. Лібанової, Г. Лопушняк, Мазаракі, У. Садової та інших. Більшість дослідників трактують соціальну політику як діяльність, спрямовану на вирішення соціальних проблем у суспільстві, розвиток його соціальної сфери, створення умов для життя людей, забезпечення їх соціальних потреб, інтересів і гарантій, представлення соціальних послуг [1 – 5]. Проте сучасні ринкові трансформації у країні актуалізують необхідність удосконалення існуючих та напрацювання нових теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад реалізації соціальної політики держави. Метою роботи є узагальнення підходів до розробки соціальної політики в євроінтеграційних умовах реформування національної політики. Суспільство – цілісна, історично стійка система сумісної життєдіяльності людей, яка складається з окремих груп, кожна з яких має свою систему цінностей, свої інтереси. Інтереси різних соціальних груп можуть бути різними, схожими, іноді несумісними. Незалежно від форм свого функціонування, будь-яке суспільство, що знаходиться на певному рівні розвитку, має гарантувати своїм громадянам можливість споживання життєво важливих соціальних благ. Соціологи стверджують, що споживча поведінка людей орієнтована на отримання “стандартного пакету” товарів і послуг, який є набором товарів і послуг, доступним середньостатистичному члену суспільства на певному етапі розвитку країни. У ХХ ст. в промислово розвинених країнах сформувався концепції та доктрини, що покладають на державу завдання забезпечення прав людини на певний стандарт добробуту. “Загальна декларація прав людини”, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. проголосила

право кожної людини на “такий життєвий рівень, включаючи харчі, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування, який необхідний для підтримки здоров’я та добробуту її самої та її сім’ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини”. Соціальна політика – пріоритетний напрям державного регулювання економіки, органічна частина внутрішньої політики держави, спрямованої на забезпечення добробуту й усебічного розвитку його громадян і суспільства загалом. Соціальна політика впливає на процеси відтворення робочої сили, підвищення продуктивності праці, освітнього і кваліфікаційного рівня трудових ресурсів, на рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, на культурне і духовне життя суспільства. Це система взаємовідносин основних елементів соціальної структури суспільства з приводу збереження та зміни соціальної поведінки населення загалом і складових його класів, верств, спільнот. З економічної точки зору соціальна політика спрямована на поліпшення умов праці й побуту, на зниження захворюваності, що суттєво впливає на скорочення економічних втрат у виробництві. Це сфера інтересів різних соціальних груп, а тому соціальне управління в аспекті соціальної політики має соціальнополітичне спрямування. Мета соціальної політики – соціальний розвиток суспільства на основі соціальної справедливості, соціальної рівності, соціальної захищеності людей.

Соціальна політика причетна до всіх основних сфер суспільного життя, а не тільки до соціальної сфери. Суспільні відносини прямо чи опосередковано впливають на становище і можливості розвитку різних соціальних спільнот, тому на стадії формування соціальної політики необхідно враховувати: – пріоритетне значення проблем соціальної захищеності населення в умовах ринку; – істотне підвищення ролі особистого трудового вкладу в задоволенні матеріальних, побутових та соціально-культурних потреб населення; – формування все більшого попиту на соціальне партнерство в масштабі всієї країни; – зростання значення координації дій державного центру, регіонів і місцевого самоврядування, спрямованих на соціальний розвиток. Головним у соціальній політиці є обов’язок держави гарантувати (законодавчо, соціально й економічно) нормальні для певного історичного періоду умови, які забезпечують гідне життя, свободу вибору життєвого шляху чи сфери діяльності, відповідальність за свої дії, “плату” за рівень особистого добробуту і становища у суспільстві. Соціальна політика повинна будуватись на основі взаємної відповідальності та взаємних обов’язків держави й населення. Стратегічною метою соціальної політики є створення сприятливого соціального клімату і соціальної згоди на основі збалансування різних соціальних інтересів за допомогою певних механізмів, що забезпечують задоволення основних життєвих потреб населення і зростання якості життя всіх громадян. Соціальними

функціями володіють держава, підприємства, будь-які соціальні, економічні та політичні інститути. Тому соціальна політика включає соціальну сферу життя людини, найважливіші соціальні інститути освіти і науки, культури й мистецтва, соціального захисту та зайнятості. Фізкультура і спорт, туризм, торгівля, громадські та релігійні організації, засоби масової інформації і безліч інших інститутів спрямовані на соціальний розвиток людини та соціальної інфраструктури. Соціальну політику трактують як у вузькому, так і у широкому сенсі. У вузькому сенсі соціальна політика розглядається у контексті соціального адміністрування та належить до комплексу заходів, що надаються соціальною державою населенню в аспектах зайнятості та соціального захисту, охорони здоров'я, освіти. У широкому сенсі соціальна політика може розглядатися як інтеграція механізмів і способів, за допомогою яких виконавча влада, центральні та регіональні уряди, а також органи місцевої влади впливають на життя населення, сприяють соціальній рівновазі і стабільності. Інструменти соціальної політики – це соціальне планування, соціальне стимулювання, соціальний контроль, соціальна організація. Сучасна культура управління, підприємництва включає наукове проектування, соціальні стратегії, математичне моделювання, які спрямовані на більш повне застосування соціальних ресурсів. У сучасних умовах підходи до вирішення соціальних проблем відрізняються від підходів, які мали місце десять – п'ятнадцять років тому. Наповнення соціальної політики як найважливішого інструменту розвитку суспільства якісно відрізняється від того, що традиційно вкладалося в це поняття – соціальне забезпечення, рівень оплати праці та її умов, допомоги тощо.

Соціальна політика є центральною при розробці і реалізації програм, спрямованих на вирішення глобальних проблем, що стоять перед світовим співтовариством. До їх числа належать програми сталого розвитку, в яких важливе місце належить, наприклад, соціальній екології, впровадженню інноваційних технологій, забезпеченню соціальної безпеки. На сьогодні все частіше постають такі проблеми, як соціальна орієнтованість економіки, соціальна відповідальність держави і бізнесу, соціальні ініціативи бізнесу тощо. Об'єктом соціальної політики є суспільство, його класи, соціальні спільноти, окремі особистості. Основним об'єктом соціальної політики є особистість, оскільки жодне завдання соціального розвитку не може бути здійснене, коли не будуть створені умови для самореалізації особистісного потенціалу людини. Суб'єктами соціальної політики є спеціалізовані установи і організації, які реалізують соціальну функцію держави. У соціальній державі, окрім державних інституцій, цією проблематикою опікуються корпорації, підприємства, профспілки, релігійні та благодійні організації. У сучасних умовах держава як суб'єкт соціальної політики за своїм потенціалом переважає можливості інших суб'єктів цього процесу. У розробці та реалізації соціальної політики беруть участь органи влади (законодавчої, виконавчої, судової), всі

цивільні інститути суспільства (політичні інститути, соціально-професійні об'єднання громадян), головним із яких є народ як суверен влади, перед яким влада звітує за результатами соціальної діяльності. Контроль за реалізацією заходів соціальної політики здійснює все суспільство і його суспільні інститути як безпосередньо, так і шляхом врегулювання окремих функцій законодавчою та судовою гілками влади. Проблеми соціальної політики досліджувалися у світовій соціології в рамках концепції держави загального добробуту або соціальної держави. У вузькому розумінні поняття соціальної держави належить до системи соціального забезпечення, а в широкому – виокремлює державну систему програм і послуг, які допомагають людям задовольнити ті соціальні, економічні, освітні та медичні потреби, які є фундаментальними для підтримки стабільності суспільства. Г. Еспінг-Андерсен виокремлює три типи соціальної держави.

Основними принципами соціальної політики є раціональність, соціальна справедливість та соціальна безпека. Раціональність проявляється у досягненні оптимального співвідношення мети соціальної політики та засобів її реалізації, соціальна справедливість – це визнання однакових можливостей для всіх членів суспільства; а соціальна безпека – можливість передбачуваності певних життєвих ризиків. З точки зору функціонування економіки соціальна політика відіграє подвійну роль. По-перше, у міру розвитку суспільства та накопичення національного багатства, забезпечує створення сприятливих соціальних умов для громадян, стає головною метою економічної діяльності. У цьому контексті соціальна політика концентрує цілі економічного зростання. По-друге, соціальна політика водночас є чинником економічного росту, оскільки економічне зростання, що не супроводжується ростом добробуту основної маси населення, призводить до втрати стимулів до ефективної економічної діяльності. Державне регулювання соціально-економічних відносин, соціальної сфери, будучи однією із передумов економічного і соціального розвитку суспільства й особливою формою управління, є найважливішою складовою соціально-економічної політики держави. Економічному розвитку завжди притаманні соціальні наслідки, тому посилення соціальної орієнтації економіки на людину сприяє забезпеченню сталого економічного розвитку. В Україні тривала економічна криза зумовила чимало соціальних проблем, які становлять реальну небезпеку для стабільності соціальних відносин, загрозу граничної майнової поляризації громадян, поширення бідності. Якщо не запобігати цим негативним процесам, буде відбуватись посилення таких явищ, як розпад сімей, депопуляція населення, що зрештою створить непереборну перешкоду економічним реформам і соціальному прогресу. Модель соціальної політики адміністративно-командної економіки базувалась на превалюванні ідеї вторинності соціальної сфери щодо виробництва; жорсткому контролю державою соціальних відносин;

зрівняльному принципі розподілу (егалітаризмі), низькому рівні доходів; визнанні зарплати, отриманої на державних підприємствах, їх основним джерелом; заохоченні колективних форм споживання, зокрема в “натуральному вираженні” (надання безоплатного житла, відпочинку, соціальних послуг тощо), на шкоду більш ринковим грошовим трансфертам; незацікавленості в особистих збереженнях та інвестуванні. Сучасна соціальна політика України, володіючи низькою економічною ефективністю, не в змозі забезпечити високий рівень добробуту всіх громадян, тому для неї також характерна система соціальних пільг і привілеїв для бюрократичної еліти і низький рівень забезпеченості й ліміти соціальних благ для основної маси населення. За цієї моделі також дуже висока залежність індивіда від держави: формується ідеологія утриманства, утрачається ініціатива, і в підсумку – обмежується соціальна свобода. Різкий перехід від патерналістської соціалістичної моделі до ринкової, від масового соціального захисту й розгалуженої мережі безкоштовних установ соціальної сфери до ринкових методів хворобливо переноситься населенням. Для України характерна підтримка з держбюджету тільки слабо захищених груп населення, перенесення центру соціальної сфери на місцевий рівень влади. Необхідно зазначити, що перехід до нової моделі соціальної політики, розвиток соціальної сфери та поліпшення соціального становища населення України залежать від досягнення соціального консенсусу між різноспрямованими політичними силами, групами політико-економічних інтересів, працівниками і роботодавцями, різними верствами населення України. Наприклад, представники політико-економічних груп, які мають рейдерське – або виключно експортне спрямування, мають значно меншу зацікавленість у розвитку соціальних напрямів державної політики, або зосереджуються на здійсненні соціальної політики в рамках “своєї” галузі (приклад – соціальне забезпечення працівників гірничо-металургійного комплексу). Проте й ці групи інтересів не можуть нехтувати потребами збереження соціальної стабільності в масштабах усього суспільства. Пошук соціального консенсусу навколо завдань довготривалого сталого соціально-економічного розвитку України є одним із визначальних завдань як державної соціальної політики в Україні, так і усіх політичних та економічних сил, орієнтованих на соціальний прогрес. Становлення нової економічної системи в Україні безпосередньо пов’язане з реформуванням соціальної політики. Стратегія економічного розвитку повинна створити необхідні передумови для вирішення найбільш складних і назрілих проблем соціальної політики. Основними завданнями соціальної політики в Україні є: – адресна підтримка соціально незахищених верств населення; – пенсійна реформа; – забезпечення випереджального зростання вартості робочої сили; – орієнтація стратегії економічного зростання на створення нових робочих місць; – прискорений розвиток житлового будівництва, забезпечення доступності житла для різних верств населення; – поліпшення системи охорони

здоров'я. Активна демографічна політика; – примноження інтелектуального потенціалу суспільства. Створення рівних можливостей для молоді у здобутті якісної освіти; – зміцнення позицій середнього класу. Основними завданнями соціальної політики в Україні є: – ліквідація бідності і забезпечення динамічного зростання рівня життя населення; – соціалізація структурних складових економічної політики (інвестиційної, цінової, бюджетної, грошово-кредитної, податкової тощо); – забезпечення умов виконання соціальних прав і гарантій населення, що визначені конституційними нормами; – забезпечення соціальної стабільності та соціальної безпеки в країні.

Отже, можна стверджувати, що соціальна політика держави є найважливішим соціальним механізмом перетворення суспільства. Суб'єкти соціальної політики повинні здійснювати як профілактичний, так і компенсаційний соціальний захист, соціальну підтримку в різних сферах суспільного життя: фінансовій, промисловій, сфері послуг, екологічній, медичній, освітній. Для того, щоб населення схвалювало проведену соціальну політику, спрямовану на підвищення його рівня і якості життя, необхідно визначити та затвердити соціальні орієнтири суспільного добробуту, в тісному взаємозв'язку з соціальними інтересами населення, враховуючи можливості конкретних верств населення, ресурсні умови регіонів для надання доступних соціальних послуг.

На початку 60-х років ХХ ст. у США в рамках побудови «Великого суспільства» президент Л.Джонсон офіційно оголосив про початок боротьби з бідністю. Закон 1962 р. встановив законодавчі основи бюджетного фінансування програм допомоги як складової частини політичної стратегії держави, спрямованої на створення суспільства загального добробуту. У 1990-і рр. адміністрацією Клінтона у якості допомоги шести мільйонам глав сімей, т.зв. «працюючим біднякам», було піднято до 4,25 дол. за годину федеральний мінімум зарплати. У рамках об'єднаного федерального бюджету був створений цільовий інтегрований фонд соціального страхування з заборонаю використання коштів фонду для фінансування будь-яких державних програм, крім страхових. Були звільнені від сплати податків т. зв. індивідуальні пенсійні рахунки. Адміністрація Барака Обама започаткувала також широкомасштабну реформу у системі освіти та охорони здоров'я. Ліберальна модель соціальної політики є характерною і для Великобританії. Основними принципами даної моделі є мінімальна залученість держави в ринкові відносини, обмежене застосування заходів державного регулювання, соціальна підтримка громадян здійснюється за рахунок розвинених систем страхування виплат. Державою використовуються незначні трансфертні платежі, отримані внаслідок сплати податків, для надання допомоги та субсидій певним верствам населення. Матеріальна допомога має адресну спрямованість і надається лише на підставі перевірки її необхідності.

Значний вплив на соціальні програми Великобританії мають демографічні зміни, в тому числі і старіння населення. Старіння населення потребує збільшення видатків не тільки на пенсії, але й на охорону здоров'я. В основі соціального забезпечення є три види виплат: пенсії та допомоги в національній системі страхування, які передбачають фіксовані відрахування від заробітної плати всіх громадян, в яких прибуток становить 39 фунтів стерлінгів в тиждень і вище; універсальні допомоги; вибіркові допомоги, які обумовлені перевіркою того чи потребує такої допомоги особа, чи ні. Незважаючи на різноманітну систему виплат також існують податкові пільги та знижки, які впливають на розподіл ресурсів між різними групами населення і можуть бути альтерою прямим державним виплатам. Існує також соціальне забезпечення за місцем роботи. Велика кількість підприємців забезпечують допомоги у зв'язку з хворобою, вагітністю та пологами, звільненню у розмірах, які перевищують встановлений державою мінімум. Цікавим способом здійснення пенсійного забезпечення є пенсія за місцем роботи, яка замінює частину державної пенсії. Фірми, які здійснюють приватне страхування, отримують податкові субсидії. Збільшення пенсій та допомог випереджує ріст інфляції. На підтримку охорони здоров'я, освіти та пенсійного забезпечення надходить більш як 2/3 соціального бюджету.

Шведська модель (Швеція, Норвегія, Фінляндія та інші країни) — найбільш соціалізована, тобто економіка найбільшою мірою працює на задоволення потреб членів суспільства. Вона відзначається надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50%), акумулюванням у руках держави значних фінансових ресурсів, домінуванням ідеї рівності та солідарності у здійсненні соціальної політики, активною упереджувальною політикою, профілактичними заходами у сфері зайнятості, жорсткою політикою доходів, високим рівнем соціального захисту населення, що забезпечується в основному за державні кошти. Тут соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, яке має чітко виражену соціальну спрямованість, тобто соціальна політика виступає як мета економічної діяльності держави. Обов'язки держави у сфері забезпечення добробуту й соціальних прав громадян закріплені Конституцією Швеції 1974 року. Шведська модель соціальної політики вирізняється лібералізмом щодо таких питань сімейної політики, як незаконнонароджені діти, розлучення, гомосексуалізм, сексуальна просвіта. У Швеції також ліберально ставляться й неабияк підтримують самотніх матерів та їхніх дітей. Відносно толерантне ставлення й до спільного проживання без реєстрації шлюбу. Ця модель заохочує контроль над народжуваністю. Швеція — країна, яка вважається зразком «третього», або ж соціал-демократичного шляху, сучасного розвитку в Європі. Інші або розпались (Югославія), або значною мірою (особливо, коли йдеться про вільний ринок послуг і розвиток малогота середнього бізнесу) відійшли від соціалістичних постулатів (Норвегія, Данія, Фінляндія). Сьогодні ця країна — одна з

найрозвиненіших держав, де найкращі досягнення в сфері забезпечення громадян. Деякі аналітики відзначають змішаний характер шведської економіки, яка поєднує ринкові відносини й державне регулювання. Інша характерна риса післявоєнної Швеції — специфіка відносин між працею та капіталом на ринку праці. У шведській політиці вочевидь переважають два чинники: повна зайнятість і вирівнювання прибутків. Активна політика на високорозвиненому ринку праці й винятково великий державний сектор (при цьому мається на увазі передусім сфера перерозподілу, а не державна власність) розглядаються як результати цієї політики. На парламентських виборах у вересні 2010 року правоцентристська коаліція здобула перемогу над представниками лівого, соціал-демократичного табору, якому шведи значною мірою завдячують зростанням свого добробуту в минулі десятиліття. Лише з 1976-го по 1982-й і в 1991-1994 роках консерваторам удавалося правити Швецією замість есдеків. Голосування поставило перед шведським суспільством і політиками нові виклики і завдання, з якими, за уявленням сучасних шведів, успішніше впораються партії саме консервативного спрямування. Соціал-демократи, отримавши трохи більше 30% голосів, виявилися у становищі опозиції, маючи із союзниками — зеленими і лівими — 156 мандатів проти 173, які отримав консервативний блок правоцентристів під гаслом «Альянс за Швецію» на чолі з прем'єр-міністром Фредриком Рейнфельдом. Скасовується безплатна вища освіта, очевидно, будуть внесені певні зміни до трудового законодавства з метою стимулювати зайнятість. Знижується роль і вплив профспілок. Глобальна криза і вимога урізати держвитрати зумовили нові обмеження у фінансуванні пенсійного забезпечення, медицини. Водночас було знижено податки. Правлячий «Альянс за Швецію» також продовжує політику приватизації держпакетів акцій у великих фірмах. Загалом на руку консерваторам зіграло те, що їхні заходи виявилися дієвими і своєчасними саме в період глобальної кризи, і національна економіка змогла її в цілому безболісно пережити. Тому для того, щоб «шведська модель» держави високого добробуту громадян залишалася життєздатною, її необхідно реформувати. Якщо в багатьох країнах запорукою благополуччя вважається жорстка бюджетна економія на підвищенні рівня життя, то в Норвегії саме підвищення рівня життя і, відповідно, купівельної спроможності населення офіційно визнається основою зростання всієї економіки. Звичайно, після сплати податків (в середньому це 30-40% номінальної заробітної платні) і повернення кредитів банкам сума, що залишилася, вже не так велика — близько 2,0-3,0 тис. дол. Потрібно сказати, що практично кожен норвежець винен банкам, оскільки і житло, і машину, і меблі він придбав, як правило, в кредит, розплачуючись потім 20-25 років. Але ціна цього «життя у позику» цілком виправдана: норвежці з молодих років одержують все необхідне для комфортного життя, хоча і вимушені платити кожного місяця досить пристойні суми банку — від 5 до 10 тис. крон (1,0-2,0 тис. дол.). Соціально-економічна політика норвезького уряду ґрунтується на

основі обліку промислових і соціальних інтересів усіх регіонів країни. Пріоритет віддається розвитку національної промисловості, що базується на розвитку конкурентоспроможного бізнесу, сприянню відкриттю нових підприємств і створенню нових робочих місць. На ці ж цілі Норвезький фонд промислового і регіонального розвитку виділяє спеціальні гранти. Величезну роль у формуванні державної соціальної політики відіграють органи місцевого самоврядування. Питання охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення входять у їхню компетенцію. Кожна комуна (кількість яких в Норвегії — 435) має свою муніципальну раду, котра опікується питаннями місцевого самоврядування. Комуни та інші регіональні органи влади мають власний бюджет, до якого входять і урядові субсидії. Ці кошти витрачаються за рядом напрямів соціальної політики. Не менш важливою, але вже економічною умовою є наявність коштів для фінансування системи соціального захисту і соціальної допомоги, що утворюються завдяки бюджетноподатковій політиці (у країні діє прогресивна податкова система).

До основних прямих податків належать: майновий податок, рентні платежі, податок на прибуток корпорацій (базова ставка становить 28%) і прибутковий податок з приватних осіб, крім зазначених існують ще і місцеві (комунальні) податки, наприклад, на воду. Але основна частина доходів бюджету Норвегії поступає від шельфової економіки (нафти і газовидобування), причому держава оподатковує нафтовий прибуток 78% податком. Надходження від нафтовидобутку настільки великі, що урядом в 1990 році було вирішено організувати спеціальний Державний нафтовий фонд. У 2006 році він був перетворений на Державний пенсійний фонд, об'єднаний із Фондом національного страхування під єдиною назвою — Державний пенсійний фонд — Глобал (The Government Pension Fund — Global). Величина Фонду досягла в травні 2008 року астрономічної суми — понад 2,359 трлн. крон (або 463,5 млрд. дол. за поточним курсом долара на 01.05.2008 р. — 1 дол. = 5,09 крон), що становить приблизно 97,8 тис. дол. на кожного мешканця країни. У Норвегії всі громадяни є членами державних фондів страхового і пенсійного забезпечення, що охоплюють надання медичної допомоги, отримання пенсій через старість або через інвалідність, поліпшення умов життя сімей, що мають дітей. У Норвегії найвищі галузеві зарплати в 2007 р. виплачувалися в нафтогазовій і гірничодобувній промисловості, в середньому — 52 тис. крон (більше 10 тис. дол. на місяць). Заробітна плата управлінського персоналу ненабагато перевищує оплату праці працівників промисловості (вищий склад управлінського персоналу одержує в середньому 62,8 тис. крон або 12,3 тис. дол.). Співвідношення між найбільш високим і мінімальним рівнями оплати праці становить 2:1. Варто додати наступне: щоб отримувати допомогу з безробіття людина має заробити не менше 105 тис. крон (20,6 тис. дол.) за останній рік, і тоді вона одержуватиме допомогу в розмірі 62% від заробітку від року до двох років. У країні

розвинена і нематеріальна державна допомога з безробіття: існує єдина система реєстрації вільних вакансій, підготовки і перепідготовки кадрів на численних безкоштовних курсах.

Криза останніх років не минула і цю країну. З осені 2007 року рівень безробіття в Норвегії підвищився, проте воно залишається на низькому рівні за історичними і світовими стандартами. У 2008 році її показник становив 2,6%, у кінці 2009 року воно досягло майже 5%. Згідно з оцінками статистичного управління Statistics Norway, середній рівень безробіття в 2010 і 2011 роках становить 4,7%, або 125 000 осіб. Ще одним важливим завданням соціальної політики є адаптація іммігрантів до умов життя в Норвегії. У основі імміграційної політики лежить принцип мультикультурного розвитку, що означає участь іммігрантів у житті норвезького суспільства на тих же умовах і з тими ж обов'язками, які має корінне населення. Фінансування цієї діяльності здійснює уряд, але організація практичної роботи (проведення курсів норвезької мови, перепрофілювання або навчання іммігрантів) входить в компетенцію місцевої влади. Згідно зі статистичними даними, у Норвегії в 2007 році було зареєстровано 125 тис. іммігрантів (приблизно 2,7% населення країни). За останні 10 років кількість іммігрантів подвоїлася. Найбільше число іммігрантів-біженців прибуло із Ірану, Іраку і Боснії (приблизно по 10 тисяч осіб із кожної країни); іммігранти із Туреччини і Польщі в основному прибувають до країни по трудовій візі. У I кварталі 2008 року кількість іммігрантів, що працюють в різних галузях норвезької економіки, становила 30 тис. осіб. Іммігранти виконують ті роботи, за які корінні жителі братися не хочуть: прибирання приміщень, догляд за тяжкими хворими і т.ін. Протягом багатьох років вони отримували за свою працю значно меншу плату, ніж офіційна, але кілька років тому в Норвегії був прийнятий закон, згідно з яким оплата праці має здійснюватися за такою принципом: однакова оплата за одну і ту ж працю, незалежно від того, корінний житель її виконує чи іммігрант. Деяко схожа зі норвезькою — німецька модель (ФРН, Франція, Австрія), яка характеризується високими обсягами ВВП, що перерозподіляється через державний бюджет (близько 50%), створенням розвиненої системи соціального захисту на основі залучення коштів держави та підприємців. Незважаючи на те, що у ФРН витрачаються великі державні кошти на соціальне забезпечення, грошові виплати мають суттєво менше значення як джерело доходу населення, ніж, наприклад, у Швеції. Це, безперечно, пов'язано з меншими податковими надходженнями. Рівень оподаткування доходу населення у ФРН можна порівняти із США, однак він значно нижчий, ніж у Швеції. Проте внески працівників на соціальне страхування значно вищі, ніж в інших країнах. Дані про розподіл доходів свідчать, що 20% населення ФРН з найвищими доходами мають найбільшу частку сукупного доходу населення порівняно з іншими країнами. Водночас частка сукупного доходу, що належить 20% населення з найнижчими

доходами, наближається до середнього значення по країнах ОЕСР. Очевидно, німецька система запобігання зубожінню працює так само добре, як і шведська, і набагато краще, ніж американська. Якщо за межу бідності взяти 50% середнього подушного сімейного доходу, то виявиться, що лише 7,4% сімей, або 8,5% населення, бідні. Це один з найкращих показників у країнах ОЕСР. Доходи перерозподіляються переважно по горизонталі в межах професійних груп, переважно від економічно активного населення до пенсіонерів. Хоча вертикальний перерозподіл порівняно скромний, він життєво важливий для людей з низькими доходами. За даними 1980 р., 20% найбідніших отримували б лише 0,2% сукупних доходів населення, якби не соціальні трансферти, завдяки яким вони мали 6,9% сукупних доходів. Межа бідності визначається відповідно до законодавчо встановленої вартості споживчого кошика, достатнього для способу життя, що не принижує людської гідності. Сім'ї з доходами на рівні або нижче межі бідності мають право на адресну соціальну допомогу. Межа бідності постійно утримується на відносно скромному рівні, що становить близько 20% середньої заробітної плати (за вирахуванням податків). Отже, соціальна допомога не перешкоджає збереженню стимулів до праці. У рівновазі соціального й ринкового тут перевага віддається вимогам ринку праці. Японська модель соціальної політики передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливе використання робочої сили (система довічного найму з певними сучасними модифікаціями), домінування психології колективізму, солідарності в доходах, досягнення консенсусу між різними суб'єктами у вирішенні соціально-економічних проблем, виділення питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів. Японія — один зі світових лідерів як за високими темпами старіння населення, так і за низькими показниками народжуваності. Нинішня чисельність жителів — 127 млн., за прогнозами уряду, на 2055 рік зменшиться до 82-99 млн. осіб. А лави японської трудової армії тануть ще швидшими темпами. Єдино можливим виходом із ситуації, що склалася, правляча Ліберально-демократична партія вважає залучення 10 млн. трудових мігрантів (протягом найближчих 50 років). Основний офіційний канал постачання Японії закордонної робочої сили — надання прав на працевлаштування іноземним студентам і стажерам. Молоді люди, прибульці переважно з Китаю, можуть або щодня підробляти в режимі неповної зайнятості після навчання, або, повчившись кілька місяців, укласти тимчасовий трудовий контракт. Модель розвитку соціальної сфери і соціального захисту в адміністративно-командній економіці — превалювання ідеї вторинності соціальної сфери щодо виробництва; жорсткий контроль державою соціальних відносин; зрівняльний принцип розподілу (егалітаризм), низький рівень доходів; визнання зарплати, отриманої на державних підприємствах, їх основним джерелом; заохочення колективних форм споживання, у тому числі в «натуральному вираженні» (надання безоплатного житла, відпочинку, соціальних послуг

тощо), на шкоду більш ринковим грошовим трансфертам;
незацікавленість в особистих збереженнях та інвестуванні.

Однією із найважливіших конституційних характеристик української держави є її характеристика як держави соціальної. Поняття «соціальна держава» або «держава соціального добробуту» вживається в Західній Європі ще з кінця 40-х років минулого століття. Найважливішою особливістю такого типу держави є високий рівень соціальної безпеки й соціальної захищеності її громадян. Досягнення такого рівня можливе завдяки проведенню ефективної соціальної політики.

У формуванні й здійсненні соціальної політики беруть участь чимало суб'єктів, діяльність яких визначається конкретними соціальними інтересами й здійснюється на основі тієї або іншої нормативно-правової бази. Це – державні органи влади, органи місцевого самоврядування, недержавні організації, громадські об'єднання. Тобто залежно від того, хто ініціює та встановлює ці взаємини та проводить відповідні заходи, розрізняють види соціальної політики – державну, регіональну, корпоративну. Основним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі є держава, яка визначає загальні її засади, мету, завдання, пріоритети, нормативно-правову базу й проводять безпосередню практичну роботу з її реалізації.

Державна соціальна політика – це дії держави в соціальній сфері, що переслідують певні цілі, співвіднесені з конкретно-історичними обставинами, підкріплені необхідними організаційними й пропагандистськими зусиллями, фінансовими ресурсами й розраховані на певні етапні соціальні результати.

Незважаючи на те, що головним суб'єктом соціальної політики є держава, поряд з нею активну роль у соціальній політиці виконують інші, недержавні суб'єкти, зокрема, профспілки й політичні партії. Головними показниками ефективності соціальної політики є рівень добробуту, освіти, здоров'я населення, соціальної стабільності, конструктивності відносин соціальних груп і т.д.

Важливе місце в досягненні поставленої мети має стратегія соціальної політики, яка являє собою своєрідний план розв'язання соціальних проблем країни на кожному конкретно-історичному етапі. У демократичному суспільстві плюралізм ідеологій та наявність різних суб'єктів породжує розмаїтість цілей і багатоманітність стратегій соціальної політики. Кожна зі стратегій входить складовою частиною в ту або іншу ідеологію й програму суспільного розвитку.

Зважаючи на багатовекторність соціальної політики в процесі її проведення важливо враховувати усі її напрями, не захоплюючись одними й не ігноруючи інших. Ефективність реалізації соціальної політики будь-якого рівня найбільшою мірою залежить від стану економіки, наявності необхідного фінансування соціальних програм за рахунок держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, спонсорів і т.д. У процесі руху України до соціальної держави, вдосконалення соціальної політики та соціальної стратегії, важливе значення має вміле та доречне використання міжнародного досвіду в цій сфері із врахуванням менталітету українського суспільства.

У зарубіжній соціальній практиці стали загальноновизнаними запропоновані в 1990 р. Г. Еспинг-Андерсеном три моделі соціальної держави, а відповідно і соціальної політики: **ліберальна** (або **англосаксонська**), **континентально-**

європейська (консервативна) і **скандинавська** (або соціально-демократична) [1, 2, 3].

В основу цієї класифікації покладені принципи доступності, ступені охоплення населення та перерозподілу доходів у системах соціального забезпечення. Важливе значення мало також з'ясування ролі та міри впливу на ці процеси політичних сил (партій, рухів, державної влади).

Ліберальна модель соціальної політики.

Вона ґрунтується на наявності у суспільній свідомості віри в регулюючі можливості ринку та розвинутою системою приватної благодійності. Її формування відбувалося в умовах домінування приватної власності, ринкових відносин і під впливом ліберальної трудової етики. Ця модель набула широкого розвитку в Австралії, США, Канаді, Великобританії і Японії. Основними умовами функціонування ліберальної моделі було мінімальне втручання держави в ринкові відносини й обмежене застосування заходів державного регулювання. У внутрішньому валовому продукті державному сектору економіки належить лише невелика частка. Саме тому домінуючу роль у соціальній сфері відіграють не державні органи, а приватні добродійні організації, створені за різними ознаками – етнічними, релігійними чи іншими. Ця модель передбачає державні обов'язки з соціального захисту лише для найбільш вразливих груп населення. Інші громадяни повинні забезпечувати себе самостійно. Тобто, в питаннях соціальних, зокрема, забезпеченні свого добробуту, перевага надається не державі, а особистим зусиллям кожного окремого громадянина.

В рамках цієї моделі соціальна підтримка громадян здійснюється за рахунок розвинених систем страхування й при мінімальному втручанні держави, а проблеми, що виникають між підприємцями й найманими робітниками з приводу соціального захисту, вирішуються переважно через профспілки.

Для ліберальної моделі характерне надання адресної соціальної допомоги найбільш вразливим верствам при посиленні страхового принципу фінансування соціальних програм, а також зростання ролі особистих коштів в оплаті соціальних послуг. Держава з бюджету фінансує тільки послуги, включені в список мінімальних гарантій. Матеріальна допомога має адресну спрямованість і надається лише за наявності необхідних та перевірених підстав.

Для втілення у життя та успішного функціонування цієї моделі у сфері виробничих відносин мають бути створені максимальні умови для розвитку підприємницької активності. Власники підприємств нічим не обмежуються в прийнятті самостійних рішень щодо розвитку й реструктуризації виробництва, включаючи звільнення працівників.

Крім того, однією із різновидів цієї моделі соціальної політики, яка впродовж тривалого часу застосовується і виправдовує себе у розвинутих країнах світу, є неоліберальна модель. В її основу покладені основні засади соціальної політики Великобританії, розробленої і втіленої в період правління англійських консерваторів, зокрема, прем'єр-міністра Маргарет Тетчер (1979–1990 рр.) та її наступника лейбориста Тоні Блера. Сутність соціальної політики Маргарет Тетчер полягала у максимальному її переведенні на комерційну основу при значному скороченні державних видатків на соціальну сферу (охорону здоров'я, освіту, житло, соціальне забезпечення). З цією метою урядом здійснювалося роздержавлення, приватизація та створення ринку сфери соціальних послуг,

залучення на контрактній основі недержавних організацій до їх надання. Проте унітарність Великобританії не дала можливості державі повністю втратити свій вплив на соціальну сферу. Тим більше, що основні засади державної політики в кінцевому підсумку теж визначалися державою.

Лейбористський уряд Тоні Блера, що прийшов на зміну консерваторам, проголосив новий політичний курс – „третій шлях”, який виключав прихильність як до правої, так і до лівої ідеології. [4].

Ліберальна модель цілком відповідає своєму основному призначенню в умовах економічної стабільності або підйому. Однак вона виявляється недостатньо ефективною в умовах кризи, спаду чи вимушеному скороченні виробництва, що супроводжується неминучим урізуванням соціальних програм, що призводить до значного погіршення становища багатьох соціальних груп, передусім жінок, молоді, людей похилого віку.

Таким чином, сутність ліберальної політики полягає у зниженні ролі держави у розв’язанні соціальних проблем громадян, наданні їм якомога більшої свободи для самостійного їх розв’язання. Характерно, що така соціальна політика можлива за повної відсутності або слабкості лівих політичних сил або їхніх представників у владних структурах, так як основними їх лозунгами є соціальний захист населення від можливих соціальних потрясінь та збільшення ролі держави з даного питання.

Континентально-європейська (консервативна) модель.

Вона впроваджена в країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою, зокрема, Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Голландії, характерна опора на правове регулювання системи соціального забезпечення. Вперше ця модель була розроблена наприкінці 40-х рр. XX ст. Християнсько-демократичною партією Німеччини, і викладена у так званих дюссельдорфських принципах, які включали у себе „природне право на роботу”, „соціальне страхування як основу соціальної безпеки” та “соціальне страхування згідно з доведеною нуждою із суспільних фондів поза соціальним страхуванням” [5].

Ця модель заснована на об’єднанні зусиль у розв’язанні соціальних проблем, коли відповідальність окремого підприємця замінена системою їх обов’язкової колективної відповідальності під контролем держави. Модель припускає наявність корпоративної системи соціального захисту в рамках підприємств. Уряд використовує соціальне партнерство як механізм узгодження інтересів найманих робітників і роботодавців, інструмент регулювання класової боротьби з метою підвищення рівня соціальної захищеності зайнятого населення. Ця модель має обов’язковою попередньою умовою високо й добре організоване суспільство і є підсумком політичної прихильності суспільства принципам добробуту. Корпоративний тип поєднує у собі різні **рис**и: яскраво виражена стратифікація як за рівнем доходу (особливо у Франції), так і по соціальному статусу. Позиції держави тут значно сильніші; бюджетні відрахування на соціальні заходи приблизно дорівнюють страховим внескам працівників і роботодавців; основні канали перерозподілу перебувають або в руках держави, або під її контролем. При цьому держава прагне надавати перевагу системі страхового захисту. Завдяки цьому розмір соціальної допомоги перебуває в пропорційній залежності від трудових доходів і розмірів відрахувань на страхові платежі. Так, наприклад, Німеччина на соціальні програми витрачає значні кошти. Якщо у 1960 р. частка видатків на ці цілі становила 20,4

відсотка ВВП, то у 1981 р. вона сягнула 29,2 відсотка. [5]. Щоправда, в умовах економічних негараздів видатки на соціальні програми значно знижуються.

Відмінною рисою континентально-європейської моделі є “самоврядність” страхових кас, що перебувають у спільному веденні власників підприємств і впливових профспілок, які представляють інтереси найманих робітників. Розмір гарантованих виплат у випадку безробіття залежить від виробничого стажу, а строки – від тривалості сплати страхових внесків, їхньої величини й віку працівника. У багатьох країнах період виплат допомоги з безробіття збільшений для осіб старше 50 років.

Скандинавська (або соціально-демократична) модель .

Провідну роль у соціальному захисті населення відводить державі і надає базове забезпечення всім громадянам країни з державного й місцевого бюджетів, сформованих за рахунок податків. На відміну від ліберальної моделі, де кожен сам піклується про свій добробут і забезпечення, ця модель соціальної політики заснована на концепції “солідарності”, у якій соціальний захист розглядається як справа всього суспільства, а не окремо взятих індивідів. Саме тому її нерідко називають солідарною. Ця модель знайшла практичне втілення в країнах північної Європи – Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, а також у Нідерландах і Швейцарії.

Соціально-демократична модель ґрунтується на таких **принципах** соціального захисту: всі люди мають однакову цінність, незалежно від віку й продуктивності? суспільство не може відмовитися від “слабких” елементів і повинне створювати їм умови і надавати можливості для задоволення своїх потреб; соціальні послуги й сервіс надаються на добровільних началах. В разі браку добровільності, державою можуть вживатися примусові методи; соціальний захист повинен бути безперервним, всебічним і охоплювати всі сфери життя людини; соціальний захист повинен бути гнучким, доступним і здатним вирівнювати соціальні умови для всіх груп населення. Такий підхід допомагає перебороти розрив у соціальних можливостях як “слабких” груп, так і всього суспільства. Зокрема, усі повинні мати рівну можливість для одержання освіти, кваліфікації й оплачуваної роботи, тобто стати нормальними самозабезпечуваними членами суспільства.

Пріоритетними завданнями державної соціальної політики вважаються загальна зайнятість і вирівнювання доходів населення та пом'якшення розшарування суспільства за рівнем доходу. Розвинутий державний сектор економіки служить основою фінансування соціальної сфери, зміцненню якої сприяє високий рівень оподаткування. Частка державних витрат у ВВП становить у Швеції 66 відсотків, у Данії 61 відсоток, у Фінляндії 56 відсотків. Основна частина цих витрат іде на задоволення соціальних потреб населення. Досить значну частину становлять і трансферні платежі, завдяки яким відбувається перерозподіл національного продукту на користь найменш забезпечених верств населення. Головною особливістю цієї моделі є універсалізація соціального захисту населення, як гарантованого права всіх громадян, забезпеченого державою. Модель відрізняється високою роллю держави в усупільненні доходів і загальнонаціональних соціальних механізмів керування. Держава забезпечує високий рівень якості й загальнодоступності соціальних послуг (у тому числі безкоштовне медичне обслуговування, освіту й т.п.) [4]. Скандинавський тип соціальної держави характерний універсалізмом і перерозподілом доходів за рахунок прогресивної системи оподаткування населення. Ця модель заснована на системі соціального страхування з певними відрахуваннями внесків працюючих

і роботодавців. Боротьба з бідністю поєднується з підтримкою високих стандартів життя всіх громадян.

Економічна основа цієї моделі – ефективне виробництво, повна зайнятість, сильні об'єднання роботодавців і профспілок, договірні відносини між ними, які контролюються державою, високий рівень перерозподілу суспільного продукту. Соціальна політика фінансується державою з бюджетних коштів (через систему оподаткування). Держава забезпечує реалізацію гарантованих прав і дій соціального захисту й відповідає за активне функціонування різних недержавних соціальних служб. Це можливо при наявності сильного й децентралізованого управління.

У країнах, де застосовується така модель соціальної політики, податки, як правило, досить високі, мають непрямий характер і пов'язані з роздрібним продажем товарів і послуг населенню. Доходи обкладаються за прогресивною шкалою. При цьому прибуткова прогресія досить істотна, тому шведські підприємці, щоб уникнути податкового впливу, нерідко вдаються до реєстрації своїх підприємств у Європі. Найбільшу популярність одержала шведська доктрина соціальної держави. Вона зводить турботу держави про своїх громадян у ранг національного культу, обіцяючи забезпечувати їм безпеку, надійність і захист у загрозованих ситуаціях. Громадяни є незалежними від родичів або добродійності, а тим більше від ринку. Держава піклується про людину впродовж усього її життя.

Для шведської моделі властиво: регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні (встановлення тарифних ставок, колективних договорів); проведення соціальної політики, що забезпечує найменшу диференціацію населення за рівнем доходів; орієнтація політики зайнятості на мінімізацію безробіття, насамперед за рахунок перекваліфікації працівників; розвиток виробничої демократії та ін. Діяльність по кожному з відзначених напрямів принесла досить вражаючі результати.

Реалізуючи базову ідею шведської моделі національну солідарність, уряд не тільки забезпечує рівний захист інтересів всіх членів суспільства, але й домагається забезпечення добробуту окремих груп населення. Активна перерозподільча політика в скандинавських країнах вирішила проблеми бідності, але не змогла цілком вирішити проблеми соціально уразливих груп (інвалідів, дітей, старих, безробітних). Як наслідок впровадження принципу належного забезпечення соціальних прав громадян, рівень витрат на соціальний захист є досить високим, що дозволяє домагатися її ефективності й підтримувати велику кількість прихильників соціал-демократичної моделі. Іншими відмітними рисами цієї моделі є розвинена система виробничої демократії, регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні, а не на рівні окремих підприємств або галузей, використання наявних коштів з метою мінімізації рівня безробіття.

Для досягнення поставлених цілей в 1977 році у Швеції зроблена реорганізація соціального відомства й сформульовані завдання соціальної служби досить широкі, але конкретні й зрозумілі населенню. Серед них можна виділити чотири генеральних напрями: гарантії доходу; заходи щодо захисту навколишнього середовища й сервісу; догляд (включаючи охорону здоров'я) і захист трудового середовища. За кожний із напрямів відповідає конкретний суспільний інститут [6].

Розробка і впровадження такої моделі соціальної політики є можливою у тій політичній системі, де на уряд значною мірою впливає робітничий клас та партії

соціал-демократичного спрямування. Така модель значно знижує рівень політичного протистояння у суспільстві, і створює підґрунтя для миру і спокою в державі.

Відзначені три моделі ніде у світі не зустрічаються в чистому виді, являючи собою “ідеальні типи” соціальної держави, кожний з яких має свої достоїнства й недоліки. На практиці можна спостерігати сполучення елементів ліберальної, корпоративної й соціал-демократичної моделей при явній перевазі рис однієї з них. У Канаді, наприклад, поряд зі страховою пенсією існує так названа “народна” пенсія. Аналогічна пенсія уведена й в Австралії. У США існує безліч допомог, виплачуваних крім кас соціального страхування. Там діє не менш 100 програм матеріальної допомоги (багато хто з них короткочасні; після закінчення строку їм на зміну приходять інші), що розрізняються по масштабах, виборчих критеріях, джерелах фінансування й цілям. Більшість із них здійснюється під егідою п’яти федеральних міністерств (охорони здоров’я й соціальних служб, сільського господарства, праці, житлового будівництва й міського розвитку, внутрішніх справ), а також комітету з економічними можливостями, Керування по справах ветеранів, Ради по пенсійному забезпеченню залізничників і Комісії цивільної служби. Причому численні програми діють розрізнено, не становлячи збалансованої й організованої системи, внаслідок чого не охоплюють досить більші групи нужденних у матеріальній допомозі людей, включаючи бажаючих трудитися безробітних, для яких установлений досить скромний розмір допомог і компенсацій. Разом з тим такі програми в якомусь ступені заохочують соціальне утриманство в середовищі вихідців з афро-азіатського й латиноамериканського населення: утворилися, цілі групи, які практично ні дня не працювали на суспільство протягом двох-трьох поколінь. Інша істотна вада зазначених програм укладається в негативному впливі на сімейні відносини: вони нерідко провокують розлучення, роздільне проживання батьків, оскільки одержання фінансової допомоги залежить від родинного стану.

На жаль, в Україні соціальна політика нині є аморфною і суперечливою. Через відсутність чітко визначеної концепції, стратегії та пріоритетів, необхідної економічної бази, надмірну заполітизованість українського суспільства чимало соціальних програм носять популістський, декларативний характер. Вироблення із врахуванням світового досвіду концепції соціальної держави, на основі якої можливі розробка системи соціального захисту та вдосконалення соціальної політики мають наблизити Україну до європейських стандартів стабільного соціального розвитку.

Модель соціальної політики Російської Федерації.

Потрібно зазначити, що соціальну політику в широкому розумінні вони розглядають, як сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, що виробляються і реалізуються державними й недержавними органами, організаціями й установами, спрямованих на створення необхідних умов життєдіяльності, задоволення соціальних потреб населення, створення в суспільстві сприятливого соціального клімату.

Соціальна політика в РФ формується й реалізується в процесі діяльності державних структур, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також виробничих й інших колективів. Вона спрямована на досягнення цілей і результатів, пов’язаних з поліпшенням матеріального й соціального добробуту, підвищенням якості життя населення й суспільно-політичної стабільності, запобіганням можливого виникнення вогнищ соціальної напруженості [7, 8, 9, 10].

На початку третього тисячоліття в Росії значно актуалізувалося питання щодо визначення стратегічних пріоритетів розвитку країни. У самому загальному вигляді стало очевидно, що ключовим напрямом довгострокової соціально-економічної політики держави стало послідовне поліпшення якості й рівня життя населення на основі підвищення конкурентноздатності національної економіки, її виходу на траєкторію стійкого розвитку з подальшим відновленням економічної й політичної ролі Росії у світовому співтоваристві.

Однак фундаментальна конституційна характеристика Російської держави як соціальної не тільки не одержала практичного втілення, а навіть теоретичної розробки. З різних причин державне регулювання економіки не сприяло її перетворенню в соціально орієнтовану.

Російська Федерація виходить з того, що фундаментом нової соціальної політики, що реалізує соціальну й гуманітарну відповідальність держави перед громадянами, повинен стати законодавчо закріплений, гарантований кожному громадянину мінімум соціальних благ, що враховує регіональні особливості й історико-культурні традиції всіх народів країни. Йдеться про концентрацію зусиль держави на тих невідкладних проблемах, розв'язання яких допоможе істотно поліпшити умови життя людей, підсилить соціальну підтримку реформ. Однією із найважливіших проблем є прогресуюча деградація основних фондів, фізичне і моральне знос яких не компенсується новими капіталовкладеннями, що призвело до значного технологічного відставання практично всіх галузей економіки від світового рівня. При цьому майже не відбувається відновлення устаткування, скорочується інвестиційна активність, більша частина амортизаційних відрахувань не направляється на інвестиції, а фактично вилучається з відтворювального процесу. Поглиблення спаду виробництва, що перевищив у промисловості 50 відсотків, а в її наукомістких галузях – 70 відсотків, повсюдно привело до значного недовантаження виробничих потужностей, що не могло підтримувати їхню належну експлуатацію й технологічний режим. Різко знизилася ефективність суспільного виробництва (питома витрата електроенергії на одиницю ВВП виросла на 23 відсотки, продуктивність праці знизилася на 28 відсотків, що відбиває загальний спад конкурентноздатності російської економіки. Фактично економіка ввійшла в режим звуженого відтворення, розвивається незворотній процес руйнування науково-промислового потенціалу країни, відбувається наростаюча деградація виробничого апарату в галузях матеріального виробництва. Процеси в економічній сфері не можуть не впливати на проведення ефективної соціальної політики. [11, 12, 13].

На стані соціальної сфери Росії негативно позначається вивіз капіталу, його ізоляція від виробничих потужностей, а також неефективність капітальних вкладень внаслідок галопуючої інфляції й невизначеність прав власності, нерозвиненість правової системи забезпечення інвестиційної активності й вирішення господарських спорів. Вивіз капіталу, що перевищує 10 млрд. доларів у рік при незначній величині ввозу, а також концентрація банківської активності у фінансуванні спекулятивної діяльності унеможливають підтримку розширеного відтворення й відновлення виробництва. Обсяг накопичених російськими суб'єктами господарювання валютних резервів, виведених з господарського обороту нераціональної економіки, становить 20–30 млрд. доларів. [4, 14, 15, 16, 17, 18, 19].

Реалізація державної соціальної політики наштовхується на такі явища як відплив кваліфікованих фахівців і негативні тенденції у сфері людського потенціалу, дезінтеграція суспільства й виникнення загрози загострення класових конфліктів, руйнування основ соціальної стабільності. Зростаюча поляризація населення, що

виявляється у значному розриві у рівнях доходів населення і супроводжується зuboжінням значної її частини, зниженням рівня соціального забезпечення й державних витрат на соціальні гарантії.

Зазначені проблеми обумовлені структурними диспропорціями в економіці й неадекватністю економічної й соціальної політики. Тому соціальні питання, особливо на довгострокову перспективу, не можна розглядати у відриві від економічного розвитку країни. Адже без досягнення високих стійких темпів економічного росту неможливо проводити в життя ефективну й результативну соціальну політику. Якщо соціальні реформи не будуть ув'язані з економічними й націленими на досягнення динамічного розвитку російського суспільства, соціальна політика буде приречена на невдачу.

Росія у процесі пошуку прийнятної моделі соціальної політики намагається враховувати досвід розвинених країн світу у цій сфері. Соціальні концепції цих країн ґрунтуються на засадах ринкової економіки, ідеології традиційного середнього класу, ринку капіталізму вільної конкуренції та соціальної держави.

Росія може немало запозичити також у далекосхідних моделях (японська, китайська та ін.), в яких важливе значення надається регулюючій ролі держави і кооперативним формам життєдіяльності. Є немало підстав для того, щоб склалася самобутня російська національна модель змішаної економіки, яка відображала б своєрідність історичного шляху, євразійського місцезнаходження, національних традицій. Природно-кліматичні, економіко-географічні, геополітичні, соціокультурні та інші особливості Росії зумовлюють необхідність формування такої моделі, в якій більш помітну роль повинна відігравати участь держави у економіці, система соціальних гарантій, опіка постіндустріального сектора, соціально-духовні цінності, спільні форми господарювання і яка разом з тим містила б усі елементи, властиві змішаній економіці.

Таким чином, російська модель, маючи немало спільного із європейськими моделями, разом з тим намагається зберігати свою глибоку своєрідність. Основними **принципами** соціальної стратегії Росії враховуючи вищенаведене повинні стати: трудова мораль і ділова етика, поєднання особистого й суспільного інтересу, союз праці й власності; поєднання спільного з диференційованим підходом до різних груп населення, баланс у взаємовідносинах сімейного й державного бюджету при вирішенні соціальних проблем (житла, комунально-побутових, транспортних послуг і т.д.) у міру росту рівня трудових доходів і підвищення ефективності виробництва; поєднання комплексності із цільовим, адресним підходом до розв'язання соціальних проблем, встановлення мінімальних життєвих стандартів на федеральному й регіональному рівнях; посилення адресного характеру соціальної політики за допомогою використання соціального моніторингу й аналізу соціальних індикаторів з виділенням тих, які показують ситуацію соціального вибуху.

Таким чином, виходячи із аналізу світового досвіду вироблення моделі соціальної держави та соціальної політики можемо констатувати:

– **по-перше**, соціальна політика та соціальна стратегія, її розвиток, залежать насамперед від форми політичного устрою та політичного режиму, тобто функціонування демократичної публічної влади зі сталими прогресивними традиціями;

– **по-друге**, напрями та стратегічні пріоритети соціальної політики та соціальної стратегії залежать від економічного розвитку держави та її спроможності проводити в життя соціальні програми, що забезпечують гідне життя суспільства;

– **по-третє**, просте копіювання досвіду провідних держав світу щодо соціальної політики та соціальної стратегії, моделі соціальної держави без врахування національних особливостей, менталітету, культурної та політичної спадщини призведе до руйнування системи соціального забезпечення та банкрутству самої держави. Саме тому Україні слід враховувати позитивні напрацювання світового досвіду щодо соціальної політики та екстраполювати їх на соціальну практику з оглядом на наші традиції та економічні можливості.

– **по-четверте**, із зарубіжних моделей змішаної соціальної політики та соціальної стратегії для України корисною вбачається соціал-демократична модель в цілому і, зокрема, такі її регіональні типи, як шведська (скандинавська соціальна модель, німецька модель) соціального ринкового господарства, в яких у найбільш помітно виражена соціальна орієнтація. Вони більшою мірою пов'язані з українськими соціальними традиціями, у яких важливе місце посідали ідеї соціальної справедливості і захищеності.

– **по-п'яте**, стратегія соціальної політики ні в якій мірі не повинна базуватися на популістських рішеннях керівництва держави в залежності від виборчого процесу. Вона насамперед повинна враховувати постійний розвиток промисловості, а відтак і збільшення видатків на розвиток соціальної сфери.

Реалізація конституційного курсу на побудову в Україні соціальної держави вимагає адекватної запитам суспільства ефективної регіональної соціальної політики (РСП). Пошуку моделі такої політики присвячені праці багатьох вчених, практиків. Проте, на цьому шляху чимало проблем і загальнометодологічного, і прикладного характеру. Перш за все, в державі немає чіткості щодо змісту самої ідеології добробуту, ключового визначника стратегії й тактики соціальних реформ загальнонаціонального рівня. Вітчизняні фахівці, висуваючи аргументи щодо використання зарубіжного досвіду при реформуванні соціальної сфери, в одних випадках розглядають «добробут як тягар національної економіки, в інших – як соціальну згуртованість, ще в інших – як принцип розподілу, капіталовкладення, мережу безпеки, систему заохочення до праці чи право». Тобто, питання вибору моделі, критеріїв оцінювання соціальної політики, в т.ч. РСП, обростає рисами суб'єктивного характеру. По-друге, моделювання РСП вимагає наведення порядку у сфері понятійно-термінологічного та методичного забезпечення її аналізу та прогнозу як з боку соціальної, так і регіональної економіки. Так, наукові розвідки з РСП, в яких фахівці відштовхуються від різних дефініцій регіону (регіон-ринок чи ареал, регіон-квазікорпорація, регіон-квазідержавна, глобальне місто-регіон тощо), можуть виступати доволі потужним джерелом формування суперечливих взірців її моделі. Водночас поява нових дефініцій є об'єктивним процесом розвитку всієї системи наукових знань. Використання застарілих понятійно-термінологічних конструкцій РСП містить ризик відходу вітчизняної економічної думки від стратегії інноваційності, по якій рухається світ. У цьому контексті доречно звернути увагу на введення в

науковий обіг поняття регіону-соціуму, під яким нами пропонується розуміти діяльне спілкування людей (соціальних верств, груп), що живуть на певній території, ідентифікують себе через внутрішню сумісність як цілісне системне утворення (психо-інформаційно-енергетичний тип взаємодії), формують і реалізують свій потенціал у різних видах діяльності відповідно до специфіки поділу праці (діяльнісний тип репродуктивної, економічної, соціально-культурної, екістико-поселенської взаємодії) та визнання норм конституційного і муніципального права (правовий тип взаємодії). По-третє, на фоні глобалізації й протилежної їй регіоналізації суспільного життя, забезпечення ефективності РСП залежить від врахування в управлінській діяльності нових факторів розвитку як регіональної та національної, так і світової економіки. Сучасні інформаційні технології, мережеві економічні структури спричинили глобальний дискурс у сфері розвитку регіонального менеджменту. Показовою в цьому плані є нова регіональна парадигма спільного ринку, згідно з якою, на думку фахівців, міжнародна економіка є не безпосередньою взаємодією національного уряду з іншими національними урядами („націоналістична економічна парадигма”), а економічною (не політичною) взаємодією між регіональними економічними спільнотами. Приведена парадигма спільного ринку суттєво детермінує уяву про принципи, механізми територіального управління в межах національних держав, про суть РСП як особливої багатокомпонентної інституційно й законодавчо оформленої сфери людської діяльності (організаційної, регулятивної, контрольної), пов’язаної з владою і націленої на територіальну організацію та розвиток соціальної сфери територіальної суспільної системи (ТСС), забезпечення на цій основі добробуту її мешканців. Відповідно питання ефективності РСП розглядається у нероздільному зв’язку з її структурою. Адже в епіцентрі уваги постають соціальні відносини, що складаються між носіями соціально-економічних інтересів (окремими людьми, соціальними групами) в межах регіону-соціуму, регіональної спільноти, а також відносини цієї спільноти з суспільством (діяльнісний тип взаємодії), державою (правовий тип взаємодії), соціумом (психо-інформаційно-енергетичний тип взаємодії). Це соціальні відносини, що стосуються змісту, стратегічних цілей, завдань, форм функціонування держави у територіальному аспекті. Їх розвиток супроводжується становленням нових інститутів та забезпечуючої їх інфраструктури. По-четверте, оцінювання альтернативних моделей РСП в умовах конкретного місця та часу проводиться за низкою критеріїв. Критерій ефективності має однопорядкове значення з такими, як результативність, справедливість, політична й адміністративна здійсненність. З позиції адміністративного менеджменту при аналізі РСП найбільш коректним є комплексний підхід їх застосування. Проте кожен з критеріїв – це різна міра готовності методичного забезпечення, необхідного для збору та обробки інформації про відповідні структурно-кваліметричні ознаки РСП. Відтак, вирішення цієї проблеми – важливий напрям розбудови соціальної держави. Тобто ефективність РСП є одним з критеріїв-аргументів вибору моделі соціальної держави, вона значною мірою сприяє обґрунтуванню підстав

державного втручання в економіку. Як на макро-, так і на мезорівні через оцінку вигод і витрат, пов'язаних з забезпеченням соціальних цілей, держава підходить до вирішення традиційних неспроможностей ринку (суспільні блага, зовнішні ефекти, природні монополії, інформаційна асиметрія). Потреба в розрахунку ефективності РСП обумовлена й тим, що в сучасних умовах трансформація економіки відбувається, як правило, на основі нової парадигми, суть якої в тому, що економічне зростання, котре не супроводжується покращанням добробуту людей (становища більшості населення), не визнається розвитком.

Ефективність РСП, так само як людська гідність, економічна свобода, участь в ухваленні рішень, є мірилом сукупного добробуту населення. Вона є суспільною цінністю і повинна обов'язково враховуватися у пошуку шляхів розбудови соціальної держави. За своєю економічною суттю ефективність РСП означає максимальне (в т.ч. оперативне) досягнення соціальних цілей регіонального розвитку за умови залучення мінімальних з погляду регіональної економіки ринку інвестиційних коштів (в т.ч. соціальних). Таке визначення є модифікацією загальноприйнятого в економічній літературі трактування ефективності (від лат. *effectivus* – діяльний, творчий) як результативності економічної діяльності, котра вимірюється відношенням отриманого економічного ефекту до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього ефекту. Принагідно зазначимо, що в англійській економічній літературі мають місце два різні підходи до визначення ефективності (ефективність через витрати і ефективність через результати). Відповідно, звертаючись до теорії статистики, можна вичленити два варіанти оцінювання ефективності РСП. Перший є основою компаративного соціально-економічного аналізу показників стану, факторів, а також засобів реагування відповідних інститутів регіону-соціуму на проблеми добробуту населення. Другий є основою соціально-економічного аналізу змін витрат, пов'язаних з пристосуванням регіону-соціуму до нових вимог (факторів зміни стандартів) добробуту. Підхід, що будується на використанні темпових індикаторів, дає змогу проводити оцінку динамічної ефективності РСП. Він становить фундамент концепції ефективізації політики соціального розвитку регіонів-соціумів, що є складовою концепції ефективізації розвитку соціальної економіки. Нагадаємо, суть останньої полягає в процесі пошуку найкращих рішень в тій чи іншій сфері людської діяльності з метою досягнення в регіоні більш високих результатів при скороченні затрат на одиницю цих результатів. Таке трактування по суті є рівнозначним визначенню діяльності, що пов'язана з виробленням порад щодо прийняття та реалізації політичних рішень, спрямованих на вирішення соціальних проблем, тобто відповідає змісту соціальної політики². Сам процес ефективізації трактується як сукупність взаємопов'язаних і здійснюваних в певній послідовності етапів, кожен з яких розглядається як відповідний фактор відносно один до одного. До таких етапів-факторів зараховується ефективізація низки процесів соціального розвитку: демографічного, соціально-демографічного, екологічного,

соціальнокультурного, трудового, соціально-трудоного, соціально-економічного та економічного. Взаємозв'язки етапів-факторів ефективізації характеризують варіанти механізму функціонування соціальної економіки. Для візуального сприйняття взаємозв'язки етапів-факторів подаються в матричній формі. За аналогією до макроекономічного рівня формується матриця взаємозв'язків етапів-факторів процесу ефективізації розвитку регіону-соціуму. Принциповим доповненням описаної у російських джерелах матриці взаємозв'язків є не лише врахування регіональної специфіки прояву діяльнісного типу людських взаємодій, а й укомплектування її будови двома новими, а саме – правовою та психо-інформаційно-енергетичною. Відповідно до доданих типів окреслюються вектори такого розвитку специфічного виду діяльності, як РСР (ефективізація, інституалізація, соціалізація територіальної суспільної системи – ТСС). У змістовому плані концепція ефективізації політики соціального розвитку регіонів-соціумів тісно переплітається з відомими концепціями людського та збалансованого (сталого) розвитку територіальних утворень. Вона сприяє обґрунтуванню більш справедливого розподілу ресурсів, ефекту в процесі досягнення стратегічних цілей розбудови соціальної держави (забезпечення процесів економічного росту і соціального розвитку). Нагадаємо, що в цьому разі ефективізація пов'язується з тріадою взаємопов'язаних цілей, а саме: – ефективізацією економіки як інструментом забезпечення цілей збалансованого економічного росту соціальної держави (підвищення віддачі основних і оборотних коштів на одиницю вкладень на всіх рівнях господарювання. Здійснюється це, перш за все, за рахунок підприємництва, а також комплексного використання науково-технологічних, організаційних, структурних і соціальних факторів росту конкурентоспроможності товарів і послуг); – ефективізацією праці як інструментом забезпечення цілей відтворення і постійного нарощування обсягів людського капіталу (на основі системної ув'язки результатів праці та затрат, пов'язаних з покриттям вартості послуг робочої сили). Проявляється через поглиблення синтезу соціальної і економічної функцій господарюючої системи, гуманізації праці, що означає максимальне узгодження економічних цілей з можливостями і інтересами людини (зміст роботи, технології і засоби праці, режим роботи і інтенсивність праці, участь в управлінні колективом). Ефективізація праці – це “процес пошуку найкращих рішень в тій чи іншій сфері трудової діяльності (включаючи економічну і соціальну сфери) в цілях досягнення більш високих результатів при скороченні затрат на одиницю цих результатів». Це процес вироблення і здійснення заходів з підвищення рентабельності праці шляхом раціональнішого використання усіх факторів економічного зростання; – ефективізацією соціального захисту як інструменту забезпечення цілей росту добробуту населення, перш за все, за рахунок перерозподілу реальних доходів громадян (при гарантії збереження і використання соціальних виплат за призначенням і надання соціальних послуг). Вона означає підвищення ступеня надійності системи соціального забезпечення, що, в свою чергу, є результатом більш справедливого перерозподілу результатів праці, раціоналізації (посилення адресності)

використання коштів спеціальних фондів, розвитку системи соціального страхування і сфери соціальних послуг. На регіональному рівні ефективізація соціального захисту – це не лише забезпечення максимально можливого рівня вказаних гарантій держави, а й реалізація місцевих ініціатив, введення в практику територіального управління регіональних соціальних стандартів (прожиткового мінімуму на рівні регіону), робота з формування місцевими органами влади позабюджетних фондів підтримки окремих верств населення (пенсіонерів, інвалідів), переведення на самофінансування підприємств житлово-комунальної сфери, будівництво соціального житла, розвиток муніципального сектору як такого, що об'єднує галузі місцевої інфраструктури і соціальної сфери, тощо. Тобто ефективізація соціального захисту є запорукою досягнення збалансованості розвитку умов життєдіяльності населення. Загалом на регіональному рівні концепція ефективізації РСП є керівним принципом ефективізації соціально-економічного розвитку ТСС (від ефективізації соціальних витрат та оптимізації структури соціального бюджету території до структурної перебудови регіональної економіки, і від нової структури регіональної економіки до нових соціальних стандартів). Кульмінаційною точкою, так званою, точкою біфуркації є підвищення конкурентоспроможності продукції, запровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, активізація підприємництва, малого і середнього бізнесу, розбудова та модернізація виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури регіонального розвитку, розширення галузевої спеціалізації та екологізації виробництва, прискорення перебудови регіональних економічних систем в світлі інформатизації, посилення глобальних і регіональних інтеграційних процесів. У сфері праці та зайнятості концепція ефективізації РСП є вектором оптимізації цілей розвитку регіональних ринків праці. Вона сприяє вирішенню проблем перерозподілу зайнятості населення й формування гідних умов для реалізації людського потенціалу (через визначення територіальних зон, точок росту виробництва товарів і послуг – зокрема, в трудомістких галузях, організацію громадських робіт, створення робочих місць для молоді, інших неконкурентоспроможних категорій працездатного населення, обов'язкове працевлаштування випускників, підготовлених за кошти держави, надання пільг на створення місць праці у приватному секторі; скорочення ринкової пропозиції праці шляхом обмеження припливу робочої сили на проблемні – відсталі, депресивні, прикордонні – ринки праці; регулювання перерозподілу робочого часу; стимулювання самозайнятості в праценадлишкових зонах). Методичне забезпечення реалізації концепції ефективізації РСП ґрунтується на системі спеціальних оцінок. Її формування пов'язане з побудовою комплексу індикаторів (індексів), які охоплюють основні види людської життєдіяльності і відображають динаміку процесів соціального (демографічного, трудового, культурного, екологічного, інформаційного) розвитку ТСС (аж до регіону-соціуму) під впливом заходів РСП. По суті йдеться про встановлення своєрідного структурного співвідношення між змінами результатів та змінами витрат регіонального соціального розвитку. Одночасна присутність та

взаємопов'язаність факторів-етапів, за якими діагностуються зміни регіонального соціального розвитку в розрізі основних видів людської діяльності (відповідно досяжність таких цільових функцій, як середня тривалість майбутнього життя, частка економічно активного населення в генеральній сукупності, рівень зайнятості та інші), дають змогу говорити про комплексний характер даного підходу до аналізу РСП. У методичному плані робота зводиться до розрахунку показників, котрі є індикаторами міри реагування ТСС (соціально-відтворювальних, соціально-трудова, соціально-культурних), на певні пакети заходів РСП. Вони є темповими характеристиками інтенсивності змін досліджуваних систем під впливом відповідної політичної діяльності суб'єктів регіональної економіки та територіального управління. Розрахунок рівня ефективізації ТСС й відповідної РСП включає процедуру формалізованого запису ряду часткових індексів, у чисельник формалізованого вигляду яких покладено середньорічні темпи змін цільових показників соціального розвитку, а в знаменник – середньорічні темпи змін видатків, пов'язаних з їх забезпеченням. Інформаційно-статистичне забезпечення розрахунку індексів рівня ефективізації включає як систему простих, так і комбінованих вхідних показників (ознак).

Аналогічний алгоритм розрахунку ефективізації РСП матиме місце при розрахунку інших часткових індексів. Якщо в чисельнику формули закладаються цілі розвитку окремого виду потенціалу соціальної сфери ТСС, то знаменник є віддзеркаленням поведінки суб'єктів РСП стосовно здійснення відповідних соціальних витрат. З появою методичних розробок щодо конструювання моделі соціального бюджету ТСС, комбінований показник знаменника може набувати більш якісного вигляду. В Україні на даний час суттєвим обмеженням аналізу рівня ефективізації РСП є недостатній розвиток регіональної статистичної бази. Наразі найбільш повними можуть бути дослідження, в основі яких лежить статистична інформація, що розробляється органами державної статистики в розрізі обласного адміністративно-територіального поділу України. Її застосування дає змогу провести розрахунки індексу ефективізації ТСС й відповідної політики соціально-демографічного розвитку (через оцінку економічного забезпечення цілей розвитку життєвого потенціалу населення, перш за все очікуваної тривалості життя). Для визначення індексу ефективізації політики соціально-трудова розвитку розрахунки будуються на оцінках економічного забезпечення цілей розвитку зайнятості, забезпечення гідної оплати праці, гідних умов праці, соціально-договірного потенціалу (організації договірних відносин та реалізації зобов'язань колективних договорів). У частині визначення індексу ефективізації політики соціально-культурного розвитку увага акцентується на оцінках економічного забезпечення цілей нарощування освітньо-виховного, соціально-інтелектуального (креативного), соціально-інформаційного, соціально-інфраструктурного потенціалів та потенціалу освоєння населенням цінностей культури і мистецтва).

Дослідження, проведені із застосуванням вказаного методичного підходу, дають змогу висувати гіпотези щодо формування територіальних ареалів, у межах яких встановлюються специфічні режими політичної діяльності, пов'язаної з забезпеченням добробуту населення. Оцінки, отримані в розрізі областей України (1999–2006 рр.) із застосуванням представленого методичного підходу, вказують на значні прогалини в царині формування й реалізації РСП. У жодній із областей індикатор ефективізації РСП не наближується до граничного значення – одиниці. Так, за індексом ефективізації регіональної політики соціально-демографічного розвитку найвище значення зафіксовано в Луганській області (0,549). Принагідно зазначимо, що даний показник є віддзеркаленням міри реагування ТСС на заходи РСП і ні в якому разі не виступає індикатором фактичного стану цієї системи (за абсолютними значеннями скорочення середньої тривалості життя Луганщина займає перші місця в Україні). Високі показники, отримані в процесі розрахунків, є результатом зональної специфіки РСП (превентивні заходи, регресні виплати). Амплітуда міжобласного розходження рівня вказаного показника між областями України (мінімального та максимального значень) сягнула 0,338 (мінімум в Чернігівській області – 0,211 при середньому значенні 0,356 по Україні). За індексом ефективізації регіональної політики соціально-трудового розвитку лідируючу позицію посідає також Луганська область (0,864). Міжобласна амплітуда розходження значень індексів є значно вищою, як в попередньому випадку – 0,631 (мінімум в Івано-Франківській – 0,234 при середньому значенні 0,535 по Україні). За індексом ефективізації регіональної політики соціально-культурного розвитку максимум зафіксовано у Харківській області (0,276). Амплітуда крайніх значень індексів областей - 0,257 (мінімум по Миколаївській – 0,019 при середньому значенні 0,096 по Україні).

Для першої групи (Черкаська, Київська, Хмельницька, Херсонська, Житомирська, Чернігівська, Вінницька області), де основними факторами детермінації є зниження темпів росту фондомісткості продукції та підвищення темпів росту загальних обсягів виробництва, обґрунтовується політика реструктуризації традиційних галузей економіки. Вона пов'язана із загрозами, що викликані критичним рівнем зношеності основного капіталу та підвищеними ризиками виникнення техногенних катастроф; з потребою збереження (через санацію) конкурентоспроможних центрів і галузей у процесі приватизації підприємств; оновлення основних фондів, створення нових модернізованих високотехнологічних робочих місць (особливо в аграрному секторі економіки); сприяння розвитку зайнятості у сфері малого та середнього бізнесу (сприяння передачі технологій; розвитку консалтингових та дорадчих послуг; поліпшення доступу підприємців до навчання менеджменту; допомоги у запровадженні на підприємствах системи якості та реалізації концепцій соціальної відповідальності бізнесу, створення центрів інформації про норми ЄС,

покращання доступу до ділової інформації); розширення місткості внутрішнього споживчого ринку за рахунок торгівлі товарами власного виробництва та політика консюмеризму. Для другої групи областей (Луганська, Харківська, Одеська, Дніпропетровська, Миколаївська, Донецька), де факторами детермінації соціального розвитку ТСС є зниження темпів росту зайнятості мешканців (за рахунок легалізації прихованого безробіття і на виробництвах зі шкідливими і потенційно небезпечними умовами праці) та позитивні темпи росту обсягів підготовки кадрів, відстоюється політика легалізації прихованого безробіття; активізації соціальної відповідальності бізнесу за рахунок підвищення фінансової дисципліни (покращання виплат на соціальне забезпечення та запровадження жорстких бюджетних обмежень); підвищення гнучкості заробітної плати, особливо за некваліфіковану працю (за рахунок диференціації зарплати); відходу від державної моделі “витратної науки” до моделі партнерства між державним та приватним секторами економіки; активізації участі роботодавців у процесі підготовки та перепідготовки професійних кадрів; розвитку модульних форм навчання; активізації закріплення випускників на виробництві та зниження напруження на підприємствах, пов’язаного з дефіцитом інженерного персоналу; розвитку державних і недержавних програм стажування студентів, випускників технічних ВНЗ, спеціалістів, управлінських кадрів на провідних підприємствах зарубіжних країн, з якими укладено угоди про поставки технічного обладнання та новітніх технологій). Для третьої групи (Рівненська, Кіровоградська, Запорізька, АР Крим, Полтавська, Сумська області) з потребою зниження темпів росту загальних обсягів випуску продукції (за рахунок скорочення низькотехнологічних виробництв) та зниження темпів росту втрат робочого часу, логічною буде політика розвитку інфраструктури підприємництва, винахідництва, раціоналізаторства (розвиток бізнес-інкубаторів, інноваційних концернів, технопарків, технополісів та інших науково-виробничих кластерів та структур із забезпеченням відповідних пілґ); імпорту високих технологій, закупівлі ліцензій, ноу-хау й фахівців для виробництва конкурентоспроможних виробів; територіальної організації та розвитку регіонального ринку страхових послуг (реформа системи соціального страхування); ануалізації регіональної системи зайнятості (політика збереження кваліфікованих кадрів), яка полягає в перерахунку працедавцями денного балансу робочого часу на річну його норму (застосовується на виробництвах, пов’язаних із сезонним коливанням попиту й пропозиції ринку товарів та послуг, тобто де може мати місце праця понад норму); гнучкості робочого часу та запровадження міні-посад (посад зі скороченою тривалістю часу праці, утворених шляхом поділу фонду робочого часу). Для четвертої групи областей (Чернівецька, Закарпатська, Львівська, Волинська) з такими факторами-стимуляторами розвитку ТСС, як підвищення темпів росту ефективності зайнятості мешканців та зниження темпів росту боргів по

зарплаті, особливу вагу може мати політика розвитку контрактних засад у взаємовідносинах між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо розвитку проблемних (перш за все, депресивних) територій; підтримки місцевих ініціатив зі створення робочих місць у сфері малого та середнього бізнесу; зниження вартості започаткування та ведення власної справи (включаючи такі інструменти, як муніципальні позики, іпотечні цінні папери); розширення активних заходів у сфері зайнятості (професійне навчання, працевлаштування на дотаційні робочі місця, сприяння підприємницькій активності та самозайнятості); зниження сімейного безробіття, реструктуризації підприємств, що допускають ріст боргів по зарплаті. Таким чином, пропонований методичний підхід може розглядатися як невід’ємна складова розвитку моніторингу РСП, побудови матриці взаємозв’язків складових (етапів-факторів) ефективізації соціального розвитку ТСС різного виду та рівня, в т.ч. регіону-соціуму.

Висновки. В умовах переосмислення ролі і місця Української держави в розвитку регіональної економіки, а також на фоні значних регіональних особливостей формування нового поділу праці, специфіки територіальної організації й розвитку національного ринку праці, посилення територіальної диференціації протікання соціальних процесів, потреба в розробці концепції РСП, а також інструментів (зокрема, моніторингу) її реалізації неухильно зростає. В світлі цього при розробці Концепції державної РСП в Україні органам державної влади рекомендується:

- узгодити положення Концепції державної регіональної політики України, Концепції адміністративної реформи, Концепції реформування адміністративно-територіального устрою з положеннями Концепції ефективізації РСП;
- забезпечити уніфікацію термінології, пов’язаної з формуванням та реалізацією РСП (в законодавчому порядку);
- виробити єдині підходи до аналізу РСП;
- розробити систему моніторингу індикаторів формування і реалізації РСП. Включити до неї пропонований методичний підхід до оцінки ефективізації РСП;
- активізувати потенціал роботи регіональних статистичних служб в частині забезпечення системи обліку і статистики РСП, закласти єдиний методологічний, організаційний, термінологічний, фінансовий, технічний, інформаційний підхід до створення баз даних територіального рівня;
- перейти до ширшого застосування в практиці роботи наукових регіональних центрів, органів територіального управління моделі регіонального соціального бюджету. Методичні підходи до формування такої моделі в Україні розроблено відповідно до проекту „ПРООН/ МОП/ Світовий банк” і Мінпраці та соціальної політики) [5,6,7,8].

На даний час на регіональному рівні така інформація (динамічний ряд) відсутня. Нині в Україні на порядку денному стоїть питання локалізації цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ-регіон). Відтак ведеться мова й про локалізацію рекомендацій, як це краще робити [13]. Вихідним пунктом вироблення таких порад має бути чітке уявлення про регіони-соціуми. В основі

формування такого уявлення лежить Концепція державної РСП в Україні, складовою якої є Концепція її ефективізації.

Проблеми підвищення рівня життя та шляхи їх розв'язання відображені в Програмі економічних реформ на 2010-2014 роки. З метою створення більш ефективної системи соціального захисту населення підготовлено проект Трудового кодексу, затверджено "Стратегію упорядкування системи надання пільг окремим категоріям громадян до 2012 року", запроваджено єдиний соціальний внесок, прийнято Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" та низку інших законодавчих та нормативних актів, в яких порушувались питання, пов'язані з проведенням державної соціальної політики. Така політика базується на системі законів і нормативно-правових актів, дотримання яких є обов'язковим для кожного громадянина незалежно від його майнового стану, етнічної чи конфесійної належності тощо, а також від ратифікованих Україною міжнародних норм (конвенцій, хартій, кодексів і т. ін.), які існують здебільшого де-юре. Вона спрямована на задоволення потреб населення шляхом підвищення ролі трудового доходу, гарантоване забезпечення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, створення фондів соціальної допомоги та державних страхових фондів, захист населення від зростання цін, упровадження механізмів субвенцій, індексацію заробітної плати. Інакше кажучи, соціальна політика відіграє регулюючу та стимулюючу роль в забезпеченні динамічного розвитку національного господарства, і таким чином, створює можливості для ефективного функціонування системи соціального захисту. Відповідно до чинного законодавства України основними засадами внутрішньої політики в соціальній сфері визначено: - забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг; - надання громадянам упродовж усього життя соціальних гарантій на основі вдосконалення системи соціальних стандартів і пільг; - досягнення ефективного демографічного розвитку; - трансформація державної політики у сфері зайнятості та ринку праці, у тому числі шляхом розвитку партнерства між роботодавцями і найманими працівниками, власниками підприємств, установ, організацій та професійними спілками; - подолання бідності і зменшення соціального розшарування, зокрема шляхом сприяння самозайнятості населення, розвитку малого та середнього бізнесу, недопущення виникнення заборгованості із заробітної плати на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності; - удосконалення системи пенсійного забезпечення, створення умов для гідного життя людей похилого віку, стимулювання розвитку недержавної системи пенсійного страхування; - забезпечення розміру соціальних виплат, які є основним джерелом доходів, на рівні, не нижчому за прожитковий мінімум, удосконалення системи підтримки соціально незахищених верств населення та інші.

Отже, пріоритетність соціальної політики серед інших складових державної політики визначається насамперед Конституцією України, оскільки саме вона покликана забезпечити громадянам гарантовані Основним Законом права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище. Соціальна політика є явищем суспільно-історичним: вона з'являється разом з виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та утвердження загальнодержавних пріоритетів і є регулятором взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів, а також суспільного та індивідуального життя людини. На жаль, серед науковців та практиків поширеною є думка, що природа соціальної політики пов'язана передусім із тим, що суспільство складається з економічно сильних та економічно слабких індивідів (домогосподарств), а вона сама є інститутом, який має підтримувати слабких, створюючи умови для реалізації принципу соціальної справедливості. Так, Дж.Стюарт трактує соціальну політику як сферу державної діяльності, відповідальну за створення системи соціального захисту та надання такого захисту, що включає соціальні послуги та виплати. О.Яременко стверджує, що соціальна політика в вузькому розумінні - "діяльність суб'єктів соціальної політики, спрямована на захист груп населення, неспроможних до самозахисту та самозабезпечення, організація соціальних служб". Таке трактування є звуженим, неповним. Це призводить до ототожнення соціальної політики із соціальним захистом або із соціальним забезпеченням. Слушною є думка А.Колота, що соціальна політика не може бути ефективною, якщо її об'єктом є виключно соціально уразливі верстви населення, які, безумовно, потребують уваги з боку держави і суспільства в цілому. Умови, необхідні для підтримки соціально уразливих груп непрацюючого населення, створюються зайнятими в суспільному виробництві, на яких можуть і повинні поширюватися заходи щодо їх соціальної підтримки та розвитку [5]. Це підтверджується і досвідом розвинених країн, який свідчить, що в умовах інноваційного розвитку збільшення суспільного та індивідуального багатства, а також розвиток самого суспільства неможливі без проведення активної, системної соціальної політики. При такій політиці "...система соціального захисту є не просто актом гуманності суспільства, а незаперечним мотивом, стимулом діяльності працюючих, де чільне місце посідають напрями соціальної політики, що пов'язані із забезпеченням подальшого розвитку існуючої економічної та господарської систем" [6]. За таких умов соціальна політика стає домінуючим напрямом державної політики, створюючи тим самим можливість для процвітання країни та підвищення рівня життя кожного її громадянина. В Україні внаслідок трансформаційних процесів набула глобальних масштабів поляризація суспільства. В соціальному плані воно поділилось практично на дві частини: найбагатші верстви населення, які отримують надприбутки та

мають привілеї, і соціально уразливі верстви населення, які потребують відповідної державної допомоги і становлять більшість населення країни. Соціальна нерівність у сучасному українському суспільстві створює негативний економічний ефект, який досить яскраво спостерігається в динаміці соціально-економічного розвитку національної економіки.

Усе це свідчить про неефективність державної політики у зазначеній сфері і її залежність від популістських обіцянок учасників виборчих кампаній. Наслідком цього є збільшення інфляції та зниження темпів зростання реальної заробітної плати. В кінцевому підсумку, це не тільки "не скорочує прірву між бідними і багатими громадянами України, а й позбавляє їх усякого стимулу до економічно продуктивної діяльності". Варто звернути увагу й на те, що фінансова криза сприяла значному послабленню суспільної сприйнятливості до соціального популізму й усвідомленню соціально непопулярних, проте необхідних зрушень. Тому створення сприятливих умов для реалізації вітчизняного трудового потенціалу, який "...залишається однією з головних конкурентних переваг української економіки та має розглядатися як один із ключових важелів динамічного відновлення економічного зростання", не тільки забезпечить нарощування створення доданої вартості в національній економіці, а й дасть змогу здійснити послідовне реформування системи соціального захисту населення.

Про соціальну політику як визначальний напрям внутрішньої політики держави свідчить ізагальна тенденція до збільшення частки бюджетних видатків на соціальну сферу та соціальний захист населення. Так, питома вага зазначених видатків у структурі видаткової частини зведеного бюджету України збільшилась з 37,9% у 1999 р. до 62,0% у 2009 р. При цьому слід зауважити, що найбільшу частку вони займали у 2005 р. (60,5%) та 2009 р. (62,0%). Однак таке різке збільшення фінансування за рахунок бюджету соціальних видатків на практиці не призвело до суттєвого підвищення добробуту населення країни. Отже, очевидним є те, що заходи, яких вживає держава в рамках реалізації соціальної політики, є не досить ефективними і потребують нових управлінських підходів. Нерозвиненість сучасних механізмів використання фінансових ресурсів, що базуються на принципах державно-приватного партнерства (насамперед прозорості процедур, закріплення прав власності, управління інвестиційними ризиками) знижує результативність державних антикризових програм, покликаних ефективно стимулювати внутрішній попит. Переважання традиційних механізмів фінансування державою інвестиційних проектів загрожує надмірним зростанням державної заборгованості за позиками, що знижуватиме рівень фінансової стабільності національної економіки. Головним обов'язком держави є "утвердження та забезпечення прав людини". Це можливо, насамперед, за умов формування та реалізації

ефективної соціальної політики з метою забезпечення стабільності в суспільстві, соціальної злагоди та соціальної цілісності, належного рівня добробуту людей. Досягнення конкурентоспроможності національного ринку праці видається можливим тільки за умови гідної оплати праці, яка буде стимулом активізації населення до трудової діяльності. Питання формування соціально-відповідального бізнесу на часі пов'язано з величезними ризиками, які багато хто на сьогодні не усвідомлює. І першим з них є демографічна криза.

За розрахунками науковців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, на період до 2050 року, в Україні може залишитись від 25 до 42 млн українців, а за розрахунками Організації Об'єднаних Націй на період до 2025 р. - від 32 до 36 млн. А ще через 100 років український етнос може взагалі зникнути. Ще однією досить суттєвою проблемою є дефіцит кваліфікованої робочої сили в умовах масового безробіття населення. Сьогодні професійно-технічна освіта готує офіціантів, перукарів, бухгалтерів, в той час такі робітничі спеціальності, як токар, електрогазозварник, фрезерувальник та інші є непрестижними. Більше того, відсутні бази їх практичної підготовки. Така сама ситуація спостерігається і у вищій школі: ведеться масова підготовка юристів, економістів, а попит абітурієнтів на інженерів-механіків, інженерів-електриків практично відсутній. Вважаємо, що до такої ситуації призвело хибне уявлення молоді про можливість легких великих заробітків саме у сфері юриспруденції та фінансів. Отже, спрямованість державної соціальної політики в останні роки в основному на поточну підтримку соціально уразливих верств населення відбувалась за відсутності консолідованої національної стратегії у сфері соціальної політики, яка б забезпечувала формування гармонійних відносин між різними соціальними верствами та національного соціального капіталу.

Отже, державну соціальну політику слід розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити соціальний і економічний розвиток країни шляхом активізації людського капіталу та максимальної реалізації його інноваційного потенціалу. Серед інших складових внутрішньої політики держави пріоритетність соціальної політики зумовлена тим, що вона: - є своєрідним індикатором розвитку суспільства, що сприяє зниженню соціального напруження, зростанню добробуту населення, досягненню рівноваги та стабільності в суспільстві; - виконує регулюючу і стимулюючу роль у динамічному розвитку суспільства; - покликана забезпечити гарантовані Конституцією України права і свободи громадян; - є інтегральною частиною макроекономічного регулювання, оскільки реалізація заходів соціальної політики впливає на низку економічних параметрів, збільшує норму споживання і зменшує нагромадження, підвищує сукупний попит. Як перспективи подальших

досліджень у цьому напрямі можна розглядати обґрунтування стратегічних напрямів соціальної політики в Україні.

Основними цілями на сучасному етапі розвитку соціальної політики є: максимальне збереження фізичного, інтелектуального, духовно-етичного потенціалу країни, формування ефективної системи трудової мотивації, яка відповідає вимогам легального ринку, орієнтована на позитивне розширене відтворення «людського капіталу» України. Збереження генофонду країни та цілісності її меж повинно стати основною метою державної соціальної політики на сучасному етапі. Успіх економічних реформ у кризовій ситуації перехідного періоду залежатиме від проведення ефективної соціальної політики, адже без поліпшення рівня життя людей неможливо сформувати масову і, головне, надійну соціальну базу розвитку економіки на шляхах ринкових реформ. Соціальна політика держави має носити активний характер, не зводиться тільки до заходів соціального захисту за рахунок бюджетних коштів. Держава має сприяти розширенню кола осіб, здатних до особистої відповідальності за результати власних економічних дій, іншими словами, сприяти зменшенню кількості соціальних груп, які потребують зовнішньої опіки. Щоб визначити основні напрями, завдання та принципи, на яких базується реалізація соціальної політики України, потрібно керуватися тезами, закладеними в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» – документі, який визначає напрями та пріоритети розвитку України на період до 2020 р. й є «ідейною доктриною» реалізації соціальної політики України на найближчі роки. Стратегія сталого розвитку України є програмним документом довгострокової дії, який ґрунтується на сучасних міжнародних принципах співіснування людства та довкілля і в якому визначається мета, завдання та пріоритетні напрями поступального розвитку українського суспільства на шляху забезпечення збалансованості економічних, соціальних та екологічних чинників [4]. Сталим є розвиток, який задовольняє потреби суспільства, не ставлячи під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [4]. Сталий розвиток – це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності. В основі сталого розвитку лежать невід'ємні права людини на життя та повноцінний розвиток [4]. Пріоритетним напрямом сталого розвитку є оптимізація життєдіяльності людства в умовах безпечного природного середовища і гармонійних відносин як усередині суспільства, так і між окремими спільнотами [4]. Основні напрями соціальної політики як на державному, так і регіональному рівні є складовою частиною ідеології державного будівництва, яка націлена на забезпечення прав і свобод людини, інтеграцію суспільства навколо національної ідеї, відтворення соціальних

цінностей, соціальне партнерство, розвиток демократичних інститутів самоврядування у суспільстві, формування державної стратегії для зупинення тенденції моральної та духовної деградації суспільства [2].

Отже, основними напрямками соціальної політики в Україні на сучасному етапі розвитку є: – політика у сфері доходів населення, яка передбачає встановлення соціальних стандартів життя, параметрів життєвого рівня, забезпечення зростання заробітної плати; – політика зайнятості та охорони праці, яка передбачає законодавче встановлення засобів охорони праці, видів і форм соціального страхування, забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, запобігання безробіттю; – соціальний захист, що передбачає визначення та встановлення параметрів пенсійного забезпечення та інших видів соціального страхування, соціальної допомоги, соціального обслуговування, а також соціальних пільг і гарантій; – демографічна політика, яка передбачає стимулювання репродуктивного зростання населення, державну допомогу сім'ї, регулювання міграційних процесів; – політика розвитку соціальної сфери: культурна, мовна, релігійна, молодіжна, рекреаційна політика, охорона здоров'я, у сфері освіти, науки тощо. Основними завданнями соціальної політики України є: – гарантування конституційних прав громадян на працю, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, культуру, житло; – досягнення гідного рівня матеріального добробуту й умов життя людей; – зниження рівня майнового розшарування населення, подолання бідності; – забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспроможності робочої сили; – орієнтація державної політики на сім'ю, забезпечення прав і соціальних гарантій сім'ям; – забезпечення підтримки соціально найуразливіших верств населення; – формування громадянського суспільства, забезпечення у ньому політичної стабільності та взаєморозуміння; – розвиток духовності, культури, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу; – збереження і зміцнення демографічного та трудового ресурсного потенціалу країни; стабілізація демографічної структури суспільства; – розвиток соціальної інфраструктури; – зміцнення фізичного здоров'я нації;

– оптимізація соціальної структури суспільства; – встановлення гарантій забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя; – зниження рівня безробіття населення і забезпечення продуктивної зайнятості; – забезпечення стабільності суспільної системи; – розвиток системи освіти, просвіти та поширення інформації з питань сталого розвитку. У ринковій економіці не варто перебільшувати роль державних соціальних програм (суспільних фондів споживання). Розширення суспільних фондів споживання знижує стимулюючу роль доходів, оскільки з кола засобів життєзабезпечення, які можна було б придбати за гроші, випадають важливі соціальні блага і послуги. Державна система соціального захисту повинна відігравати підпорядковану роль і мати адресний характер, тобто стосуватися

переважно особливо неімущих верств, непрацевдатної частини населення. Але, незважаючи на перешкоди, сьогодні країна визначила такі стратегічні напрями розвитку соціальної політики: – збільшення уваги на демографічну політику держави, яка виконуватиме функцію регулювання психологічної схильності людей до тієї чи іншої демографічної поведінки, яка водночас потребуватиме соціального захисту і допоможе розв'язати низку питань соціальної політики; – створення екологічно та соціально безпечних умов життя; – захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів; – обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення; – погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат; – розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді тощо [1]. Таким чином, поступальний та динамічний розвиток України сьогодні повинен орієнтуватися на соціалізацію економічної системи з найповнішим урахуванням потреб, інтересів населення, його стимулів до продуктивної трудової діяльності для реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, всебічного розвитку, одержання гідної винагороди за результати праці. Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально-трудова відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основного складника – робочої сили. У зв'язку із цим необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів із регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі. Висновки з проведеного дослідження. Вивчаючи й усвідомлюючи проблеми соціальної сфери України на шляху до майбутнього, визначаємо, що поступальний та динамічний розвиток країни повинен орієнтуватися на соціалізацію економічної системи з найповнішим урахуванням потреб, інтересів населення, його стимулів до продуктивної трудової діяльності для реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, всебічного розвитку, одержання гідної винагороди за результати праці. Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціалотрудових відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основного складника – робочої сили. У зв'язку із цим необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися

у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів з регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі.

Очевидно, можна тлумачити поняття соціальної політики як систему принципів та напрямів діяльності державних та недержавних інститутів націлених на гарантування конституційних прав, досягнення гідного рівня матеріального добробуту, умов життя і праці громадян, забезпечення підтримки соціально найуразливіших верств населення, соціальної безпеки держави та соціального розвитку суспільства, що здійснюється за допомогою механізмів перерозподілу матеріальних і нематеріальних ресурсів з врахуванням історичних умов, соціокультурних традицій, вимог національного та міжнародного законодавства. Таке визначення соціальної політики сприяє конкретизації та уточнення змісту даного поняття, оскільки містить наступні складові: – суб'єктна складова – державні та недержавні інститути (суб'єкти соціальної політики) – цільова складова – гарантування конституційних прав громадян, досягнення гідного рівня матеріального добробуту і умов життя людей, забезпечення підтримки соціально найуразливіших верств населення, соціальної безпеки держави та соціального розвитку суспільства – ресурсна складова – за допомогою механізмів перерозподілу матеріальних та нематеріальних ресурсів – організаційна складова – з врахуванням історичних умов, соціокультурних традицій, вимог національного та міжнародного законодавства. Висновки. Таким чином, соціальна політика є складним та багатоаспектним поняттям, яке торкається інтересів багатьох груп населення та різних сфер соціального життя. Соціальна політика передбачає забезпечення соціальної безпеки, регулювання соціальних процесів, реалізацію інтересів споживачів, створення умов для сталого людського розвитку, і займає суттєве місце в механізмі забезпечення потреб людини.

Процес державотворення в Україні визначився прийняттям Конституції України, яка утвердила її як правову, демократичну, соціальну державу.

Конституція України визнає людину, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю та встановлює, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави.

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави.

Відповідно до статті 1 Конституції України - Україна є демократичною, соціальною, правовою державою.

Розбудова високорозвиненої соціальної держави в Україні стала вкрай необхідним і визначила актуальну потребу в формуванні концептуальної моделі і механізмів функціонування такої держави. Активна та ефективна соціальна політика повинна стати міцним підґрунтям всебічного інноваційного, соціального розвитку країни, інтегрування в Європейський Союз, підставою для розбудови соціальної держави з конкурентоспроможною соціально орієнтованою ринковою економікою, здатною забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян.

Розбудова соціальної держави в Україні відповідає світовим тенденціям суспільного розвитку і є природним наслідком здобуття державної незалежності. Соціальна держава

ґрунтується на демократичних тенденціях, ментальності українців, прагненні до свободи, вільного розвитку та волевиявлення, самореалізації і рівноправності людей. Вона забезпечує консолідацію демократизацію суспільства, проголошує верховенство права, виступає основою реалізації інтересів, сподівань широких верств населення.

Соціальна держава є надійним досягненням суспільного гуманізму та прогресу цивілізації розвитку суспільства. Її мета та шляхи здійснення мають бути усвідомлені та визнані кожним громадянином, кожною соціальною групою. В центрі всіх рішень постає людина з гарантованими державою правами і свободами.

Розробка і реалізація Концепції соціальної держави покликана забезпечити органічну системність і структурність функціонування соціальної держави, виконання пріоритетних завдань для її становлення і розвитку. Основні положення Концепції відповідають змісту Європейської соціальної Хартії, Європейського кодексу соціального забезпечення, Загальної декларації прав людини, міжнародних трудових норм і рекомендацій, концептуальних основ гідної праці відповідно до конвенцій та декларацій Міжнародної організації праці.

I. Основні положення і принципи соціальної держави

Соціальна держава - це високорозвинена, правова, демократична держава, яка визначає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її права та свободи, гідні умови існування, безпеку і добробут, вільний розвиток та волевиявлення, самореалізацію творчого (трудоного) потенціалу шляхом політичної та ідеологічної багатоманітності, соціальної спрямованості економіки, проведення активної соціальної політики на принципах громадянського суспільства, соціальної справедливості, рівності, солідарності та відповідальності.

Це держава, яка гарантує найбільш ефективний спосіб поєднання основ свободи і влади з метою забезпечення благополуччя особистості і добробуту суспільства, забезпечення соціальної справедливості і солідарності у розподілі результатів суспільної праці.

Гарантії соціальної держави - це система заходів по забезпеченню практичного здійснення конституційного права громадян на соціальний захист. Соціальний захист громадян, для яких соціальні виплати є основним джерелом існування, повинен забезпечувати рівень їх життя, не нижчий від прожиткового мінімуму встановленого законом.

Головною метою соціальної держави є сприяння суспільному прогресу, що базується на принципах соціальної рівності, загальної солідарності та взаємної відповідальності.

Головним завданням соціальної держави є: забезпечення соціальної орієнтації економіки; попередження та пом'якшення соціальних ризиків і негативних наслідків, пов'язаних з ринковими відносинами; проведення активної державної соціально-економічної політики; забезпечення безпеки, добробуту, соціального та людського розвитку; створення умов для реалізації конституційних прав і свобод людини; забезпечення рівних можливостей, гідного рівня та якості життя населення; соціальної активності та вільного розвитку особистості; досягнення соціальної стабільності в країні в інтересах кожного члена суспільства; забезпечення гармонізації відносин державних інститутів і суспільства.

Принципи соціальної держави є основою конструювання дій держави щодо регулювання соціальних суспільних відносин. Зміст принципів соціальної держави деталізується у національних нормах соціального права, відбивається у міжнародних правових актах, ратифікованих Україною, відповідних статтях Конституції України і положеннях законодавчих та нормативно-правових актів соціальної спрямованості.

Принцип соціальної рівності передбачає гарантування економічної свободи людини, реалізацію права вільного вибору будь-якого виду діяльності у сфері найманої праці та підприємництва, забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок.

Принцип соціальної справедливості реалізується шляхом рівного доступу громадян до всіх видів ресурсів, економічного перерозподілу доходів у суспільстві та піклування про непрацездатних його членів.

Принцип соціальної безпеки обумовлює попередження виникнення і розвитку соціальних ризиків, соціальних загроз особі, суспільству, держави шляхом забезпечення скоординованості системи національної безпеки і соціальної політики, розвитку систем соціального страхування, соціального самозахисту людини, інтеграції з міжнародними системами соціального розвитку.

Принцип демократизації та загальної солідарності визначає: забезпечення солідарності між різними соціальними групами суспільства та між різними поколіннями; розвитку соціального партнерства; залучення громадян до участі в управлінні державою; створення умов саморегуляції соціальних процесів індивідами та їх громадськими об'єднаннями.

Принцип взаємної відповідальності передбачає чітке визначення та розподіл сфер соціальної відповідальності всіх рівнів влади і управління, соціальних партнерів, суспільства та кожного громадянина.

Відповідальність держави та органів державної влади розповсюджується на прийняття і реалізацію законів і законодавчих актів, контролю за їх виконанням, дотримання конституційних прав і свобод громадян, витрачання бюджетних коштів тощо.

Відповідальність громадян перед суспільством (дотримання законодавства, правових та моральних норм, екологічна етичність, передача частки власності у вигляді податків на суспільні і соціальні потреби) і близькими (посильна турбота за добробут родини, забезпечення сприятливого психологічного клімату в родині, сприяння моральному вихованню дітей і солідарній відповідальності поколінь).

Відповідальність об'єднань громадян полягає в захисті прав та інтересів членів суспільства, яких вони об'єднують, ефективній взаємодії з органами державної влади та бізнесом з метою розвитку соціального партнерства для реалізації їх статутних завдань у практичній діяльності.

Відповідальність бізнесу передбачає відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності за наслідки своєї господарської діяльності, збереження, ефективне використання і розвиток трудового та підприємницького потенціалу, дотримання державного та колективно-договірного регулювання оплати праці, охорону довкілля, а також підприємницьку активність у розвитку соціальної сфери.

Сфера впливу соціальної держави розповсюджується на конституційні права і свободи громадян, соціальні, економічні, екологічні, духовні, правові, політичні аспекти життєдіяльності суспільства.

II. Критерії соціальної держави

Критеріями соціальної держави є:

- дотримання прав і свобод людини, забезпечення стандартів гідного життя;
- здійснення активної та ефективної державної соціальної політики, результатом якої є покращення добробуту, створення умов безпечної життєдіяльності, вільний і всебічний розвиток особистості, зміцнення сім'ї, збереження національних культурних традицій та історичної спадщини;
- запровадження відповідальності до державних та регіональних органів влади за негативні показники рівня та якості життя населення;
- механізму особистої відповідальності посадових осіб за соціальний стан;
- запровадження соціального діалогу в практику прийняття рішень в сфері соціального управління;
- віддання переваги в соціальних відносинах договірним (мирним) засобам вирішення соціальних конфліктів;
- забезпечення балансу інтересів особи, суспільства і держави, їх взаємна відповідальність;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у створенні і розвитку соціальної держави, активне залучення до цих процесів органів регіональної влади та місцевого самоврядування;
- додержання соціальних орієнтирів і зобов'язань, визначених у міжнародних договорах, учасниками яких є Україна;

участь громадських об'єднань, організацій, політичних партій, інших соціальних інституцій у формуванні та функціонуванні громадянського суспільства.

III. Функції соціальної держави

Основними функціями соціальної держави є:

захисні (компенсаційні):

створення механізму захисту людини від реальних, потенційних ризиків та їх наслідків, від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, від злочинних посягань на життя, здоров'я, власність, честь і гідність людини;

проведення здійснення державної соціальної політики через реалізацію державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів;

гарантування соціально-економічної безпеки особи і суспільства через попередження та усунення соціальних загроз, формування гнучкої системи соціального захисту, розширення і поглиблення його соціально-економічної бази та вдосконалення соціально-правового поля;

забезпечення соціальної підтримки населення, передусім, вразливих верств, через систему соціальної допомоги, соціальної роботи;

забезпечення соціальної компенсації економічного потенціалу громадян на підставі податкових і фінансових механізмів регулювання;

забезпечення суспільної злагоди в державі на основі соціального миру і соціального партнерства;

стимулюючі:

забезпечення вільного розвитку і соціальної орієнтації ринкової економіки, за якої економічна свобода спрямовується на створення умов для високої якості трудового життя і людського розвитку;

створення умов для заохочення до продуктивної зайнятості через підвищення соціально-економічної активності населення, якісне формування і ефективну реалізацію трудового та підприємницького потенціалу, у тому числі шляхом стимулювання розвитку власних можливостей населення;

інвестиційна:

розвиток соціальної інфраструктури, модернізація невиробничих галузей (культури, освіти і науки, охорони здоров'я, навколишнього середовища) - інфраструктури громадянського суспільства;

емансипаторська (звільнення від залежності):

попередження та скасування соціальних ризиків, забезпечення соціальної безпеки шляхом створення духовних, економічних, соціальних, правових, екологічних та інших рівних стартових умов індивідуального розвитку людини, доступності соціальних благ, гендерної рівності, регіонального вирівнювання, подолання депресивності регіонів;

адміністративна:

утвердження в суспільстві, через правове забезпечення соціальної справедливості, як однієї із найважливіших соціальних цінностей, свободи задоволення потреб і інтересів людини; контроль за додержанням прав і свобод громадян, реалізацією законодавства України.

IV. Суб'єкти соціальної держави

Основними суб'єктами соціальної держави є:

Український народ - громадяни України всіх національностей об'єднання громадян;

Президент України, як глава держави визначений Конституцією України;

Верховна Рада України, як єдиний орган законодавчої влади;

Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;

Конституційний суд України, як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні;

Верховний суд України, суди загальної юрисдикції;

Прокуратура України, як єдина система, на яку покладається підтримання державного обвинувачення, представництво інтересів громадянина або держави в суді та нагляд за додержанням законів;

Національний банк України, як розпорядник фінансових ресурсів;

Національна служба соціального партнерства, як орган забезпечення ефективної взаємодії сторін соціального партнерства, забезпечення соціальної злагоди у суспільстві;

Національна служба посередництва та примирення, як орган попередження виникнення соціально-трудових конфліктів та їх розв'язання;

органи місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування;

суб'єкти господарювання різних форм власності.

V. Стратегічні пріоритети соціальної держави

Стратегічні пріоритети соціальної держави будуються на підставі окремих підсистем державного управління, які регулюються соціальною та економічною політикою і обумовлюються вимогами національної безпеки. Пріоритетні соціальні інтереси, які визначені пріоритетними національними інтересами, повинні враховуватись при формуванні стратегічних пріоритетів соціальної держави. Законодавство України з національної безпеки визначає наступні основні пріоритетні соціальні інтереси:

гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;

розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;

зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;

створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійно зростаючого рівня життя і добробуту населення;

розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення.

Кількість накопичених соціальних проблем в Україні зростає. Ефективність державної та регіональної політики щодо їх подолання залишається низькою. Значні здобутки удосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення соціального розвитку не дають очікуваних результатів через низький рівень якості державного та регіонального управління, неадекватність законодавчих і правових норм можливостям їх реалізації. Відсутність адресної відповідальності за соціальний стан у державі та її регіонах поряд з нерозвиненістю громадянського суспільства в Україні обумовлюють включення соціальних пріоритетів розвитку до умов забезпечення національної безпеки України та першочергових для виконання напрямів формування соціальної держави.

Соціальна та економічна політика повинні мати спільну спрямованість, якою є створення умов розбудови соціальної держави, забезпечення соціальної орієнтації економіки, збереження людського, трудового та інтелектуального потенціалу та забезпечення їх розвитку, захист соціальних інтересів особи, суспільства, держави.

Стратегічні пріоритети соціальної політики в соціальній державі повинні бути гнучкими і відтворювати етапи соціального розвитку України. В довгостроковій перспективі пріоритети соціальної держави частково співпадають з відповідними в соціальній політиці, але одночасно виходять за її межі, оскільки сполучаються з економічною, політичною, екологічною, науково-технологічною та іншими сферами життєдіяльності суспільства.

Соціальна держава визначає стратегічні пріоритети соціальної політики, а соціальна політика обумовлює можливості їх досягнення.

При конструюванні пріоритетів соціальної держави, що також містять першочергові напрями соціальної політики, слід дотримуватися наступних вимог:

забезпечення відповідності пріоритетним національним інтересам та змісту моделі соціальної держави;

попередження виникнення і подолання загроз національній безпеці в соціальній сфері;

відповідність соціальним потребам та інтересам населення України, цілям розвитку України відповідно до цілей Тисячоліття, європейських стандартів соціального розвитку.

Стратегічними пріоритетами соціальної держави України є:

- удосконалення системи державного та регіонального соціального управління та підвищення його ефективності;
- підвищення рівня та якості життя населення, створення умов формування середнього класу та подолання бідності;
- запобігання різкому розшаруванню суспільства за рівнем доходів, майновим і соціальним становищем, формування солідарної соціальної структури суспільства;
- покращення рівня здоров'я населення, поліпшення системи його охорони, зміцнення генофонду українського народу;
- подолання демографічної кризи, розв'язання демографічних проблем;
- недопущення руйнуванню людського, трудового та інтелектуального потенціалу, забезпечення їх розвитку;
- посилення мотивів і стимулів до соціальної та інноваційної активності людей, до трудової та підприємницької діяльності, удосконалення соціально-трудоких відносин;
- здійснення ефективної державної регіональної соціальної політики, поступова її децентралізація, подолання значної диференціації соціального розвитку регіонів, посилення відповідальності регіонів за їх соціальний стан;
- удосконалення соціального забезпечення та соціального страхування, надання адресної державної підтримки незахищеним верствам населення;
- збереження і розвиток соціальної інфраструктури, всебічний розвиток сфери обслуговування та житлового забезпечення, гуманітарної сфери - освіти, науки, культури, охорони здоров'я населення, фізичної культури і спорту, відпочинку та туризму;
- розвиток недержавних комерційних соціальних структур в соціальній сфері;
- забезпечення безпечної життєдіяльності населення та екологічної безпеки;
- створення сприятливих умов для розвитку сім'ї, жінок, дітей та молоді;
- поступовий і послідовний розвиток самоврядних інститутів суспільства, збалансування взаємодії органів влади, суспільства і людини, ідентифікація особи з державою;
- створення громадянського суспільства та умов його формування;
- соціальна інтеграція України до європейських та міжнародних соціальних систем.

VI. Механізм реалізації концепції

Розбудова України як соціальної держави потребує правового, економічного, фінансового, адміністративно-організаційного, інформаційного і кадрового забезпечення. Шляхи та механізми розбудови України як соціальної держави та їх пріоритетність визначаються суб'єктами становлення і розвитку соціальної держави в Україні відповідно до повноважень, наданих їм законодавством України і обумовлюються конкретною ситуацією в державі і за її межами, а також потребами перспективного соціального розвитку.

Правове забезпечення Концепції здійснюється чинними законами і законодавчими актами України. Реалізація Концепції потребує розробки та прийняття Соціального кодексу, Концепції демографічної політики, Концепції людського розвитку, Національної моделі соціальної політики, Закону України "Про державне соціальне замовлення" тощо та забезпечення їх реалізації при розробці стратегій, програм, планів соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

Основними напрямками державного правового регулювання є:

- удосконалення чинного законодавства України, внесення змін і доповнень, необхідних для приведення його у відповідність з основними положеннями та принципами Концепції соціальної держави України;
- приведення національного права у відповідність з нормами міжнародного права з питань формування та функціонування соціальної держави;
- формування комплексної галузі соціального законодавства, розробка та прийняття кодифікованого законодавчого акту з метою систематизації і впорядкування соціальних гарантій та пільг;

забезпечення реалізації системи державних соціальних стандартів та соціальних гарантій, законодавчо визначених Законом України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії";

удосконалення законодавства з колективних договорів та угод, посилення відповідальності з його невиконання;

підвищення правового статусу соціального партнерства, як одного з важливих інструментів реалізації основних завдань соціальної держави;

надання сили Закону генеральній угоді шляхом її ратифікації з метою дотримання узгоджених положень та відповідальності кожної сторони соціального партнерства за їх виконання;

забезпечення використання в правовому регулюванні не тільки правових, а й інших інструментів соціального регулювання поведінки людей (корпоративних, моральних тощо); законодавче закріплення критеріїв оцінки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в соціальній сфері;

підвищення ефективності виконавчої та судової влади щодо захисту та забезпечення реалізації соціальних та трудових прав і гарантій;

сприяння розвиненості потреб особи в відстоюванні своїх прав, гарантій і свобод.

Фінансово-економічне забезпечення створення соціально орієнтованої економіки, трудової, підприємницької та інноваційної активності населення.

Економічне забезпечення розбудови соціальної держави визначається станом та ефективністю функціонування державного і приватного секторів економіки; часткою ВВП, що спрямовується на розвиток соціальної сфери та задоволення соціальних потреб громадян; рівнем розвитку соціальної інфраструктури та матеріальної бази соціальної сфери; ступенем участі регіональних бюджетів у вирішенні соціальних проблем.

Економічне забезпечення передбачає:

здійснення структурних зрушень в економіці в контексті реалізації соціальних пріоритетів суспільства;

створення сучасних виробництв та робочих місць;

формування соціально справедливої та ефективної системи розподілу створених благ між трудом та капіталом;

посилення соціального спрямування податкової політики держави;

забезпечення нарощування фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію соціальних цілей, удосконалення фінансово-кредитної, промислової, інноваційної та зовнішньоекономічної державної політики.

Фінансове забезпечення передбачає для реалізації функцій і пріоритетних завдань соціальної держави розробку і впровадження механізмів формування ресурсних джерел: коштів бюджетів усіх рівнів і не бюджетних соціальних фондів, співфінансування громадян, благодійних коштів роботодавців.

Основними напрямками державного фінансового регулювання соціального розвитку є:

забезпечення соціальної виваженості державного бюджету України, соціального спрямування його видатків;

розробка фінансового механізму підвищення зацікавленості інвестування в людський капітал;

раціоналізація структури витрат бюджетів усіх рівнів із спрямуванням бюджетних коштів на реалізацію концепцій, стратегій, програм соціальної спрямованості, опрацювання принципів фінансування з урахуванням національних пріоритетів у регіональних соціальних програмах і забезпечення механізму їх реалізації;

оцінка витрат за окремими складовими соціальної сфери на регіональному рівні і визначення на цій основі обсягів фінансування;

складання проектів регіональних соціальних бюджетів із урахуванням міжрегіональних зв'язків;

створення системи пільгового кредитування підприємницької діяльності, що зорієнтована на вирішення соціальних проблем, в тому числі житлово-побутових і комунальних; розробка дієвого державного механізму залучення фінансових коштів для створення нових перспективних виробництв у районах масового закриття і ліквідації підприємств; запровадження державної підтримки стимулювання розвитку регіонів, забезпечення подолання депресивності регіонів.

Адміністративно-організаційне забезпечення здійснюється через реалізацію основних і додаткових повноважень основними суб'єктами розбудови України як соціальної держави: Український народ та об'єднання громадян на виборах та через інші форми демократії, органи державної влади та органи місцевого самоврядування реалізують свої права і свободи, визначають пріоритети соціальної політики, добровільно і в порядку виконання своїх конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені органами державної влади та місцевого самоврядування щодо становлення і розвитку в Україні соціальної держави, завдяки духовній, соціальній, трудовій, підприємницькій, інноваційній активності сприяють її розбудові; Президент України є гарантом державного суверенітету, додержання положень Конституції України, реалізації прав і свобод людини і громадянина, розбудови соціальної держави;

Верховна Рада України у межах повноважень, визначених Конституцією України, ініціює розробку та здійснює прийняття законів соціальної спрямованості, визначає засади внутрішньої і зовнішньої соціальної політики, регулює та контролює наявність соціальних заходів в програмах економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку, охорони здоров'я та довкілля;

Кабінет Міністрів України забезпечує економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України, проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, соціальної політики у трудовій сфері і сфері зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України, ініціює активну соціальну політику, забезпечує реалізацію заходів з розбудови соціальної держави;

Конституційний суд України відстежує відповідність законів та інших нормативно-правових актів до Конституції України, контролює наявність в них положень щодо розбудови соціальної держави;

Верховний суд України, суди загальної юрисдикції здійснюють правосуддя у сфері забезпечення прав і свобод громадян згідно із законами України, сприяють реалізації принципу соціальної справедливості;

Прокуратура України здійснює представництво інтересів громадянина або держави у суді, нагляд за додержанням законів, сприяє виконанню соціального законодавства України;

Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики, розроблених Радою Національного банку України, визначає та проводить фінансову політику в інтересах громадян України;

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень, наявних засобів бюджетного та позабюджетного фінансування забезпечують виконання Конституції, законів і нормативно-правових актів України, здійснюють реалізацію концепцій, стратегій, програм сприяння розбудові в Україні соціальної держави; Національна служба соціального партнерства є консультативно-дорадчим органом, який утворюється з представників Кабінету Міністрів України, об'єднань підприємців та професійних спілок для узгодженого вирішення питань, що виникають у соціально-трудовій сфері, вона є ініціатором становлення та розвитку партнерських відносин в цих та інших сферах життєдіяльності суспільства;

Національна служба посередництва та примирення сприяє врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів), забезпечує попередження виникнення соціальних конфліктів та соціальної напруженості в суспільстві;

органи місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування розробляють та впроваджують програми соціально-економічного та культурного розвитку на місцевому рівні та контролюють їх виконання;

суб'єкти господарювання різних форм власності забезпечують розв'язання соціальних проблем на своєму рівні, реалізують соціальні заходи на виробничому рівні та сприяють соціальному розвитку країни.

Інформаційне забезпечення передбачає:

забезпечення розробки та впровадження системи державних класифікаторів соціальної інформації, яка використовується для статистичних спостережень;

удосконалення соціально-економічної статистики і звітності відповідно до вимог ефективного соціального управління;

становлення та розвиток соціального моніторингу з відстеження стану і тенденцій соціального розвитку, якості життя населення на підставі сполучення статистичних та соціологічних спостережень;

приведення соціальної статистичної звітності у відповідність до міжнародних стандартів;

розробку методики оцінки рівня соціального розвитку країни та її регіонів;

забезпечення доступності, гласності і відкритості соціальної статистичної інформації, її джерел та методології збору, складання та обробки.

Забезпечення населення достовірною і повною інформацією за основними сферами і напрямками функціонування системи соціального страхування і захисту.

Кадрове забезпечення передбачає:

забезпечення необхідної укомплектованості органів державної влади висококваліфікованими спеціалістами у сфері соціальної політики, соціальними працівниками;

підвищення кваліфікації державних службовців та працівників органів місцевого самоврядування, які працюють у соціальній сфері та забезпечення якості їх атестації з використанням соціальних критеріїв оцінки їх діяльності;

формування системи підготовки та підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери;

підвищення кваліфікації фахівців у сфері надання соціальних послуг населенню;

підвищення престижу державної служби у соціальній сфері, посилення соціальної, політичної захищеності державних службовців та працівників органів місцевого самоврядування.

Наукове забезпечення потребує:

визначення пріоритету наукової діяльності з вирішенням соціальних проблем у суспільному розвитку, підтримки і розвитку досліджень у цьому напрямку;

створення системи інститутів (національної академії, державних і недержавних) з проблем соціальної політики;

забезпечення умов для підвищення якості наукових досліджень, спрямованих на соціальний розвиток України, до вимог міжнародного рівня;

створення умов фінансового забезпечення наукових досліджень соціальної спрямованості;

залучення державних та недержавних коштів і регіональних інвестицій для удосконалення соціальної політики в державі;

сприяння ефективній зайнятості висококваліфікованих спеціалістів з проблем соціального управління;

удосконалення інформаційної системи забезпечення наукової сфери; формування державних банків даних спеціалістів, заходів, ініціатив з соціальних питань; організація, проведення конференцій, семінарів, виставок; розширення можливостей видання результатів наукових досліджень; розширення використання мережі "Інтернет" та ін.;

підвищення рівня використання в практиці соціального управління наукових розробок щодо розв'язання соціальних проблем;
сприяння вивченню та впровадженню адаптованого до умов України міжнародного досвіду вирішення соціальних проблем.

Реалізація визначених в Концепції положень сприятиме становленню України як високорозвиненої європейської соціальної держави, яка забезпечує розвиток людського потенціалу, бере на себе відповідальність за соціальну справедливість, соціальну безпеку, соціальну рівність, добробут громадян та соціальну злагоду в суспільстві.

Соціальна політика формування здорового способу життя

Принципові положення і напрями розбудови здорової соціальної політики у будь-якій країні, що прагне досягти кращих світових зразків, повинні узгоджуватися із сучасними загальноновизнаними поглядами і вимогами світової спільноти щодо формування здорового способу життя. Такі положення в основному викладені в Оттавській Хартії 1986 року і особливо розгорнуті в Аделаїдських рекомендаціях 1988 року, які були прийняті Другою міжнародною конференцією з пропаганди здорового способу життя, котра власне й була присвячена проблемі розбудови здорової політики. Конференція визначила, що формування в суспільстві сприятливої для здоров'я політики є першим з п'яти найважливіших комплексів (груп) заходів щодо формування здорового способу життя, оскільки саме здорова політика визначає суспільну атмосферу, в якій можуть бути ефективними чотири інші групи заходів (створення сприятливих середовищ, навчання персональним навичкам, підсилення активності громад, переорієнтація служб охорони здоров'я).

Політика формування здорового способу життя вимагає:

- цілеспрямованих зусиль усіх професійних політиків, інших державних і громадських діячів, працівників, що причетні до підготовки і прийняття управлінських рішень стосовно прогнозування наслідків цих рішень і дій для індивідуального і суспільного здоров'я;
- поєднання таких зусиль у спільні дії всіх творців політики в усіх галузях діяльності, на всіх ієрархічних рівнях державної структури і громадських організацій, їх зважання на наслідки своїх рішень;
- прагнення суспільства до формування в свідомості усіх творців політики, інших людей, причетних до цього процесу, керівного імперативу відповідальності за стан громадського та індивідуального здоров'я, створення механізму підзвітності політиків, аналізу їх діяльності з точки зору ефективності для здоров'я в усьому розмаїтті його цілісного розуміння - фізичного, психічного, духовного, соціального

Політика формування здорового способу життя широко використовує засіб поєднання різноманітних взаємодоповнюючих підходів до спільних заходів і скоординованих дій будь-яких державних чи недержавних структур і організацій. Виходячи з особливостей ситуації, така політика застосовує законодавчі і фіскальні заходи, оподаткування та організаційні зміни в інтересах здоров'я.

Доцільним компонентом політики формування здорового способу життя є виявлення перешкод для здорових політичних рішень і розробка засобів їх усунення.

Важливим компонентом цієї політики є також прагнення до полегшення політикам здорового вибору, демонстрація шляхів пошуку оптимальних рішень, сприятливих для здоров'я людей. Адже здоровий політичний вибір часто-густо не буває найлегшим тому, що він, як правило, потребує компромісу поміж міркуваннями економічної вигоди і вигоди для здоров'я.

У результаті політика формування здорового способу життя в широкому значенні веде до прибутків та справедливості, сприяє вирівнюванню умов та можливостей, створенню обставин, за яких постачання товарів та надання послуг відповідає інтересам здоров'я людей, середовище стає чистішим і приємнішим для життя. Фактично, політика формування здорового способу життя є соціальною політикою за своїм змістом.

Але усі положення загально визнаних у світі документів є принциповими, не диференційованими до умов конкретної країни, регіону, громади тощо.

Передбачається, що розробники здорової соціальної політики адаптуватимуть загальносвітовий досвід до конкретних місцевих умов. Зрозуміло, що соціальна політика формування здорового способу життя є складовою частиною тієї соціальної політики взагалі, яка здійснюється в тій чи іншій країні. З огляду на це, визначитися розібратися в тих особливостях соціальної політики, що притаманні сучасній суспільно-політичній і економічній ситуації, що склалася в Україні в ході трансформаційного процесу останнього десятиліття.

Сьогодні є тисячі людей в Україні, що ведуть здоровий спосіб життя, але їхнє відношення до власного здоров'я не є узвичаєною у суспільстві нормою, скоріше, це становить виняток, ніж норму. Нормою у нас в країні є турбота про здоров'я тільки тоді, коли здоров'я погіршується і починаються хвороби. Тобто для того, щоб здоровий спосіб життя став нормою для більшості людей необхідні значні соціальні зміни, тобто зміни в соціальній політиці.

Загально відомо, що наша країна переживає перехідний період, тобто реально в суспільстві одночасно існують дві соціальні політики - соціальна політика соціалізму і соціальна політика ринкової держави. Притому численні дослідження виявили, що ці складові політики хаотично змішані.

Оцінка сучасної суспільної ситуації

В економічній сфері в основному завершено розподіл і приватизацію суспільного багатства. Але це не привело до становлення ринкової демократії: командні висоти економіки монополізовано гігантськими напівдержавними корпораціями, що переслідують власні корисні інтереси, а дрібний і середній бізнес опинився у правових й економічних лещатах і не отримав очікуваного розвитку. Відповідно не заявив про себе новий тип власника, зацікавлений в ефективному розвитку виробництва. Масові групи працівників виявилися ще більш відчуженими від створеної ними власності і безправнішими, аніж за

радянських часів. Трудова мобільність не посилилася, а ще більш ослабла. Як наслідок - виробництво не тільки різко стиснулося, а й деградувало у структурному і технологічному відношеннях. Найгостріші економічні суперечності, які ведуть до культурного розколу, що заглиблюється, існують між столицею і провінціями, містом і селом, регіонами економічного росту і господарської депривації. Галузі, відповідальні за задоволення соціальних потреб людини, що за радянських часів забезпечували бодай невисоку, але прийнятну якість життя населення, нині все більше деградують.

Під серйозною загрозою знаходяться і демократичні завоювання часів “перебудови і гласності”, пов'язані з розширенням прав і свобод людини. Політична демократія все більшою мірою стає зовнішнім оформленням авторитаризму. Корупція не просто набула значного поширення, а виявилася органічно вмонтованою у нову систему суспільних відносин. Порівняно з кінцем 80-х років помітно звузилися свобода слова та межа гласності. Більшість засобів масової інформації фінансується з огляду на інтереси конкретних груп і виконує їхні замовлення. Джерел незалежної інформації замало, до того ж вони важкодоступні, особливо в провінції.

Складність економічного і політичного розвитку концентровано відбиваються в соціальній сфері України. Колосально зросла поляризація суспільства: економічні і політичні ресурси правлячих груп набагато розширилися, а іншої частини суспільства істотно звузилися. За розрахунками вчених 6-10% сімей привласнюють приблизно 50% прибутків і володіють 70-80% суспільного багатства країни. Закриття багатьох підприємств призвело до масового безробіття, не виплачується регулярно зарплати і пенсії, різко погіршилися умови соціального забезпечення і соціального захисту населення. 20-39% сімей зазнають серйозних позбавлень, недоїдають, хворіють, передчасно вмирають. У зв'язку з цим, періодично виникаючі рухи масового протесту не знаходять розуміння і дійового відгуку влади. Особливо тривожать тенденції, що спостерігаються стосовно молодих поколінь: падає народжуваність, погіршується здоров'я новонароджених, поширюються хронічні захворювання дітей, знижується здоров'я призовників.

Стан соціальної сфери сьогодні - болюча точка України. Невирішеність соціальних проблем є одним із головних чинників застійної кризи економіки. Уявляється, і владні структури, що намагаються залучити вчених до обґрунтування нових соціальних стратегій, починають це розуміти.

Трансформаційний процес: сутність і результати

Для визначення процесів, що відбувалися в СРСР і Україні із середини 80-х років, використовувалися поняття, що послідовно замінювали один одне, починаючи з прискорення і перебудови, і завершуючи переходом і трансформацією. При цьому кожна із змін цих центральних понять була кроком у бік більш глибокого проникнення в сутність подій. Зокрема, найбільше

уживане зараз поняття трансформація, досить адекватно відбиває такі важливі якості процесу, що ми переживаємо, як:

- спрямованість на зміну соціальної якості суспільства;
- мирний еволюційний характер;
- фундаментальна залежність від поведінки, установок та інтересів не тільки елітних, а й масових суспільних груп;
- значний рівень стихійності, обмежена керованість і слабка передбачуваність результатів.

Говорячи про принципові цілі й напрямки реформ, природно порушити питання, що саме трансформується в сучасній Україні та інших пострадянських суспільствах. Адже не виокремивши деякого центрального об'єкту, на зміну якого спрямовано реформи, і стосовно якого варто оцінювати їхні результати, навряд чи може йтимитесь про будь-яку стратегію. Можна припустити, що соціальна трансформація захоплює три прошарки суспільного устрою. Найбільш доступним об'єктом цільової реформаторської діяльності є інститути, а саме інститути, що визначають соціальний тип суспільства. До їх числа, на думку академіка Т.Заславської, відносяться інститути влади, власності, громадянського суспільства, прав і свобод людини. Причому прямому реформуванню піддається тільки адміністративно-правова частина інститутів, тоді як їх соціокультурні засади можуть слугувати об'єктом лише непрямого регулювання.

Більш глибинний і менш керований прошарок суспільного устрою репрезентується соціальною структурою. Безпосередньо реформувати її неможливо, а бажаних зрушень у ній можна досягти лише шляхом перетворення відповідних інститутів. Водночас зрушення у соціальній структурі є більш змістовним, надійнішим і більш суспільно значущим критерієм оцінки реформи, ніж перетворення формально-правових засад інститутів.

Нарешті, найбільш фундаментальним і тому стратегічним об'єктом перетворень служать соціокультурні характеристики суспільства: структура домінуючих цінностей, потреб, цільових орієнтацій, мотивацій, норм і засобів повсякденної діяльності. Більш обгрунтовано судити про те, рухається суспільство у напрямі прогресу або у бік деградації, можна по змінах у його культурних характеристиках. Отже, чим більш глибинним є той або інший “прошарок” суспільного устрою і чим більш фундаментальну роль він відіграє, тим менше ті зміни, що відбуваються в ньому, залежать від управлінських рішень влади і тим важливішим є “схоластичний” вплив, який визначається діями мільйонів людей.

Оцінюючи роль і результати реформ, різні групи аналітиків спираються на якісно відмінні один від одного критерії. Представники правлячого класу і їхнє оточення віддають перевагу використанню даних, що відбивають формальні показники, формальне перетворення інститутів (прийняття відповідних законів, жорсткість процедур затвердження і реалізації державного бюджету, зріст частки приватизованих підприємств і т.п.). Опозиційно налаштовані політики і журналісти частіше аналізують зміни в соціальній структурі, соціокультурні ж

зміни цікавлять, у першу чергу, ідеологів і вчених. Таким чином, результати оцінок виявляються не тільки різними, але і такими, що неможливо порівняти.

Для визначення процесів, що відбувалися в СРСР і Україні із середини 80-х років, використовувалися поняття, що послідовно замінювали один одне, починаючи з прискорення і перебудови, і завершуючи переходом і трансформацією. При цьому кожна із змін цих центральних понять була кроком у бік більш глибокого проникнення в сутність подій. Зокрема, найбільше уживане зараз поняття трансформація, досить адекватно відбиває такі важливі якості процесу, що ми переживаємо, як:

- спрямованість на зміну соціальної якості суспільства;
- мирний еволюційний характер;
- фундаментальна залежність від поведінки, установок та інтересів не тільки елітних, а й масових суспільних груп;
- значний рівень стихійності, обмежена керованість і слабка передбачуваність результатів.

Говорячи про принципові цілі й напрямки реформ, природно порушити питання, що саме трансформується в сучасній Україні та інших пострадянських суспільствах. Адже не виокремивши деякого центрального об'єкту, на зміну якого спрямовано реформи, і стосовно якого варто оцінювати їхні результати, навряд чи може йтимитесь про будь-яку стратегію. Можна припустити, що соціальна трансформація захоплює три прошарки суспільного устрою. Найбільш доступним об'єктом цільової реформаторської діяльності є інститути, а саме інститути, що визначають соціальний тип суспільства. До їх числа, на думку академіка Т.Заславської, відносяться інститути влади, власності, громадянського суспільства, прав і свобод людини. Причому прямому реформуванню піддається тільки адміністративно-правова частина інститутів, тоді як їх соціокультурні засади можуть слугувати об'єктом лише непрямого регулювання.

Більш глибинний і менш керований прошарок суспільного устрою репрезентується соціальною структурою. Безпосередньо реформувати її неможливо, а бажаних зрушень у ній можна досягти лише шляхом перетворення відповідних інститутів. Водночас зрушення у соціальній структурі є більш змістовним, надійнішим і більш суспільно значущим критерієм оцінки реформи, ніж перетворення формально-правових засад інститутів.

Нарешті, найбільш фундаментальним і тому стратегічним об'єктом перетворень служать соціокультурні характеристики суспільства: структура домінуючих цінностей, потреб, цільових орієнтацій, мотивацій, норм і засобів повсякденної діяльності. Більш обгрунтовано судити про те, рухається суспільство у напрямі прогресу або у бік деградації, можна по змінах у його культурних характеристиках. Отже, чим більш глибинним є той або інший “прошарок” суспільного устрою і чим більш фундаментальну роль він відіграє, тим менше ті зміни, що відбуваються в ньому, залежать від управлінських рішень влади і тим важливішим є “схоластичний” вплив, який визначається діями мільйонів людей.

Оцінюючи роль і результати реформ, різні групи аналітиків спираються на якісно відмінні один від одного критерії. Представники правлячого класу і їхнє оточення віддають перевагу використанню даних, що відбивають формальні показники, формальне перетворення інститутів (прийняття відповідних законів, жорсткість процедур затвердження і реалізації державного бюджету, зріст частки приватизованих підприємств і т.п.). Опозиційно налаштовані політики і журналісти частіше аналізують зміни в соціальній структурі, соціокультурні ж зміни цікавлять, у першу чергу, ідеологів і вчених. Таким чином, результати оцінок виявляються не тільки різними, але і такими, що неможливо порівняти.

Соціальний механізм трансформаційного процесу

Не менш важливим, у зв'язку з цим, є знання рушійних сил і соціального механізму трансформаційних процесів. Очевидно, що фактичне перетворення суспільства відбувається аж ніяк не в результаті прийняття відповідних законів або постанов органами влади. Хоча ці постанови і є необхідним елементом трансформації суспільства, їхня функція полягає не в тому, щоб безпосередньо перетворити ті або інші інститути у всієї їхньої складності і багатогранності, а в тому, щоб запустити, ініціювати, спрямувати у в потрібний бік відповідні багато суб'єктні суспільні процеси, що є єдиною силою, яка реально перетворить інститути, а через їх посередництво й соціальну структуру і культуру.

Загальний механізм реформування й еволюції суспільних інститутів глибоко і детально дослідив лауреат Нобелівської премії 1993 року Дуглас Норт. Висловлені в рамках власної теорії, судження про перетворення інституціональної структури постсоціалістичних країн уявляються дивовижно точними і дають багатий матеріал для роздумів. Проте сукупність проблем, що становить основний інтерес дослідників, складає периферійний аспект інституціональної теорії Д.Норта. Найважливішими елементами соціального механізму трансформації пострадянських суспільств є такі:

1. цільова реформаторська діяльність, реалізована переважно правлячими прошарками;
2. інноваційно-підприємницька діяльність, головним суб'єктом якої виступає середній клас;
3. реактивно-адаптаційна поведінка масових суспільних груп і класів.

Якщо не зважати на власні інтереси реформаторів (що, зрозуміло, є значним допущенням), то стратегічну ціль їхньої діяльності можна визначити як розробку, обґрунтування й організацію впровадження в життя “правил гри”, що спонукають іншу частину суспільства діяти у бік підвищення ефективного устрою. Це припускає, насамперед, стимулювання ефективної і легітимної соціально-інноваційної, у тому числі підприємницької, діяльності в усіх сферах і всій периферії суспільства. Адже тільки вона спроможна забезпечити повсюдне перетворення соціальної тканини суспільства шляхом практичної апробації нових засобів соціальних дій, нових форм організації виробництва, нових шляхів задоволення потреб та ін.

Реформаторська (політико-правова) та інноваційно-підприємницька діяльність стосовно процвітаючих і найбільше активних прошарків змінює умови життєдіяльності (зайнятості, праці, освіти, споживання) іншої частини суспільства, або стимулюючи конструктивну й ефективну адаптивну поведінку, або викликаючи соціальний протест масових суспільних груп. Насамкінець саме характер реактивно-адаптаційної поведінки мільйонів пересічних українських громадян призводить до реальної зміни масових практик, що становлять головну ціль реформ. Адже перетворення суспільних інститутів - не самоціль, а лише засіб економічної активізації населення, розвитку підприємництва, підвищення мотивованості працівників до праці, прискорення росту кваліфікаційного потенціалу суспільства, науково-технічного прогресу тощо. Тим часом поведінкові стратегії різних суспільних груп залежать не тільки від проведених правлячим колом інституціональних реформ, а й від багатьох інших обставин. Тому реальні зміни соціальних практик звичайно виявляються зовсім іншими, ніж очікувалося, а іноді й протилежними. Це є ще однією складністю для розробки соціальної політики, а також стимулом для вивчення механізму трансформації інститутів.

Функції соціальної політики

У стабільних ситуаціях соціальна політика покликана стимулювати всебічний розвиток людського потенціалу суспільства, поширення ефективних засобів і зразків економічної поведінки, розвиток соціальних галузей господарства, зростання якості життя населення і захищеності соціально уразливих прошарків.

Але в період глибоких соціальних перетворень функції соціальної політики змінюються.

По-перше, суспільствам, що трансформуються, доводиться не тільки сприяти підвищенню, скільки протистояти спаду людського потенціалу, деградації соціальних галузей економіки, збільшенню знедолених груп і прошарків.

По-друге, до традиційних функцій соціальної політики додається нова - сприяння збереженню і підвищенню соціально-інноваційного потенціалу суспільства, розширенню соціальної бази реформ, забезпеченню зацікавленої участі громадян у перетворенні суспільних відносин.

Рівень соціально-інноваційного потенціалу відбиває спроможність і готовність суспільства до радикального перетворення власного устрою, своїх основних інститутів і, відповідно, соціальної структури. Коли цей потенціал невисокий, будь-які спроби реформування системи наштовхуються на опір суспільства, буксують і, зрештою, вироджуються. Тим часом, інноваційний потенціал суспільства зазнає впливу багатьох чинників і його підтримка на належному рівні потребує спеціальних зусиль. Найбільш важливу роль тут відіграє довіра громадян до політичних інститутів, зниження якої призводить до відчуженості

суспільства від влади, неприйняття її ідей, закликів і дій, що унеможливило успішний розвиток реформ.

На жаль, українські політики 90-х років були далекими від розуміння соціальних механізмів реформ. Вони робили із суспільством усе, що вважали за потрібне, розглядаючи загострення соціальних проблем лише як прикру перешкоду реалізації "прогресивних" макроекономічних задумів. Їхня економічна стратегія не передбачала продуманої соціальної політики. Тому в соціальній сфері України, по суті, реалізувалися лише побічні наслідки асоціальних реформ економіки. Стихийний характер соціальних процесів руйнівним чином вплинув на соціально-інноваційний потенціал українського суспільства. Сталося масове розчарування в демократії, знизився рейтинг довіри до головних політиків і інститутів влади, масові групи стали сприймати реформи як щось нереальне і вороже своїм інтересам, поширилися соціально-протестні рухи. Готовність громадян України конструктивно брати участь у соціальній трансформації суспільства істотно знизилася.

Російні сили трансформаційного процесу

Серед чинників, що впливають на рівень і динаміку інноваційного потенціалу суспільства, важлива роль належить соціальній стратифікації. За даними російських досліджень сучасне суспільство Росії складається з шести ієрархічних прошарків:

1. правляча політична й економічна еліта (близько 1%);
2. верхній (субелітний) прошарок (6-7%);
3. середній (приблизно 20%);
4. базовий (понад 60%)
5. нижній прошарок (7%)
6. соціальне "дно" (5% дієздатного населення).

Схожість стартового стану перед реформами і подальшого перебігу соціально-економічних подій дає підґрунтя для припущення, що і зараз українські реалії не відрізняються принципово від російської.

Еліта і субеліта репрезентують ту незначну частку суспільства, яка значно виграла від реформ. Їх теперішній статус є дуже високим, але водночас недостатньо легітимним і надійним. Тому їх головний інтерес полягає у зберіганні й зміцненні статусу, якого досягнуто, стабільність котрого безпосередньо залежить від утвердження, укорінення нового порядку речей і від соціального спокою суспільства.

Через це вищі прошарки зацікавлені у подоланні економічної кризи, зміцненні правового порядку і створенні умов, що виключають соціальні катаклізми. Але в соціальному плані ці прошарки надто різко протиставлені іншій частині суспільства, щоб стати його реальними лідерами. Політична недалекоглядність, соціальний егоїзм, висока корумпованість, типово недовготривалий тип

поведінки, захопленість дворцевими інтригами і скандалами не тільки позбавляють ці прошарки довіри українців, а й свідчать про обмеженість їх стратегічного інтелектуально-реформаторського потенціалу. У сучасній кількості, складі та якості вони неспроможні а ні політично, а ні культурно інтегрувати зусилля суспільства на відродження країни.

Середній прошарок меншою мірою, ніж за еліта та субеліта протиставлений основній частини суспільства. Скоріше, він концентрує найбільше кваліфіковану, дієздатну й активну частину суспільства. Терпиме матеріальне становище цього прошарку значною мірою є результатами інтенсивної кваліфікованої праці, і тому не викликає такого протесту малозабезпечених груп, як розкіш і престижне споживання еліти. Середній прошарок України соціально неоднорідний і порівняно невеликий, але має тенденцію до зростання.

Порівняно високий кваліфікаційний і діловий потенціал, важливість виконуваних соціальних ролей, відносна адаптація до умов ринку і збалансований соціальний настрій дозволяють розглядати прошарок, що зазначалося, як одну з потенційних сил, здатну сприяти становленню демократії, правопорядку і конкурентноспроможного ринку. Але, по-перше, особливості цього прошарку поки ще дуже слабо вивчено, по-друге, соціальні групи (інтелектуали, підприємці і середня ланка бюрократії), що його формують, грають у трансформаційному процесі принципово різні ролі. Нарешті, сучасні умови в країні скоріше перешкоджають, а ніж допомагають розвитку інноваційно-підприємницької діяльності цього прошарку.

Найбільш масивний суспільний прошарок зосереджує у своєму складі пересічних громадян України, тому він іменується базовим. Матеріальне і соціальне становище, а відповідно і самовідчуття більшості його представників дуже тяжкі. Базовий прошарок більшою мірою відчуває наслідки загострення соціальної нерівності, статусів, і можливостей. Саме його представники є головними жертвами поширення безробіття і неповної зайнятості, систематичних затримок і невивлати заробітної плати, подорожчання і меншої доступності послуг, масової депрофесіоналізації фахівців, зниження рівня і погіршення якості життя, обмеження можливостей одержання освіти тощо.

Творча та інноваційна енергія цього прошарку в сучасних умовах вимушено витрачається на вирішення не суспільно значущих, а в основному особистих проблем, пов'язаних із виживанням, підтримкою мінімально необхідного рівня життя, сімейною взаємодопомогою.

Соціальний настрій базового прошарку песимістичний, довіра до влади мінімальна, надії на майбутнє незначні. Нині цей прошарок не підтримує ідеї подальшої лібералізації економіки, а чим більш рішуче їх відхиляє.

Що стосується нижнього прошарку суспільства, а тим більше соціального "дна", то вони представляють собою сферу злиденності, безнадійності, відчуженості

від суспільного життя й деградації. Представники цих прошарків навіть потенційно не можуть розглядатися як суб'єкти трансформації суспільства.

Таким чином, у результаті реформ суспільство, найважливішими цінностями якого традиційно були соціальна справедливість і рівність, виявилось розколотим між полюсами бідності і багатства, як ніколи до того так глибоко не відмінних і соціально, і культурно. До того ж, за останні 10 років більшість суспільства втомилася, втратила віру у своїх політичних лідерів і надію на майбутнє. Не зарадивши цьому становищу, навряд чи є сенс говорити про відродження України а зарадити йому дуже важко. Чи не єдиним засобом вирішення цього завдання може слугувати реалізація соціальної політики, здатної інтегрувати суспільство, сприяти зміцненню соціальної бази реформ, зросту інноваційного потенціалу суспільства.

Завдання соціальної політики в Україні

У зв'язку з вищевикладеним доцільно виокремити три завдання соціально-управлінської діяльності.

Перше – перетворення соціальних стосунків у сфері праці і зайнятості, найбільш важливих для базового прошарку суспільства. Йдеться про активну боротьбу з безробіттям, про розширення і реальне забезпечення соціально-економічних прав трудящих як у державному, так і в приватному секторах господарства, про створення необхідних умов для поступового формування соціально-партнерських відносин між працею і капіталом.

Друге завдання полягає у створенні сприятливих інституціональних умов для розвитку конструктивної і легітимної підприємницької діяльності у реальній і соціальній сферах економіки, так само як у структурах громадянського суспільства. Причому особливо важливо сприяти залученню до цієї діяльності представників базового прошарку з метою надання їй масового характеру.

Третє і найбільш складне завдання пов'язане з необхідністю зміни характеру реформаторської й управлінської діяльності правлячого прошарку у бік її легітимизації і демократизації. Необхідно відновити колективну і персональну відповідальність представників влади за зміст та ефективність прийнятих рішень, за їх прями і непрямі наслідки, поступово знищувати корумпованість державного апарату, домагатися реального розподілу влади і бізнесу, створювати систему незалежного правосуддя, особливо вести боротьбу з економічною злочинністю.

Без розв'язання цих завдань відновити довіру населення до влади неможливо. Але одних таких заходів недостатньо. Щоб повернути довіру громадян, влада повинна якісно змінити свої відносини із суспільством, зокрема, виступити з відвертим аналізом і оцінкою помилок і злочинів, яких вона припустилася. Чи є

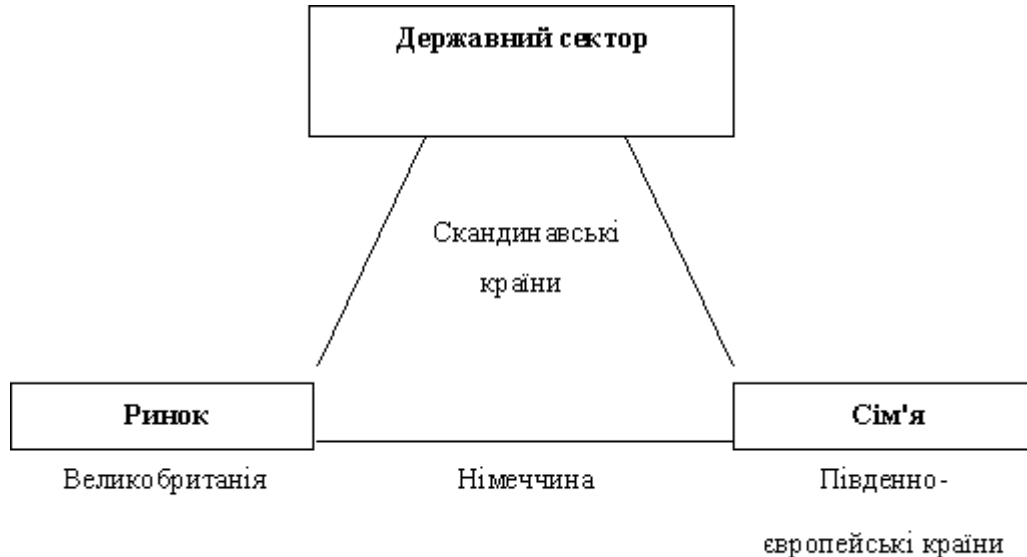
в сучасному політичному прошарку сили, спроможні на розв'язання цих задач, виявить час.

Наша країна відійшла від централізованої схеми формування соціальної політики, що діяла за радянські часи, отже, за логікою, ми повинні дійти до децентралізованої схеми.

Інтеграція в європейське співтовариство примушує враховувати наявний досвід розробки соціальної політики, особливо в західноєвропейському регіоні. У країнах Європейського Союзу організація соціального захисту досить різноманітна. Проте є принципи, спільні для всіх країн, тим більше, якщо межують одна з одною. У Європі існує 4 моделі соціальної політики:

- континентальна модель, яка ґрунтується на схемах страхування, що співвідносяться із зайнятістю;
- південноєвропейська модель, заснована на пріоритетній ролі сім'ї;
- система британського ринкового типу;
- скандинавська, що ґрунтується на принципі загального охоплення.

Розпізнавальним чинником між цими моделями є визначення того, хто несе остаточну відповідальність за соціальний захист особистості - сім'я, держава або ринок.

В Україні формується значною мірою південноєвропейська модель з центром тяжіння на сім'ю, хоча одночасно, як і раніше, основне навантаження щодо реалізації соціальної політики бере на себе держава.

Соціальна політика полісуб'єктна: не тільки держава є суб'єктом соціальної політики (як це було за радянських часів). Окрім держави, існує низка недержавних суб'єктів соціальної політики. У демократичному суспільстві соціальна політика становить сумісну функцію демократичної держави і недержавних суб'єктів громадянського суспільства. Суб'єктами соціальної політики є: державні установи; органи місцевого самоврядування; позабюджетні фонди – суспільні, релігійні, добродійні; недержавні об'єднання, комерційні структури та бізнес; профспілки, громадяни. Отже, можемо говорити про те, що суб'єктом соціальної політики є як держава, так і громадянське суспільство. Навіть більше, саме це дає нам один з аспектів соціальної держави: розвинене громадянське суспільство, яке бере активну участь у житті суспільства.

2. Соціальна політика є втручанням в економічну, соціальну сферу, вона має єдину мету – забезпечення добробуту суспільства, що передбачає як захист незаможних верств населення, так і підтримку й зростання рівня добробуту середніх верств населення. Характерним для соціальних держав є спрямування їхньої соціальної політики на прошарки суспільства з низьким та середнім рівнем доходу.

3. Головним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі традиційно є держава. Саме держава гарантує можливість взаємодії соціальних груп та інших елементів соціальної структури як суспільно впорядкованого і суспільно захищеного системного процесу, тобто соціальної політики в масштабах країни. Тобто держава є як гарантом здійснення соціальної політики, так і її головним суб'єктом. Сумісність у державі функцій гаранта реальних можливостей для регулярного здійснення соціальної політики та функцій одного зі суб'єктів соціальної політики – тонке місце, яке рветься, якщо держава не функціонує в реально багатосуб'єктному (громадянському) суспільстві, а діє безконтрольно. Отже, у громадянських суспільствах, які традиційно є в країнах Заходу, державна соціальна політика здійснюється в багатосуб'єктному середовищі. Її цілі і зміст формуються як результат взаємодії держави з суб'єктами громадянського суспільства та їхніми представниками.

Головне завдання державної соціальної політики – забезпечити соціальну стабільність суспільства, його соціальну безпеку. Упродовж ХХ століття в країнах Заходу сформувався великий досвід підтримки соціальної безпеки шляхом компромісу інтересів країн і класів, налагодження механізмів соціальної спрямованості антагоністично суперечливих процесів. Власне, соціальна держава і виникла як механізм для досягнення цих цілей. Центральним пунктом є масштабний владний (державний) перерозподіл частини ефекту на користь бідних, що й компенсує їхнє потенційне масове незадоволення соціальною несправедливістю системи. Відомий теоретик і практик соціального ринкового господарства – у минулому канцлер ФРН В. Брандт – коментує це так: "суспільство може більш-менш повно задовольнити вимоги всіх громадян на гідне життя лише тоді, коли воно покладає обов'язок піклуватися про це на державу, краще сказати, на соціальну державу... Ми розглядаємо соціальну державу як інституційний гарант людської гідності і людської гідності простого чоловіка та простої жінки...". Отже, соціальне ринкове господарство пом'якшує

соціальну нерівність в обмін на соціальне партнерство різноманітних груп, прошарків, класів.

Важливість державної соціальної політики засвідчує вже сам перелік її напрямів. Наприклад, у нашій державі виокремлено такі основні напрями соціальної політики:

– *політика розподілу і перерозподілу суспільного продукту*: політика формування доходів населення; політика стимулювання найманої праці; політика формування доходів власників засобів виробництва і капіталу; політика оподаткування доходів і майна населення; політика прямого оподаткування доходів; політика непрямого оподаткування доходів; політика оподаткування майна населення (нерухомості); політика індексації доходів населення; політика надання пільг (компенсацій і привілеїв); політика обмеження тіньових доходів;

– *демографічна політика*: політика охорони материнства і дитинства; політика стимулювання репродуктивного зростання населення; політика регулювання шлюбно-сімейних відносин і державної допомоги сім'ї; геронтологічна політика; міграційна політика;

– *політика зайнятості та охорони праці*: політика регулювання ринку праці й забезпечення ефективної зайнятості населення; політика організації та нормування праці; політика забезпечення умов праці; політика страхування праці (у разі безробіття, хвороби або каліцтва); політика забезпечення оптимального вирішення виробничих колективних спорів і трудових конфліктів;

– *політика соціального забезпечення і соціального страхування*: пенсійна політика та забезпечення страхування пенсійних внесків; політика медичного забезпечення і медичного страхування; субсидіарна політика (політика надання адресної соціальної допомоги); політика мінімальних соціальних гарантій, стандартів і ліквідації бідності; політика забезпечення соціальної безпеки;

– *політика гармонізації соціально-економічних інтересів і забезпечення соціального діалогу*: гендерна політика; молодіжна політика; житлова політика; політика розвитку соціальної сфери села; рекреаційна політика; політика захисту прав споживачів; гуманітарна політика.

Цей перелік напрямів соціальної політики свідчить про ґрунтовний аналіз потреб суспільства, відповідальне ставлення державних органів до своїх обов'язків.

У межах комплексу соціальної політики варто виокремити систему соціального захисту населення, який здійснюють держава і громадянське суспільство. Як правило, соціальний захист населення має дві форми: система грошової допомоги або комплекс певних соціальних послуг. Джерела фінансування соціального захисту – надходження зі страхових фондів, бюджету та надходження від різноманітних недержавних організацій (благодійних, релігійних).

Грошову допомогу можуть надавати в разі втрати працездатності з певних причин (хвороба, народження дитини, безробіття, старість) або в разі малозабезпеченості. До комплексу соціальних послуг можна зарахувати медичні послуги, послуги з навчання та працевлаштування.

Для визначення ефективності зусиль тієї чи іншої держави в галузі соціальної політики ООН використовує так званий "індекс людського розвитку", який фіксує рівень доходів, тривалість життя та рівень освіти громадян певної країни.

Для розкриття суті соціальної політики треба враховувати її зв'язок з особливостями суспільства, у якому її здійснюють. Так, різні стани суспільства вимагають різної соціальної політики. Враховуючи цей факт, можна виокремити такі типи соціальної політики:

- соціальна політика в соціально стійких суспільствах;
- соціальна політика в суспільствах, що перебувають у системних кризах (у революційних ситуаціях);
- соціальна політика в суспільствах, що перебувають у стані деформацій (перманентних кризах суспільної системи);
- соціальна політика в суспільствах, що виходять із системної кризи шляхом докорінних реформ, тобто соціальна політика перехідного періоду.

Оскільки метою нашого дослідження є аналіз моделей соціальної політики в соціально стійких суспільствах, то наведемо особливості соціальної політики цих держав:

- стабільний порядок відносин найважливіших соціальних груп і класів;
- збалансованість загальнокласових інтересів панівного класу і інтересів його окремих частин (підкорення інтересів частин загальнокласовим інтересам);
- налагодження й підтримання системи мирного соціального співіснування панівних і підкорених класів;
- послаблення почуття соціальної несправедливості, зниження рівня масового поширення цього почуття в суспільстві, зниження впливу протестних, реформістських і особливо революційних ідеологій, послаблення робітничих, соціальних рухів, одночасне розповсюдження ідеологій соціал-реформістського та соціал-партнерського змісту.

Загальновизнано, що хоча держави загального добробуту об'єднують високий рівень життя населення, який забезпечує ефективна соціальна політика, однак різним соціальним державам притаманні різні моделі соціальної політики. Іншими словами, держави загального добробуту різняться між собою насамперед моделями соціальної політики. Тому, на нашу думку, можна класифікувати соціальні держави щодо пропорції участі держави та громадянського суспільства в системі соціальної політики.

Існує кілька класифікацій держав загального добробуту, які розробили українські та зарубіжні науковці. Ми впевнені, що ці класифікації, які вважають класифікаціями держав загального добробуту, можна трактувати і як класифікації соціальної політики цих держав.

Згідно з класифікацією Г. Віленського і Ч. Лебо, держави загального добробуту можна представити за допомогою двох моделей: "інституціональної" та "залишкової".

"Інституціональна" модель соціальної держави передбачає, що держава перерозподіляє матеріальні блага на державному рівні. За таким підходом, соціальна підтримка населення є природною функцією держави, роль громадянського суспільства мінімізовано, з акцентуацією на ролі держави.

"Залишкова" модель передбачає надання державної допомоги тільки в тому разі, коли людина не може вирішити своїх проблем індивідуально або за допомогою інститутів громадянського суспільства: сім'ї, громади, добродійних фондів. Ця модель орієнтована на активну діяльність громадянського суспільства. Тобто державну допомогу надають лише якщо людина потрапила у важку ситуацію і припиняють, коли вона знову здатна піклуватися про себе самостійно. Водночас соціальна допомога накладає на її одержувачів певні зобов'язання: наприклад, у разі отримання допомоги в ситуації безробіття її одержувача можуть залучити до громадських робіт.

Очевидно, ця класифікація є найоптимальнішою серед наявних, оскільки обґрунтована історично. Хоча, треба зазначити, вона не враховує традицій, цінностей, релігійних особливостей, притаманних кожній державі.

Наступна класифікація належить Коста Еспін-Андерсену, який запропонував схему, що розрізняє держави загального добробуту на основі змін у системах стратифікації, ступеня розширення соціальних прав і суспільно-приватної організації соціального забезпечення.

Відповідно до його схеми, США, Канада та Австралія є прикладом "ліберальної" держави загального добробуту, з помірним соціальним захистом, яка протиставляє одержувачів соціальної допомоги й решту громадян, а також частину своїх функцій передає громадянському суспільству як суб'єктові соціальної допомоги.

Франція, Німеччина й Італія належать до "консервативної корпоратистської" моделі держави загального добробуту. У такій державі соціальні права є невід'ємною частиною визначених статусів. Для цієї моделі визначальним є принцип субсидіарності, згідно з яким на допомогу людині мають прийти насамперед інститути громадянського суспільства, і лише в разі їхньої неефективності – держава. Великого значення за цієї моделі набуває система страхування.

Однак сьогодні майже половина французьких сімей користується державною допомогою. Користувачами є 5 млн. безробітних і осіб, що достроково вийшли на пенсію, 10 млн. пенсіонерів. Крім того, 3 млн. одержують соціальну допомогу різних видів. Видатки на соціальне забезпечення перевищують грошові надходження на ці цілі. Консерватори вказують на необхідність скорочувати соціальні витрати. Однак уряд намагається уникнути таких непопулярних заходів, здійснюючи реформи в економічній сфері, що дали б змогу поповнити бюджет (наприклад, введення 35-годинного робочого тижня, що сприятиме збільшенню кількості робочих місць). Отже, на нашу думку, сьогодні французька модель тяжіє до соціал-демократичної моделі соціальної держави.

Велику роль у забезпеченні добробуту відіграє соціальне страхування. При чому поряд із законодавчо закріпленим обов'язковим соціальним страхуванням у Німеччині є й добровільне соціальне страхування. Система соціального страхування надзвичайно розвинена: пенсійне страхування, на випадок хвороби, від нещасних випадків, страхування від безробіття, страхування в разі догляду за хворими та людьми похилого віку. Майже все населення Німеччини застраховано на випадок хвороби, обов'язково чи добровільно. Страхові внески розподіляють між найманими робітниками й роботодавцями. Однак попри те, що громадяни

частково самостійно фінансують свої потреби, державні видатки на соціальні заходи невинно зростають. Якщо 1997 р. вони становили 50,8 млрд. марок, то 2001 р. – 55,4 млрд. марок.

Це призводить до того, що соціал-демократія суттєво переглядає свої позиції в бік соціального лібералізму. Тому сьогодні можна говорити про те, що сучасна соціал-демократія та соціальний лібералізм не містять принципової різниці у свої поглядах, а отже – перебувають на однакових світоглядних позиціях. Підтвердженням наших слів може слугувати концепція "третього шляху", представлена в маніфесті Т. Блера та Г. Шредера "Європа: третій шлях, новий центр". Цей документ, ухвалений 8 червня 1999 р., адресовано "всім європейським соціал-демократам" і він має на меті модернізацію нинішньої соціал-демократичної доктрини. У маніфесті запропоновано переорієнтувати "державу загального добробуту" на "державу соціальних інвестицій". Сучасний лозунг – "добробут для праці" (welfare to work). Реалізація концепції "добробут для праці" покликана забезпечити, щоб максимально можлива кількість тих, хто може й повинен працювати, здобували загальноосвітню та професійну підготовку, яка дасть їм змогу повернутися або увійти в трудове життя і тим самим "увійти" в суспільство.

Отже, шляхи виходу з кризи сучасні соціал-демократи вбачають у відході від принципів економічного форсування, натомість джерела добробуту громадян держави вони бачать насамперед у її здатності створювати "другий вимір" – культурно-етичні основи для здійснення соціальних реформ. Отже, "новий соціалізм" відрізнятиметься від старого соціалізму тим, що в його ціннісній системі цінність великих організацій (держави, партія) і цінність колективної солідарності поступляться перед роллю цінностей індивідуальної свободи й індивідуальної відповідальності, при чому свобода й відповідальність мають бути нерозривно пов'язані між собою.

І, нарешті, Швецію, Данію, Норвегію та Нідерланди К. Еспін-Андерсен зараховує до *соціально-демократичної* (скандинавської) моделі держави загального добробуту. Така модель передбачає розширення соціальних прав і прагне до ліквідації соціальної нерівності. Вона ґрунтується на забезпеченні добробуту для всіх представників суспільства. Тобто людина має повне право на одержання соціальних благ незалежно від рівня її доходів – тільки тому, що вона є громадянином цієї країни.

Державний сектор охоплює витрати на соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я, науку, культуру, управління різними муніципальними органами. Крім того, сюди належать витрати на оборону й охорону суспільного порядку. Приблизно кожен третій швед зайнятий у суспільному секторі. 65 % валового національного продукту витрачають як суспільні виплати, допомоги, пенсії, а також на фінансування системи освіти, охорони здоров'я та побутових послуг.

Важливим засобом для забезпечення соціальної рівності й загального добробуту є здійснення відповідної податкової політики. Відповідно до принципу прогресивного обкладання податками, з доходів може бути відраховано від 10 до 70 %. У результаті такої політики в державному та комунальному бюджетах акумулюються засоби для фінансування майже всієї соціальної інфраструктури.

Досягнення повної зайнятості передбачає боротьбу з безробіттям, але, на відміну від інших країн, зроблено акцент не на виплату допомоги з безробіття, а на організацію суспільних робіт. Лише 10 % витрат на регулювання ринку праці виділено на компенсацію в разі безробіття, а 90 % – на різноманітні заходи зі стимулювання зайнятості. Регулювання ринку праці здійснюється шляхом організації й перекваліфікації робочої сили, фінансування переміщення підприємств, збільшення попиту за допомогою промислових замовлень. Різними формами навчання й перекваліфікації постійно охоплено до 35 % дорослого населення країни. На здійснення активної політики на ринку праці з державного бюджету виділяють 7 % коштів – стільки ж, скільки виділяють на потреби оборони.

На жаль, сьогодні ця модель втрачає свою ефективність. Державний бюджет надміру перевантажений видатками на соціальну сферу, це відбувається на тлі формування споживацького ставлення громадян до держави, що засвідчує необхідність суттєво модернізувати соціал-демократичну модель.

Класифікацію держав загального добробуту Коста Еспін-Андерсена доповнив Норман Гінзбург. Він пропонує ще одну модель – британську ліберально-колективістську державу загального добробуту, якій притаманні риси соціальних держав соціалістичного та ліберального типів.

На нашу думку, на відміну від країн Америки, країни Європи перебували під впливом соціал-демократичного руху, і, відповідно, соціальні держави Європи тяжіють до соціал-демократичної моделі або є певним синтезом ліберальної та соціал-демократичної моделі.

Отже, можемо стверджувати, що загалом існує дві моделі соціальної держави, а отже – соціальної політики: ліберальна й соціально-демократична.

Для нашого дослідження актуальним є запитання: яка з цих моделей оптимальна?

Хоча на перший погляд привабливішою видається соціал-демократична модель, світова практика демонструє, що ефективнішою є ліберальна. Це виявляється, наприклад, у тому, що в США один з найнижчих рівнів безробіття серед соціальних держав, тоді як у Німеччині рівень безробіття становить близько 9 %. Крім того, виникла ще одна проблема, притаманна державам передусім соціал-демократичного типу. Річ у тім, що в післявоєнні роки відбувся сплеск народжуваності, який отримав назву "бебі-буму". Через двадцять років це була одна з причин, що забезпечила соціальній державі фінансові джерела на її соціальні заходи. Але нині покоління "бебі-буму" досягло пенсійного віку. Водночас народжуваність перебуває на досить низькому рівні. Отже, постає проблема: видатки на пенсійне та медичне забезпечення невпинно зростають, а джерела наповнення бюджету за рахунок податків з громадян працездатного віку постійно скорочуються. Однак суспільство в жодному разі не виступає за ліквідацію соціальної держави, а лишень за її трансформацію.

Отже, актуальним стає реформування соціал-демократичної моделі соціальної держави, що пропонує нам соціал-демократичну модель соціальної політики, і створення такої концепції, що базуватиметься на поєднанні класичних ідей соціал-демократії, до яких можна зарахувати солідарність та соціальну

справедливість, з новими підходами, що забезпечать вирішення тих проблем, з якими зіткнулася соціальна держава сьогодні.

Важливо зазначити, що на сьогодні в Україні на місцевому рівні реалізується близько 80 видів послуг із соціальної підтримки населення, перелік яких затверджений Міністерством соціальної політики України. Але методологічний інструментарій оцінювання якості їх надання на сьогодні розроблений тільки для процедури самооцінювання, яку проводить сам надавач соціальних послуг, наприклад територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Методика зовнішнього моніторингу та оцінювання якості надання послуг, яка здійснюється відповідно до вимог нормативно-правових актів вищим органом управління (регіонального) наразі ще не розроблена. Ми виходимо з позицій, що регіональна система зовнішнього моніторингу і оцінки якості надання соціальних послуг за своєю сутністю є комплексом наукових, технологічних та організаційних заходів з метою прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня життя населення та задоволення гарантованих державою соціальних потреб, прав та інтересів громадян України. Основними завданнями регіональної системи зовнішнього моніторингу та оцінки є: – застосування науково обґрунтованих уніфікованих підходів до формування єдиного переліку показників зовнішнього моніторингу та оцінки, методики обчислення таких показників, які використовуються установами, організаціями та закладами, зокрема під час виконання бюджетних та благодійних програм, реалізації проєктів, у тому числі міжнародних тощо; – аналізування інформації про кількість та якість наданих соціальних послуг, прогнозування соціальних ефектів реалізації програм розвитку територіальних громад, підготовка пропозицій щодо вжиття оперативних заходів (у разі необхідності) тощо; – забезпечення розвитку статистики у сфері реалізації регіональної соціальної політики шляхом удосконалення методів ведення обліку та звітності, підвищення рівня професійної підготовки фахівців з відповідних питань; – систематичне збирання, оброблення, зберігання, аналізування показників регіонального плану зовнішнього моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг, що подаються відповідно до зазначеного плану місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підпорядкованими їм установами, організаціями та закладами, інститутами громадянського суспільства (за згодою); – удосконалення методів збирання, зберігання та використання даних зовнішнього моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг шляхом застосування сучасних інформаційних технологій; – створення та забезпечення функціонування електронних систем і баз даних моніторингу та оцінки, подання на запит заінтересованих місцевих органів виконавчої влади, установ, організацій та закладів інформації, що міститься в системах і базах даних. Відповідно до цього розроблена авторська методика упровадження регіональної системи зовнішнього моніторингу і оцінки якості надання соціальних послуг, яка проходить апробацію у межах декількох регіонів України. Ефективність розроблення та реалізації соціальної політики в регіоні

формується як результат соціальної компетентності представників депутатського корпусу щодо цілей, принципів, методів, змісту та результатів трансформацій у ключових секторах соціальної сфери (охорона здоров'я, соціальний захист, освіта). Так, у Дніпропетровській області, за даними офіційного сайту обласної ради, затверджено до реалізації за кошти обласного бюджету 48 програм, з яких 24 (47 %) мають соціально-гуманітарне спрямування. Програми економічного блоку реалізуються до 2026 р., окремі програми економічного блоку – до 2038 р., програми соціального блоку – до 2022 р. Перспективний підхід як сучасна риса регіональної соціальної політики додатково ідентифікується і в програмах суто соціального спрямування, адже в п'яти програмах із семи, головним виконавцем яких є департамент соціального захисту населення обласної державної адміністрації, основні бенефіціари – це діти, молодь та сім'я. Науковий інтерес до аналізу сучасних тенденцій розвитку регіональної соціальної політики передбачає вивчення та порівняння досвіду зарубіжних країн. І тут слід зазначити, що в країнах Європейського Союзу реформи соціального сектору мають перманентний характер, адже їх основною метою є адаптація національних систем державного управління до реалій та перспектив національних бюджетних пропозицій. Так, до 2000 р. в країнах Європейського Союзу регіональна соціальна політика розвивалася комплементарно розвитку промислової та аграрної політики. Після світової фінансової кризи 2008 р. дедалі очевидним стає тренд до звуження переліку соціальних послуг, що фінансуються державою або органами місцевого самоврядування. Упродовж останніх кількох років соціальна політика країн Європейського Союзу стає більш залежною від розвитку галузі транспорту та телекомунікацій; від науково-дослідної та інноваційної політики; екологічної політики; політики у сфері зайнятості та підвищення кваліфікації трудових ресурсів. Такий перехід країн Єврозони від постіндустріальної економіки до інтелектуальної економіки з високою часткою послуг та високотехнологічних видів виробництва формує новий фокус орієнтації регіональної соціальної політики, виділяючи молодь як суб'єкт особливої уваги органів місцевої влади. Адже саме ця вікова група є найбільш мобільною в плані трудової міграції та найбільш здатною до розвитку в умовах ІТ-суспільства. Основними інструментами реалізації соціальної політики стосовно молоді є програми розширення академічних контактів, організація неформального навчання, мобільність молодих випускників у межах Європейського Союзу і питання працевлаштування молоді.

Таким чином, розвиток регіональної соціальної політики періоду незалежності української держави відбувався еволюційним шляхом; з прийняттям курсу на європейську інтеграцію пріоритетним напрямом регіональних стратегій визначається напрям соціального захисту населення; департамент соціального захисту населення обласної державної адміністрації є ключовим суб'єктом, через який держава реалізовує соціальну функцію.

І. Кант, Г. Гегель та інші філософи також розглядали питання про обов'язки держави перед громадянами, вважаючи справедливість

незаперечною соціальною та моральною цінністю. Тому в основу філософських теорій того часу було покладено ідею про таке суспільство, в якому кожний міг би “жити за загальним рішенням усіх”. За таких умов, мудрість державних діячів полягала у справедливому врахуванні соціальних інтересів усього суспільства. Німецький філософ В. фон Гумбольд у праці “Ідеї до досвіду, які визначають межі діяльності держави” аналізує як юридичні функції держави, (мир і безпеку в суспільстві, захист прав і свобод індивіда), так і соціальні (турбота про благо та щастя кожного). Слід підкреслити, що послідовна діяльність з вивчення та визначення соціальної політики як специфічної функції держави та державного управління належить тому часу, коли закладалися основи соціальної держави – друга половина ХІХ ст. Тому цікавим, на нашу думку, є висловлювання німецького вченого В. Зомбарта, який наголошував на тому, що спостережливий теоретик-соціолог “прагне внести в плутанину окремих політичних заходів сенс, однаковість і систему, розрізняє групи однорідних та різних починань і доходить до необхідності встановити поняття соціальної політики”. Головним атрибутом соціальної держави є реальна відсутність бідних, а не декларативне проголошення допомоги соціально вразливим верствам. При цьому добробут забезпечується не тільки і не стільки перерозподілом власності одних на користь інших, а головним чином стимулюванням і забезпеченням активної та ініціативної діяльності всіх громадян. Світова практика свідчить, що на сьогодні дієвими є два способи забезпечити соціальну захищеність громадян: по-перше, держава сама здійснює перерозподіл національного багатства шляхом фінансування соціальних програм; по-друге, держава надає громадянам можливість забезпечити себе пенсією, коштами на випадок хвороби тощо, а також надає право вибору тієї чи іншої соціальної послуги на ринку. Український дослідник А. Крупник пропонує свою класифікацію визначень соціальної політики держави, а саме: – перша, найбільш різноманітна група походить із ототожнення соціального та суспільного, тобто соціальна політика розглядається як “суспільні дії з рішення проблем, які стосуються всього суспільства”. Мета соціальної політики – сприяти досягненню цілей суспільства; – друга група враховує, в першу чергу, соціально-трудові відносини та орієнтована на їхню стабілізацію, регламентування відносин праці та капіталу, виключаючи екстремістські або радикальні варіанти розв’язання протиріч; – третя група концепцій розглядає соціальну політику як вид суспільної діяльності, яка орієнтована на потенційно соціально небезпечні верстви населення – непрацевдатних, маргіналів, декласованих елементів, щоб через систему державної допомоги та суспільної благодійності забезпечити цим верствам мінімально прийнятний рівень задоволення їхніх потреб, добробуту і таким чином захистити заможні верстви від “можливої неконтрольованої люті”; – четверта група концепцій розглядає соціальну політику як інструмент, який пом’якшує негативні наслідки індивідуальної та соціальної нерівності через систему перерозподільчих заходів. Як правило, дії в рамках такого підходу мають на меті втримати диференціацію доходів різних верств населення в безпечних

межах, а засобом виступає податкова політика; – п'ята група виходить із принципів соціальної справедливості та соціального партнерства як базових цінностей сучасного громадянського суспільства та соціальної держави. Незважаючи на велику кількість визначень соціальної політики і варіантів її розуміння, за межами дослідницького інтересу, на нашу думку, залишилися деякі питання, зокрема питання про суб'єкти соціальної політики. Певна кількість авторів обмежуються констатацією того, що держава є суб'єктом соціальної політики. Існують і інші точки зору. У розвинених країнах світу сучасні системи соціальної політики сформувалися в основному на початку 1940-х рр. А документом, що регулює соціальну політику, стала Європейська соціальна хартія (1961 р.), яка проголосила право людини на соціальний прогрес. Загальноприйнятого або найширше вживаного визначення соціальної політики не існує – так стверджує англійський дослідник Теренс М. Ганслі. У різних країнах визначають це поняття по-різному, хоча значна частина цих трактувань є досить схожою та має спільні положення. У багатьох визначеннях поняття соціальної політики пов'язане з низкою заходів уряду та інших організацій, спрямованих на підвищення добробуту і задоволення потреб як найменш захищених груп і індивідів, так і населення в цілому. Необхідність соціальної політики в суспільстві зумовлюється існуванням соціальної нерівності та обмеженим обсягом ресурсів, тому однією з найважливіших функцій соціальної політики є функція перерозподілу. Цікаве визначення соціальної політики міститься у “Словнику соціальної роботи” Р. Баркера: “Соціальна політика – це діяльність і принцип суспільства, які формують спосіб, за допомогою якого воно втручається та регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними закладами. Ці принципи та дії є результатом звичаїв і цінностей суспільства та у великій мірі визначають розподіл ресурсів і рівень добробуту його людей”. В “Американській енциклопедії соціальної роботи” Е. Баумхайєр та А. Шорр визначили соціальну політику як напрям дій щодо соціальних явищ з метою управління взаємовідносинами і розподілом соціальних ресурсів. “Blackwell Encyclopedia of Social Work” дає визначення соціальної політики Дж. Стюарта (Велика Британія) як сфери державної діяльності, відповідальної за створення та надання соціального захисту, що включає соціальні послуги та виплати [8, с. 38]. Соціальна політика – це система програм, служб і заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей. Соціальна політика охоплює всі сфери життєдіяльності людей – виробничу, соціальну, політичну, духовну та регулює відносини між суспільством, колективом, громадою, особою в кожній з цих сфер і зонах їх взаємодії. На наш погляд, вищою ланкою соціальної політики має бути соціальна держава, під якою ми розуміємо таке: соціальна держава – це правова демократична держава, що проголошує вищою цінністю соціальну справедливість та в якій “найповніше задовольняються загальносоціальні потреби“. Це форма організації суспільства, що здатна забезпечити соціальний прогрес. Серед її головних пріоритетів – соціальний захист громадян, нейтралізація соціально-економічних конфліктів, дотримання соціальних стандартів і принципів гідного життя для всіх

громадян за допомогою розподілу та перерозподілу ВВП. Передмовами становлення соціальної держави виступають такі: відкритий характер державної влади; гарантована рівність громадян перед законом і право на участь у державному й громадському житті; ринкова економіка; громадянський світ і солідарність. У свою чергу умовами розвитку соціальної держави та її характерними ознаками є такі: демократична організація державної влади; високий економічний потенціал, що дозволяє здійснювати заходи з перерозподілу доходів без пригнічення інтересів власників прибутків; соціально орієнтована структура економіки, що виявляється в розробці дієвих соціальних програм і пріоритетності їхньої реалізації; існування розвиненого громадянського суспільства; дотримання моральних норм громадянами і, насамперед, посадовими особами. Серед основних принципів соціальної держави пріоритетним доцільно визнати принцип загального добробуту. Він спрямований на повне гарантоване забезпечення потреб громадян у необхідних матеріальних і духовних благах. Критерієм дотримання принципу загального добробуту є високий рівень життя населення, що визначається обсягом і структурою споживання, сукупністю поточних доходів і накопичень, забезпеченістю житловими умовами тощо. Принцип соціальної справедливості визначає міру забезпечення окремих громадян матеріальними та духовними благами відповідно їх внеску в суспільно корисну працю. Принцип солідарності означає взаємодопомогу та взаємопідтримку між різними верствами та віковими групами населення і виходить із засадних моральних цінностей людського існування. В основі цього принципу – соціальна відповідальність працюючих за непрацездатних. Важливим принципом соціальної держави є принцип субсидіарності, який має дві складові: по-перше, це перетікання коштів від більш успішних до менш успішних за ринкових умов; по-друге, цей принцип передбачає законодавче регулювання взаємодії в соціальному секторі державних і недержавних структур з наданням громадським і приватним ініціативам переваги у фінансуванні соціальних програм. Принцип соціальної безпеки обумовлює та гарантує безпеку людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом скоординованої системи національної безпеки та соціальної політики, розвитку системи соціального (державного та недержавного) страхування, інтеграції України в міжнародну систему соціального розвитку. Такому типу держави притаманні спеціальні функції, оскільки тільки соціальна держава є “державою для людини” і реально забезпечує матеріальними ресурсами право громадянина на життя. Відповідно, соціальна держава реалізує такі функції: захисну; стимулюючу; інвестиційну; інтегративну. Захисна функція полягає у створенні механізму гарантування соціально-економічної безпеки людини через усунення й попередження ризиків та їх наслідків, у забезпеченні системи захисту від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, а також – у реалізації державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів. Стимулююча функція полягає у створенні системи заохочень до соціально-економічної активності, ініціативи та ефективного використання підприємницького

потенціалу. Важливим стимулом виступає дотримання високих стандартів життя і умов для людського розвитку. Інтегративна функція – це забезпечення суспільної злагоди, запобігання маргіналізації та поляризації суспільства, його фрагментації на соціально ізольовані верстви та групи. Інвестиційна функція полягає в розвитку соціальної інфраструктури, забезпеченні доступності охорони здоров'я, освіти, духовнокультурних здобутків. Саме ці напрямки соціальної політики є необхідними інвестиціями в майбутній добробут держави. Функція соціального контролю полягає в наявності механізму, за допомогою якого суспільство і його елементи забезпечують дотримання певних правил (звичаїв, правових і моральних норм, законів, адміністративних рішень), порушення яких завдає шкоди функціонуванню всієї соціальної системи. Соціальний контроль виступає як органічний елемент системи управління соціальним процесом, як механізм зворотного зв'язку між громадянами та державою. На сучасному етапі становлення соціальної держави України стратегічними пріоритетами за сферами діяльності виступають: політика доходів населення; зайнятості населення; соціальної безпеки та соціального захисту населення; охорони здоров'я населення; демографічного розвитку; соціокультурного середовища; систем життєзабезпечення населення, захисту від природних і техногенних аварій і катастроф; соціального партнерства; зовнішньої політики. Соціальна політика є ключовим чинником у діяльності соціальної держави, адже “джерела соціальної держави сягають у соціальну політику”. Соціальна політика – це діяльність по управлінню соціальною сферою суспільства, забезпеченню матеріальних і культурних потреб його членів, регулюванню процесів соціальної диференціації суспільства, у тому числі доходів економічно активного населення і непрацевдатних громадян, що дозволяє кожному членові суспільства реалізовувати його найважливіші соціально-економічні права, насамперед право на рівень і якість життя, необхідні для нормального відтворення і розвитку особистості. Важливим інструментом соціальної політики соціальної держави є соціальний захист, що включає: соціальне страхування громадян та їх сімей у випадку класичних ризиків і вимушеного стану (хвороба, безробіття, каліцтво тощо); соціальні допомоги (малозабезпеченим, багатодітним, жертвам стихійного лиха, біженцям тощо); заохочувальні та допоміжні заходи особам, що бажають самостійно вирішувати свої соціальні проблеми в галузі будівництва та придбання житла, одержання додаткової освіти, відпочинку тощо. Особливістю соціальної політики є необхідність доведення її кінцевих результатів до кожного громадянина. У зв'язку з цим місцевий рівень виявляється основною ланкою здійснення заходів соціальної політики. У соціальній державі безпосереднім суб'єктом вирішення вказаних завдань є місцеве самоврядування. Економічна політика – базовий механізм функціонування соціальної держави. Принцип загального добробуту як основоположний для соціальної держави обумовлює в якості необхідної умови її існування високий рівень економічного розвитку, що дозволяє забезпечувати прожитковий мінімум для кожного громадянина. Тому ключовим моментом побудови соціальної держави є створення її

відповідної економічної бази. Згідно зі світовим досвідом, найефективнішою економічною моделлю, що дозволяє найбільш повно реалізувати принципи соціальної держави, є соціально орієнтована ринкова економіка. При цьому ринкові механізми забезпечують економічну ефективність, а державна участь – соціальне спрямування за допомогою податково-фіскальних механізмів, заходів грошово-кредитної та бюджетної політики. Економічна політика соціальної держави передбачає: поглиблення ринкової трансформації економіки; створення необхідних для цього нормативно-законодавчої бази та інфраструктури; сприяння розвитку та співіснуванню державного та приватного секторів економіки, які мають рівні права (без особливих пільг і виключних привілеїв); стимулювання розвитку соціально-благодійної діяльності. В економічній політиці соціальної держави потрібно сполучення і заходів державного регулювання, і конкуренції, і розвитку особистої ініціативи громадян щодо забезпечення власного добробуту. Підсумовуючи, можна зазначити, що сучасну соціальну політику пропонується розглядати як системну єдність двох взаємозалежних і взаємодоповнюючих напрямів дій, а саме: соціального розвитку і соціального захисту. Теоретичну послідовність концепції захисної функції соціальної політики доцільно будувати на засадах досягнення соціально прийняттого життєвого рівня та врегулювання його гарантій відповідно до соціальних стандартів і нормативів. У свою чергу, реалізація визначених положень сприятиме становленню України як високорозвиненої європейської соціальної держави, яка забезпечує розвиток людського потенціалу, бере на себе відповідальність за соціальну справедливість, соціальну безпеку, соціальну рівність, добробут громадян та соціальну злагоду в суспільстві. Створення правової соціальної держави повинно стати загальнонаціональною ідеєю та програмою дій усіх громадян України.

Досвід соціального забезпечення Японії Японія пізніше ніж за західні країни вступила на демократичний шлях розвитку, і, відповідно, система соціальної політики довгий час була не на належному рівні. Демократичні реформи, які почали здійснюватися в Японії в 90-х роках, були спрямовані на посилення соціального забезпечення населення. Саме в даний період була розроблена Перша Концепція соціального забезпечення, яка гарантувала мінімальний рівень і стабільне життя для всіх членів суспільства. Хоч в соціальній сфері сьогодні Японія має ще багато проблем, проте японці відчувають себе досить соціально захищеними. Були прийняті закони по соціальному забезпеченню, а саме: закон про національну допомогу потребуючим, закон про добробут дітей, закон про забезпечення незабезпечених, закон про профспілки, закон про трудові стандарти, Закон про страхування після безробіття та страхування найнятих робітників. Прийняття цих нормативних актів гарантувало працівникам мінімальні умови життя. У 80-х роках стійкий економічний стан Японії забезпечив початок реформування всієї системи соціальної політики країни. Необхідність цих змін була викликана демографічними причинами; старінням населення; виходом жінок на ринок праці. Тому, реформуючи систему соціальної політики, уряд

уніфікував різні форми страхування здоров'я і пенсійного забезпечення, з метою створення приблизно однакових умов для різних категорій населення Японії. Найбільша увага була приділена особам похилого віку і дітям. Першим елементом системи соціального захисту в Японії є захист дитинства і створення належних умов для підвищення народжуваності. Низький рівень народжуваності мав багато причин, серед яких бажання багатьох японських жінок здобути вищу освіту, відкласти створення сім'ї на пізніший термін, кар'єрного росту в роботі, а не лише підвищення свого матеріального рівня. Ось чому необхідно для вирішення стала соціальна проблема щодо забезпечення жінці умов, що б дозволяли їй народжувати і виховувати дітей, не залишаючи роботи. Був прийнятий Закон щодо забезпечення рівних можливостей найму для чоловіків і жінок, який формально створив юридичну базу для вирішення цього питання і покращення. Був прийнятий закон про відпуски з догляду за дітьми, в якому передбачалося надання такої відпустки або батьку, або матері до досягнення дитиною одного року і виплати в розмірі 25% заробітної плати. Також працівники звільнялися від внесків у страхові фонди на період відпустки з догляду за дітьми, що складало 32% загальної суми заробітної плати робітників. Пріоритет в суспільній взаємодопомозі віддається захисту материнства і дитинства, для чого існують спеціальні центри. Крім того ця система призначена і для розумово відсталих дітей, а також дітей з фізичними вадами – інвалідів. Другим вагомим елементом соціальної політики є розроблення на державному рівні програми вдосконалення системи соціальної політики і забезпечення гідних умов життя людей похилого віку. Були створені спеціальні центри перепідготовки для людей, яким стало необхідно змінити свою професію у зв'язку з віком. Багато літніх людей після перекваліфікації знаходять роботу на малих підприємствах, сфері громадського харчування, роздрібній торгівлі, в ремонтних майстернях. Уряд розробляє стратегію покращення медичного забезпечення і підвищення добробуту осіб похилого віку, так званий золотий план, який планується на кожні 32 роки. Дана стратегія направлена на створення системи обслуговування громадян цього віку як вдома, так і будівництво будинків-пансіонатів з повним комплексом соціальних послуг. При міністерстві охорони здоров'я та соціального забезпечення для створення відповідної юридичної бази був утворений Дослідницький центр вироблення комплексної системи надання допомоги особам старшого віку. Також у Японії святкують День людей похилого віку. Високі пенсії отримує незначна кількість людей. В середньому пенсія складає 992, наприклад, у Данії середня пенсія складає 2822), решта виплат на надання допомоги людям старшого віку, дітям, по безробіттю є не великими в порівнянні з іншими європейськими країнами. В Японії двошарова система пенсійного забезпечення, яка складається з національної пенсійної системи (основна пенсія), що охоплює все населення країни, і пенсій, що виплачуються найманим робітникам компаніями за контрактом. Основна пенсія виплачується у зв'язку зі старістю, інвалідністю, а також всім потребуючим. Третина її забезпечується з державного бюджету, інша частина – різними страховими пенсійними фондами (такими як,

наприклад, фонд базової пенсії через старість або фонд тих, що втратили годувальника)0 Для створення відповідних пенсійних фондів працює практично все населення Японії у віці від 22 до 92 років. Для отримання основної пенсії у зв'язку зі старістю необхідно мати 25- річний страховий стаж і 85-річний вік. Розмір такої пенсії може бути скорочений до 58' встановленого рівня в разі виходу на пенсію в 82 років і збільшений до 388' при виході на пенсію в 92 і більше років 88' загальної суми, яка виділяється на соціальне забезпечення населення, спрямовувалось на соціальне страхування, яке в себе включає страхування здоров'я, страхування осіб похилого віку при повторному наймі, пенсії найманих працівників і компенсації при нещасних випадках0 Наступний елемент системи соціального забезпечення Японії – страхування здоров'я. Існують шість альтернативних систем, які охоплюють все населення країни страхування здоров'я найманих робітників приватного сектора; страхування моряків; асоціації взаємодопомоги по страхуванню працівників державних підприємств і установ; асоціації взаємодопомоги по страхуванню працівників муніципальних підприємств і установ; асоціації взаємодопомоги по страхуванню вчителів і інших працівників приватних шкіл; національне страхування здоров'я осіб, які зайняті індивідуальною працею, а також непрацюючих, що здійснюється муніципалітетами. Наступний елемент системи – суспільна взаємодопомога. Вона поширюється на тих, хто сам не може забезпечити собі мінімального рівня життя. Така допомога надається на основі Закону про гарантії прожиткового мінімуму, і виплачується по семи пунктах на щоденні потреби, освіту, житло, медичне обслуговування, материнство, по безробіттю, на похорон. Фінансова база витрат на соціальне забезпечення складається із таких компонентів: страхові внески найнятих робітників і підприємців, державні кошти. Така структура фінансових практично не змінилася за останні десять років, окрім збільшення доходів від активних фінансових операцій за рахунок збільшення пенсійного фонду) і зменшення частини коштів державного бюджету. Досвід соціального забезпечення США Сполучені Штати Америки США) – це не тільки одна з найбільших країн світу. Сьогодні США – це країна з найбільшою в світі економікою, найбільшою кількістю емігрантів і переселенців і достатньо незвичайним адміністративним поділом. Економічно США вважається сильною країною в світі за рахунок величезної кількості природних ресурсів та високотехнологічного виробництва. У складі США знаходиться 52 штатів Кожен штат має свою конституцію, законодавчу, виконавчу і судову влади Американську економічну систему засновано на приватному, вільному підприємстві, цінується у людях здатність розраховувати на власні сили У той самий час тим, хто опинився тимчасово або постійно у скрутному становищі, держава пропонує різні форми допомоги. Федеральний уряд встановив загальнонаціональні стандарти, що визначають мінімальний почасовий заробіток і офіційний рівень бідності, він фінансує та організовує такі загальнонаціональні програми, як Соціальне забезпечення, Допомога сім'ям з дітьми-утриманцями, Видавання продуктових талонів, "Страховка із безробіття та компенсації працівникам, Додатковий дохід із соціального

забезпечення, Медичне обслуговування і Медична допомога. Ці програми полегшують матеріальні труднощі людей похилого віку, непрацездатних та ін.

У США соціальна допомога виявляється в рамках федеральних і регіональних програм боротьби із бідністю. Її отримують близько 35 відсотків населення, багатодітні та неповні сім'ї, іммігранти, безробітні, інваліди, чий доходи нижчі за прожитковий мінімум 35 доларів в день. Форми допомоги можуть бути грошовими пенсії, соціальна допомога, разові виплати) і натуральні талони на харчування або придбання продуктів із знижками)0 Талони виділяються сім'ям, сукупний дохід яких перевищує рівень бідності не більше ніж на 52 відсотків. Безробітні, іммігранти та інваліди мають право на отримання грошової основної і додаткової допомоги. У США всі громадяни старші 85 років мають право на медичну допомогу за федеральною програмою Медікейд) безкоштовно або з великими знижками. Програма Медікейд здійснюється спільно федеральним урядом і урядами штатів і забезпечує фінансування надання медичного обслуговування бідним верствам населення0 Умови для отримання допомоги за цією програмою і сам обсяг допомоги значно різняться від штату до штату. Медікейд обходиться в 358 мільярдів доларів на рік і є найбільшою програмою надання соціальної допомоги в країні. Пільги із соціального забезпечення отримують всі громадяни, які легально перебувають у країні0 У кожної особи, народженої або яка легально прибула до країни, обов'язково є картка з номером соціального страхування0 Зарплату у США отримують у чеках з відривними талонами, на яких детально пояснюються всі нарахування і відрахування за відпрацьований час. Всі зобов'язані платити податки0 Якщо особа працює за наймом, вона платить податок на соціальне забезпечення – 8,2' і на медичну страховку – 3,65'. Роботодавець платить таку ж саму суму – 9,85'. Весь податок 35,5') йде до податкового управління0 Є ліміт на податок на соціальне забезпечення. Якщо ж особа займається приватним підприємництвом, вона має платити податок із свого доходу у розмірі 35,5', але вона може виключати з прибутку певні бізнес-витрати для того, щоб зменшити суму податку витрати на телефон, бензин тощо). На транспорті пенсіонер показує картку Медікейд і автоматично одержує знижку на проїзд 52,2'. Програма забезпечує медичні потреби осіб, що досягли віку 85 років і старших, незалежно від рівня їх доходу. Дія цієї програми останніми роками стикалася з критикою з боку пенсіонерів через постійне зростання цін на ліки їм ставало все складніше придбавати їх. В результаті було внесено доповнення до цієї програми і частку коштів, необхідних для придбання медикаментів, пенсіонерам почав надавати федеральний уряд. Ті, хто отримує допомогу за програмою для малозабезпечених або у зв'язку із хворобою, теж мають знижку на проїзд – 52,2'. Крім того, малозабезпечені отримують продуктові талони. І ще існує так звана восьма програма, що допомагає людям з обмеженим доходом оплачувати квартиру, а також спеціальні будинки, квартири в яких спонсоруються з міського бюджету.

У 2012 році федеральну допомогу отримали 9,8 млн0 мешканців США, у тому числі 3,3 млн – за віком 85 років і старші), 8,5 млн – сліпих та інвалідів.

Загальні фонди програми SSK склали 68,8 млрд, у тому числі, на федеральні допомоги – 65,5 млрд, на штатні надбавки – 2,2 млрд, на інші потреби – 5,3 млрд, куди входять адміністративні витрати, реабілітація інвалідів за програмою Veket, оплата послуг представників клієнтів, наукові дослідження, аналіз і тестування пропозицій щодо реформування програми. Протягом останніх 62 років уряд проводить щорічно автоматичний перегляд величини пенсій соціальної безпеки і допомоги з програми SSK відповідно до рівня інфляції. На початку поточного десятиріччя федеральні витрати на подібні програми, у тому числі малозабезпеченим пенсіонерам, інвалідам, сім'ям із дітьми, склали близько 22,2% загальної суми витрат федерального бюджету на допомогу. На програми негрошових видів допомоги припадає 82,2%. Уряд штату має право виділяти за рахунок свого бюджету допомогу певним групам інвалідів, які не підпадають під федеральні вимоги. У США певні переваги надаються громадянам, які закінчили несення військової служби або виконання військових обов'язків, що включають такі складові: пенсійне забезпечення осіб, звільнених за віком і вислугою років; пенсії ветеранам з інвалідності внаслідок проходження військової служби; надання допомоги у здобутті цивільної освіти самими військовослужбовцями, а також членами їх сімей; надання позик, страховок на будівництво житла або його ремонт; страхування життя; медичне забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей; психотерапевтична допомога; надання допомоги у працевлаштуванні; виплати допомоги з безробіття після звільнення з військової служби. Деякими пільгами у США користуються студенти. Так вони мають знижки на оплату проїзду у міському транспорті. Ці знижки залежать від штату і міста, але є скрізь. Наприклад, у місті Портленд штату Мен знижка стандартна – 52,2% на проїзд. Ціни для студентів понижені і при поїздках на літаках або автобусах. Студенти також можуть розраховувати на освітні кредити до 9,5 тисяч доларів на рік, аспіранти – до 56 тисяч доларів на рік із поверненням протягом 32 років. Відсотки за кредитами складають 5/32 відсотків річних. Під час навчання та на протязі першого півроку після закінчення ВНЗ студент не виплачує кредит, а відсотки оплачуються федеральним урядом. Після закінчення навчання виплати для сплати кредиту, наприклад, у 32 тисяч доларів, складуть від 328 до 329 доларів щомісяця. У США розглядається можливість відмови від грошових виплат і повернення до системи послуг. Особа, яка отримує послуги замість грошових компенсацій, більш захищена – її не можуть пограбувати на вулиці, і члени власної сім'ї не можуть відібрати у неї гроші. Подібні негативні наслідки виплати грошових компенсацій характерні перш за все для мешканців соціально неблагополучних районів американських міст.

Досвід соціального забезпечення Швеції Соціальний захист у Швеції забезпечується у відповідності з європейським соціальним стандартом. Це значить, що при будь-яких життєвих негараздах кожна сім'я може розраховувати на життєвий рівень, який був у цій сім'ї до появи тих негараздів. Швецька модель соціального забезпечення передбачає високий відсоток національного прибутку, акумульованого у держави, місцевих органів влади

чи спеціальних інститутів; високий рівень ефективності національної економіки; · високий рівень зайнятості та інвестицій, спрямованих на одночасне забезпечення певної зайнятості і стабілізації цін. Медичне страхування передбачає система охорони здоров'я на 5' є державною; збереження доходів у розмірі 95/85' від зарплати у випадку хвороби дорослого або за відпусткою для нагляду за хворою дитиною; безкоштовна стоматологічна допомога до 3; років і 25/92' компенсація витрат, що перевищують 5 тис крон у рік, для інших вікових категорій; компенсація доходу в результаті отриманого на виробництві важкого каліцтва або повної втрати працездатності. Страхування від безробіття передбачає при втраті роботи компенсація до 82' від заробітної плати на необмежений термін за умови активного пошуку роботи. Загальне пенсіне забезпечення передбачає пенсії нараховуються при досягненні 85 років і складаються з основної і додаткової частки; пенсія складає 82/85' від колишнього доходу 2/5 усередненої зарплати працюючого за 35 років його самої високооплачуваної роботи. Частка валового внутрішнього продукту, яку Швеція виділяє на догляд за людьми похилого віку, майже в 5 разів більша ніж середній показник по Європейському Союзу. Соціальні пільги родинам з дітьми: родини, що мають дохід нижче 25 тис крон, одержують житлову дотацію, а малозабезпечені – ще і соціальну допомогу; комунальні органи влади субсидіюють дитячі сади, цілком оплачують початкову і середню шкільну освіту; для одержання вищої освіти держава надає пільгові позики тощо.

Стратегії, цілі й пріоритети в соціальній політиці України в ринковій економіці

Для подолання соціальної кризи необхідна розробка єдиної і цілісної стратегії соціальної політики. Стратегією соціальної політики є корінне вирішення системи соціальних проблем на конкретному історичному етапі розвитку суспільства. Стратегічні цілі соціальної політики визначаються комплексом умов ринкової економіки, станом соціально-трудової сфери, обсягом фінансових ресурсів, змінами функцій держави. Основні пріоритетні напрямки соціальної політики у ринковій економіці на сучасному етапі по-перше, відповідною стану економіки; по-друге, сприяти виходу з кризи; по-третє, забезпечувати задоволення мінімально необхідних стандартів життєвого рівня населення. Весь комплекс заходів соціальної політики спрямовуватиметься на збереження та відтворення трудового потенціалу продукуючої праці; запобігання масовому безробіттю; запобігання прогресуючому розпаду соціальної сфери охорони здоров'я, освіти, культури, інших галузей сфери соціальної інфраструктури. Стратегічними цілями соціальної політики на державному рівні має бути:

▲ інтеграція суспільства навколо національної ідеї, відтворення соціальних цінностей, соціальне партнерство, розвиток демократичних інститутів самоврядування у суспільстві, формування державної стратегії для зупинення тенденції моральної та духовної деградації суспільства;

▲ досягнення відчутного поліпшення матеріального добробуту й умов життя людей;

▲ забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, підвищення якості й конкурентоспроможності робочої сили;

▲ гарантування конституційних прав громадян на працю, соціальний захист населення, освіту, охорону здоров'я, культуру, житло;

▲ переорієнтація соціальної політики на сім'ю, забезпечення прав і соціальних гарантій, що надаються сім'ї;

▲ забезпечення соціальної підтримки соціально найвразливіших верств населення;

▲ вплив на демографічну ситуацію в напрямі підвищення народжуваності та зниження смертності населення, особливо дитячої, підвищення тривалості життя;

▲ значне поліпшення соціальної інфраструктури. Реалізація цього комплексу заходів та стратегічних цілей здійснюватиметься по таких основних напрямках: основний захист працездатного населення зводиться до створення необхідних умов підвищення кожним працівником свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу, підприємництва та ділової активності; поетапне здійснення глибокої структурної реформи зарплати, механізм індексації зарплати; реформування системи оплати праці з переорієнтацією її рівня на високу ціну робочої сили; нагромадження коштів для здійснення допомоги по безробіттю, збереження робочих місць у процесі роздержавлення та приватизації; відшкодування витрат на оплату житла з урахуванням матеріального стану населення щоб оплата за житло та послуги не перевищувала 35 відсотків середньомісячного доходу сім'ї; проведення глибокої пенсійної реформи; реалізація принципу адресної соціальної допомоги на диференційній основі, у грошовій та натуральних формах – у вигляді медичної допомоги, комунальних та побутових послуг, фінансових пільг, розширення діяльності територіальних організацій соціальної підтримки та розвиток благодійних організацій; сприяння державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства, його ефективному використанню та примноженню;

забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери — освіти, науки, культури; активна молодіжна політика — підтримки сім'ї, материнства та дитинства; запровадження системи платних соціальних послуг для високооплачуваних верств населення; проведення активної екологічної політики.

Соціальна політика уряду України у перспективі до 2025 р. передбачає такі напрями: забезпечення ефективної зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспроможності робочої сили; здійснення всеохоплюючої реформи соціального страхування та пенсійного забезпечення; вдосконалення

системи адресної допомоги найбільш вразливим верствам населення; забезпечення гарантованості та своєчасності виплати заробітної плати, пенсій, стипендій, допомог та інших соціальних виплат; подолання тенденції подальшого розшарування суспільства за рівнем доходів. Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування буде проводитись перерозподіл відповідальності за соціальне забезпечення громадян між державою, роботодавцями та працівниками. В Україні застосовуватимуться такі види страхування: пенсійне; медичне; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, з витратами, зумовленими народженням та похованням; від нещасних випадків і професійного захворювання, які спричиняють втрату працездатності; на випадок безробіття. Соціальну політику держави необхідно розглядати в єдиному контексті з економічною та фінансовою політикою країни.